

BLADWIJZER

wegwijs met Heemkunde Vlaanderen

augustus 2012 • 05

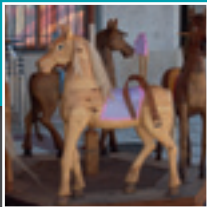

Inhoud

Beheer en organisatie:

- Hou ze aan boord. Erfgoedvrijwilligers motiveren en begeleiden
- Heemkunde en jeugdbewegingen
- Op bezoek bij ... (1): het Centrum voor Agrarische Geschiedenis

Onderzoek:

- Paardenmolens als erfgoed
- The People's Court. De mogelijkheden van vrederechtvaardossiers als historische bron
- Straf- en zuiveringsdossiers na WO II als bron voor lokale geschiedschrijving

Ontsluiting:

- Ideeën en tips voor de Nacht van de Geschiedenis

Behoud en Beheer

- Spraakma(k)kers. Limburg in taalvariatie

Activiteiten in de kijker

COLOFON

- **Verantwoordelijke uitgever:**
Fons Dierick
Grote Baan 193
9310 Herdersem
- **Contactgegevens:**
Heemkunde Vlaanderen vzw
Zoutwerf 5 - 2800 Mechelen
T 015 20 51 74
www.heemkunde-vlaanderen.be
info@heemkunde-vlaanderen.be
- **augustus 2012 - nr.5**
- **Eindredactie:**
Heemkunde Vlaanderen vzw
- **Lay-out en druk:** drukkerij De Bie

Hou ze aan boord!

(Nieuwe) erfgoedvrijwilligers motiveren en begeleiden

HOU ZE AAN BOORD!

(Nieuwe) erfgoedvrijwilligers motiveren en begeleiden

1. Inleiding

Van april tot mei 2012 konden lokale erfgoedorganisaties in alle provincies de cursusavond 'Hou ze aan boord! (Nieuwe) erfgoedvrijwilligers motiveren en begeleiden' volgen. Deze avonden, die ingericht werden door Heemkunde Vlaanderen en het Forum voor Erfgoedverenigingen, bestonden uit een interactieve voordracht van Koen Vermeulen (trainer/consulent vrijwilligerswerk¹) en praktijkvoorbeelden van lokale erfgoedverenigingen die hun expertise in vrijwilligerswerking deelden. Deze cursusreeks was het vervolg op de vorige reeks rond 'vrijwilligers rekruteren'. Vrijwilligers vinden die zich willen inzetten voor je erfgoedvereniging is één zaak, maar zorgen dat ze willen blijven, is een andere zaak! De vragen die centraal stonden tijdens de avondcursussen waren: Hoe bestuur je anno 2012

best een erfgoedvereniging opdat de vrijwilligers gemotiveerd blijven? Waarop moet je letten als je je bestuur wilt verjongen? Hoe moet je een goed vrijwilligersbeleid voeren? Deze tekst is een samenvatting van de cursus, aangevuld met de gegeven praktijkvoorbeelden.

Op de cursusavond in Destelbergen waren er 22 deelnemers. Hier luisteren ze naar David De Clercq die uitleg geeft over de vrijwilligerswerking van de Gallische Hoeve. 94 % van de deelnemers aan de cursusreeks was ofwel heel tevreden ofwel tevreden over de avonden.

2. Vrijwilligersbeleid

Na een korte herhaling van de basisprincipes over vrijwilligers rekruteren², schakelde de lesgever over naar de volgende fase: het vrijwilligersbeleid. De belangrijkste richtlijn hierbij is: **bekijk alles vanuit het perspectief van de vrijwilliger**. Een goed vrijwilligersbeleid is geen exacte wetenschap en moet steeds op maat van de vereniging en de vrijwilliger(s) opgemaakt worden. Het is een beleid dat zorgt voor een systematische, gestructureerde en planmatige aanpak van het vrijwilligerswerk binnen je organisatie. Om een goed vrijwilligersbeleid uit te werken, moet er rekening gehouden worden met zes verschillende aspecten: visie, rekruteren, onthalen, coachen, evalueren en exit.

Formuleer per aspect de uitdagingen voor je werking. Het is niet altijd haalbaar om direct rond de zes punten tegelijk te werken: bekijk dan één keer per jaar het schema en kies de bol uit die goed lukt en de bol die niet goed werkt. Maak een plan om die laatste bol aan te pakken.

2.1. Visie

Een visie bepaalt de richting waarin je je beweegt. Zonder visie heb je geen vrijwilligersbeleid. Je moet met het bestuur aan één zeel trekken, anders ga je elk een andere richting uit. Je moet ervoor zorgen dat alle inspanningen die geleverd worden efficiënt gebeuren en elkaar niet tegenwerken.

Jan De Meester, voorzitter van de Heemkundige Kring Wesalia II:

“In 2006 nam het bestuur de beslissing om een ‘doorstart’ te nemen met de heemkundige kring en de werking open te trekken. Heemkunde Vlaanderen bood hierbij hulp door middel van een begeleidingstraject. Een van de aandachtspunten tijdens dit traject was de vrijwilligerswerking van de kring. Een van de conclusies was dat we de meeste kans hadden vrijwilligers te betrekken door met werkgroepen en projecten te werken. We kozen er heel bewust een paar projecten en pijlers uit waarvoor interesse was getoond door de geïnteresseerde (nieuwe) vrijwilligers. Er werden vrijwilligers

gezocht door de bestuursleden, een oproep werd ook verspreid naar onze leden en via de media. Op twee grote vergaderingen kon iedereen meedenken en zijn interesses tonen. Een van de projecten is doodgebloed, maar de andere werkgroepen en projecten zijn goed bezig. In de werkgroep voor het documentatiecentrum zitten bijvoorbeeld zeer ijverige vrijwilligers die de verhuis naar het nieuwe documentatiecentrum georganiseerd hebben en voor de losse projecten op vraag van de gemeente worden telkens andere mensen betrokken. De werking is door de doorstart vernieuwd en een nieuwe lading vrijwilligers heeft zich aangediend. Die vrijwilligers blijven nu ook komen, maar op dit moment rekruteren we wel geen nieuwe mensen meer. Wel hebben we de vraag gekregen van een school voor buitengewoon onderwijs om autistische leerlingen een stageplaats te geven en ze hierbij te begeleiden. Doordat één leerling heel tevreden was met de opdracht om zaken te digitaliseren voor het documentatiecentrum willen ze dit nu aan meerdere leerlingen aanbieden en geeft de school ook aparte lessen i.v.m. digitaliseren. Op die manier hebben wij ook een vaste stroom van nieuwe (tijdelijke) vrijwilligers gevonden. Conclusie voor ons is dat we door de doorstart en het begeleidingstraject als groep zeer bewust keuzes hebben gemaakt. Bij de vraag van de school hebben we in groep ook goed overwogen wat we hen gingen aanbieden en hoe we gingen samenwerken zodat we er allebei voordeel uithaalden.”

Om je visie op vrijwilligerswerk te bepalen, kan je vragen stellen over tien cruciale punten in verband met het vrijwilligerswerk binnen jouw erfgoedvereniging:

- 1) Waarom werkt onze vereniging met vrijwilligers? Wat is de geschiedenis van het vrijwilligerswerk binnen onze vereniging?
- 2) In welke mate beslissen vrijwilligers autonoom over de uitvoering van hun taken of engagementen? Mogen ze zelf kiezen wat ze doen of ligt er een pakket met taken klaar?
- 3) Is het engagement dat we van vrijwilligers verwachten eerder vrijblijvend of eerder resultaatgericht? Moeten ze bijvoorbeeld om de drie maanden zoveel pagina's schrijven?
- 4) Stellen we criteria vast voor het engagement? Moet je als vrijwilliger vb. minimum 2 keer per maand iets doen of is het ook goed om eenmaal per jaar iets te doen?
- 5) Wat bieden wij onze vrijwilligers? Wat zijn de

materiële en immateriële voordelen voor de vrijwilligers?

- 6) Krijgen sommige vrijwilligers in onze vereniging een vergoeding? Waarom wel/waarom niet? Is dat voor iedereen hetzelfde?
- 7) Hoe verhouden vrijwilligers zich bij ons tot de eventuele betaalde krachten?
- 8) Op welke manier houdt de vereniging er rekening mee dat werken met vrijwilligers tijd en (dus) geld kost? Hoe is de organisatie afgestemd op het vrijwilligerswerk?
- 9) Is het werken met vrijwilligers een kerntaak binnen onze vereniging? Wie voelt zich hiervoor verantwoordelijk?
- 10) Wat verwacht de organisatie van de vrijwilliger: de juiste kennis, de juiste vaardigheden of de juiste attitude?

Jo Lijnen van het Kunstencentrum België:

© Kunstencentrum BELGIE

“De organisatie is ontstaan als een vrijwilligersorganisatie. Mensen namen het heft in handen om ruimte voor cultuur en jongerencultuur te creëren. De vrijwilligers vormden het beleid toen zelf. Ook met de komst van personeel zijn vrijwilligers in het beleid blijven zitten. We vinden het belangrijk dat iedereen iets bij kan brengen. Op dit moment mag iedereen kiezen waar hij of zij mee bezig wil zijn. Het engagement is dus op maat. De uitdaging hierbij is aan te tonen dat vrijwilligers professioneel kunnen werken. Zonder de vrijwilligers zouden we niet voort kunnen werken.”

2.2. Rekruteren

Om vrijwilligers te rekruteren, moet je **mensen vragen om een taak uit te voeren**, niet om vrijwilliger te worden, dat werkt drempelverlagend. Langzaam kan je het takenpakket opdrijven om

uiteindelijk misschien zelfs een nieuwe bestuurder in te lijven (het fuikmodel). Hou hierbij het volgende in je achterhoofd: de voornaamste reden waarom mensen niet aan vrijwilligerswerk doen is omdat het hen nog nooit werd gevraagd. Een Vlaming dient bovendien driemaal aangesproken te worden voor hij of zij besluit om vrijwilliger te worden.

Roger Balbaert (Heemkundige Kring Hoghescote) over het rekruteren van vrijwilligers:

“Om vrijwilligers bij onze werking te betrekken spreken we de mensen persoonlijk aan. We zoeken overal. Het is belangrijk veel mensen te kennen en aan te spreken. Je moet het doel van je vereniging bovendien bekend maken. Voor elke functie en taak hebben we een taakbeschrijving en hiervoor spreken we dan gericht mensen aan. Zo weten de mensen ook effectief wat van hen verwacht wordt als ze toezeggen. Op dit moment zoeken we bijvoorbeeld iemand voor de public relations. We hebben een kandidaat op het oog, maar zijn nog bezig met de exacte taakomschrijving en zullen die persoon dus pas aanspreken als die op punt staat. We hebben verschillende soorten vrijwilligers en respecteren hen allemaal: sommigen zetten zich in voor het volledige doel van de vereniging, anderen nemen maar één taak op zich, zoals de materiaalbeheerder of de lokaalverantwoordelijke. Ook voor hen is dit engagement erg belangrijk en wij respecteren hun inzet evenzeer. Ook voor kortlopende opdrachten vinden we mensen. Bij onze verhuis hebben we zelfs mensen moeten weigeren. Bij het coachen van die nieuwe vrijwilligers is het belangrijk dat je hen eerst iets moet geven, nadien zal je dan zelf krijgen: geef hen bijvoorbeeld raad in verband met hun eigen onderzoek.”

Om vrijwilligers te rekruteren, moet er rekening gehouden worden met volgende aspecten:

- 1) Voor welke taken zoeken we een vrijwilliger?
- 2) Welk profiel moet onze vrijwilliger hebben: selecteren we op vaardigheden, attitude en/of kennis?
- 3) Waar vinden we de mensen die we zoeken?
- 4) **Op welke manier springt onze vereniging eruit qua vorm en inhoud?** Wat maakt ons aantrekkelijk voor vrijwilligers anno 2012? Hoe profileren we ons ten opzichte van de andere vrijetijdsbestedingen?

Vrijwilligers moeten zich aangesproken voelen door de vereniging en de 'vacature'. Dat is het geval als:

- de vrijwilliger weet wat de vereniging vraagt,
- de vrijwilliger weet wat de vereniging biedt,
- de vrijwilliger weet waar hij terecht kan met vragen of problemen,
- de vrijwilliger weet dat je aandacht hebt voor zijn eigen aandeel,
- de vrijwilliger het taalgebruik van de vereniging begrijpt,
- de vrijwilliger voldoende zinvolle info ontvangt.

Een gouden tip is om vrijwilligers te rekruteren wanneer je er genoeg hebt. Veel vrijwilligers in een organisatie trekken immers andere vrijwilligers aan. Wanhopige verzoeken zoals 'We zoeken al zes jaar nieuwe bestuursleden en we zijn nu nog maar met vier over, terwijl we vroeger met twaalf waren. Wil jij niet het vijfde bestuurslid worden, want met al onze activiteiten die we blijven doen, hebben we massa's werk?' laat je best achterwege. Je moet net uitstralen dat het fantastisch is om vrijwilliger bij je organisatie te worden.

Eén jongere in een volledig ouder bestuur zal zich misschien niet gemakkelijk thuis voelen. Maar als er tegelijkertijd een paar jongeren worden gerekruteerd in het bestuur of in een project- of werkgroep zullen ze meer geneigd zijn om toe te happen én te blijven.

Een andere tip is dat het voor een veertiger makkelijker is om een dertiger aan te spreken om vrijwilliger te worden dan voor een zeventiger. Bestaat je bestuur enkel uit zeventigers? Rekruteer dan eerst zestigers. Laat hen vervolgens vijftigers aanspreken. Om zo dan telkens jongere generaties aan te spreken. Is je bestuur dan uiteindelijk intergeneratie-neel samengesteld? Zorg er dan voor dat je binnen elke generatie blijft rekruteren. Je zou binnen elke

erfgoedvereniging toch minimaal om het jaar een paar nieuwe vrijwilligers moeten betrekken bij je werking. Let op, we spreken over vrijwilligers, niet over bestuursleden.

Rob Bartholomees, voorzitter van de Tervuersche Jeugd van Tegenwoordig (TJT) en bestuurslid van de Koninklijke Heemkundige Kring Sint-Hubertus Tervuren:

*“De TJT ontstond nadat ik als enige jongere in het bestuur van de kring heemkunde in de kijker wilde zetten voor jongeren. De Tervuersche Jeugd van Tegenwoordig is dan begonnen als afzonderlijke heemkundige vereniging voor jongeren. **Veel jongeren die in heemkundige kringen terecht komen voelen zich op den duur wat geïsoleerd omdat ze er niet veel leeftijdsgenoten ontmoeten.** De beste manier om mensen te betrekken bij een vereniging is door ze rechtstreeks aan te spreken. Zo kwam ik in contact met een jongere die eerder ook al aangesloten geweest was bij de kring maar er opnieuw was uitgestapt. Gelukkig kon ik hem overhalen van mee te stappen in het nieuwe project. Daarnaast sprak ik ook enkele vrienden aan en nog steeds probeer ik links en rechts mensen warm te maken voor heemkunde en lokale geschiedenis. Het helpt als je dan thema's en activiteiten kunt aanbieden die inspelen op de interesses van de jongeren. Zo betrof ons eerste project het afnemen van interviews in het plaatselijke dialect.*

Nu werken we als werkgroep binnen de heemkundige kring. We hebben het geluk gehad dat de voorzitter van de heemkundige kring van Tervuren ons de kans gaf om ons eigen project uit te werken. Dat is volgens mij ook een sleutel om de interesse van jongeren te trekken: stem het aanbod ook af op hun verwachtingen. Wat ik ook merk is dat je niet noodzakelijk hun vol-

ledig en langdurig engagement nodig hebt. Ik ben even tevreden met iemand die maar af en toe komt helpen, maar op die momenten dan ook oprecht geïnteresseerd is. Nu proberen we in de heemkundige kring ook de oefening te maken om verschillende werkgroepen op te starten om onze werking vlotter te laten verlopen. We zitten daar namelijk met een redelijk groot bestuur en een grote hoeveelheid van taken die niet noodzakelijk door iedereen besproken moeten worden.”

Katrijn Decuyper, een jong, nieuw bestuurslid van de Zonnebeekse Heemvrienden:

“Een drietal jaar geleden kampte de heemkundige kring met het probleem van vrijwel iedere kring in Vlaanderen: het bestuur bestond vooral uit mannen van ‘hogere’ leeftijd. Ze noemden zichzelf smalend ‘de prostaatclub’. Allemaal mannen dus, met uitzondering van één jonge vrouw die haar mannetje moest zien te staan binnen dit clubje. Ongeveer datzelfde moment besloten bovendien drie bestuursleden om het wat rustiger aan te doen en dienden hun ontslag in als actief bestuurslid van de heemkring. Er was dus plaats voor een drietal nieuwe mensen in het bestuur. (nvdr: De voorzitter had ondertussen ook de cursus vrijwilligers rekruteren van Heemkunde Vlaanderen gevolgd.) Op de vergadering werd een lijst opgemaakt van mogelijke kandidaten die konden worden aangesproken. Er werd bewust gekozen voor jonge mensen met een interesse in geschiedenis en heemkunde.

Een eerste persoon die werd aangesproken en ook onmiddellijk heeft toegezegd, was de zoon van iemand die al verschillende zaken voor de heemkring gedaan had, maar die geen lid was van het bestuur en hier ook niet onmiddellijk ambitie voor had. Het nieuwe bestuurslid werkt als archivaris in een museum. Met zijn werkervaring en zijn interesse in geschiedenis en heemkunde is hij een rijke aanvulling voor onze heemkring. Als tweede in de rij werd een archeologe die afkomstig is uit het Veurnse aangesproken. Ze had pas een nieuwe job in het Memorial museum van Passendale verworven. Voor deze nieuwe job was ze naar Beselare verhuisd. Ook haar kennis en interesse gecombineerd met haar jonge leeftijd en het feit dat ze een vrouw is, maakten van haar een ideale kandidate als bestuurslid van de heemkring. Ikzelf was de derde kandidaat op het lijstje. Net als de vorige kandidaat was ik pas naar Beselare verhuisd. Geschiedenis en heemkunde zitten bij mij in de genen. Zowel mijn grootvader als mijn va-

der hebben al heel wat gepubliceerd over de plaatselijke geschiedenis. Bovendien was ik op het moment dat men bij de heemkring nieuwe leden zocht, bezig met de coördinatie van een groots project rond de plaatselijke schrijver Warden Oom.

Als nieuw bestuurslid kregen we onmiddellijk een specifieke taak, of noem het zelfs een titel, binnen de heemkring. Het eerste nieuwe bestuurslid en ik zijn beide hulparchivaris en de archeologe werd gebombardeerd tot webmaster. Op die manier was het voor ons duidelijk wat er van ons werd verwacht. We stonden er niet alleen voor in de uitoefening van onze opdracht of taak. We krijgen volop begeleiding en advies van de meer ervaren rotten in het vak. Onze archivaris Mar-nick bijvoorbeeld geeft de andere hulparchivaris en mij steeds concrete opdrachten voor het archief- en documentatiecentrum. Zo krijg je als vrijwilliger het gevoel dat je een zinvol individueel werk kan doen, en zo op een efficiënte manier samenwerken aan een gemeenschappelijk doel van de heemkring.

Zelfvond ik het in eerste instantie een eer dat ik werd gevraagd om lid te willen worden van het bestuur van de heemkring. Het clichébeeld van de erudiete grijzende heemkundige was ook mij immers niet vreemd. Maar het werd mij al snel duidelijk gemaakt dat ik als jonge wervelwind ook veel binnen de heemkring kon betekenen. Ik heb gretig gebruik gemaakt van de ervaring en ‘wijsheid’ van de andere leden om mijn eigen kennis en vaardigheden verder uit te bouwen. Wat ik als heel positief heb ervaren is hun steun bij de uitbouw van mijn eigen projecten. Tijdens het werkjaar Warden Oom heeft de heemkring mijn publicatie en een aantal activiteiten zowel logistiek als financieel ondersteund. Lid worden van het bestuur van de heemkring zie ik als een **uitgelezen kans om mij te vervolmaken**. Sociale vaardigheden ontwikkelen, leren samenwerken met anderen, leren organiseren, maar ook specifieke kennis over de lokale geschiedenis van mijn gemeente verder uitbreiden.

Enkele tips voor heemkringen die nieuwe jonge vrijwilligers willen rekruteren naar aanleiding van onze geslaagde vernieuwingsactie:

- **Stel duidelijke verwachtingen en taakomschrijvingen aan de vrijwilliger.** Vraag bijvoorbeeld niet 'Wil jij de website beheren?', maar spreek goed af wat dat precies inhoudt. Zo weet de vrijwilliger wat de concrete verwachtingen zijn, hoeveel tijd het in beslag zal nemen... Zo kan de vrijwilliger voor zichzelf uitmaken of het haalbaar is of niet en kom je niet voor onverwachte teleurstellingen of afgesprongen engagementen te staan.
- **Geef korte opdrachten** vb. scannen van honderd foto's, beschrijven van één pak rouwbrieven... Dit zijn korte, duidelijk omschreven engagementen die voor veel vrijwilligers meer haalbaar zijn dan een langdurig vaag engagement als 'bestuurslid zijn'.
- **Laat de vrijwilliger zijn 'opdracht', indien mogelijk, thuis uitvoeren.** Lever materiaal aan zodat mensen thuis kunnen werken op de momenten dat ze er tijd voor hebben. Ik heb bijvoorbeeld een aantal dozen met losse documenten staan, die ik thuis kan beschrijven en ordenen. Soms doe ik er twintig op een dag, soms maar twee, soms ook geen enkele. Al kan ik er maar twee beschrijven op een dag, ze zijn tenminste ontsloten. Als ik mij zou moeten verplaatsen naar het heemlokaal in Zonnebeke, zou ik dat niet doen voor die twee documenten. Dit vraagt uiteraard wel vertrouwen vanuit het bestuur naar de vrijwilliger toe. Er moet dan ook iemand zijn die de coördinatie hiervan op zich neemt.
- **Spreek jonge studenten of jong afgestudeerden geschiedenis aan.** Hun interesse in heemkunde en geschiedenis is wel duidelijk, maar misschien kennen ze ook collega studenten die wel als vrijwilliger voor de heemkring zouden willen werken.
- **Stel niet alle vrijwilligers direct de vraag om in het bestuur te komen. Maak werkgroepen** vb. werkgroep digitaliseren, logistieke werkgroep (afwassen en opdienen op activiteiten). Als blijkt dat een vrijwilliger toch een goed bestuurslid zou kunnen zijn en hiervoor ook interesse toont, kan hij nog altijd aangesproken worden.
- **Doe beroep op bestaande groeperingen en vrijwilligersorganisaties wanneer je volk te kort komt.** Zo kan je de leden van de Chiro laten opdienen op een activiteit, waarvoor ze dan een kleine vergoeding krijgen. Je hebt zelf je handen vrij om de genodigde te 'entertainen', gidsbeurten te geven... en misschien kun je uit deze groep jonge mensen warm maken om ook als vrijwilliger voor de heemkring te werken.

- *De juiste persoon op de juiste plaats geeft iemand vleugels. Iemand is misschien een ideale archivaris, maar schrijft geen artikels.*
- *Hou in je achterhoofd dat het ook niet altijd lukt. Momenteel heerst de gewoonte dat vrijwilligers hopen van de ene vereniging naar de andere. Langdurig engagement is moeilijker. Het belang van korte, duidelijk omschreven engagementen wordt hier opnieuw duidelijk.*
- *Betrek zo veel mogelijk ook het gezin van de vrijwilliger. Denk bijvoorbeeld aan een uitstap waar ook de echtgenotes welkom zijn.*
- *Laat niet enkel het werk voor de vrijwilligers. Laat ontmoetingsdagen als heemdagen niet aan de neus van de vrijwilliger voorbijgaan. Geef ze ook kans om vorming te volgen, uitstappen te doen of tentoonstellingen te bezoeken (op kosten van de heemkring).*
- *Zeg dankjewel. Hoe krap bij kas je als vereniging ook zit, een 'merci' zeggen, kost je niets maar doet wel wonderen."*

2.3. Onthalen

Als een vrijwilliger de eerste stap heeft gezet om zich in te zetten voor een vereniging, is het belangrijk dat die goed onthaald wordt, om te vermijden dat hij er na de eerste keer de brui aan geeft. **Denk eraan dat je nooit een tweede kans krijgt om een eerste indruk te maken!** Veel nieuwe vrijwilligers hebben immers schrik van de bestaande cultuur van een vereniging en hebben moeite om zich te integreren. Het is dan ook aangewezen om **eerst een kennismakingsgesprek met de vrijwilliger** te hebben en daarbij te toetsen naar de verwachtingen van zowel vrijwilliger als vereniging. Ten slotte moet je je als vereniging ook onderscheiden en aantonen waarom vrijwilliger zijn bij jouw organisatie zo'n goed idee is.

vzw Stoomcentrum Maldegem houdt de treinen rijdend!

"De vzw Stoomcentrum Maldegem is niet alleen een industrieelarcheologische vereniging, maar ook een toeristische attractie. Dit vergt een hoge graad van inzet van de vrijwillige medewerkers.

De vrijwilligerswerking bij de vzw is erop gericht om de werking van de vereniging enerzijds, maar anderzijds ook het aanbod aan het publiek zo goed georganiseerd

mogelijk en in alle veiligheid te laten verlopen. Rijden met treinen is een dooernstige zaak, waarbij op heel wat elementen moet gelet worden. Verwacht wordt dat de overheid binnenkort nog wat regels zal opleggen.

Er is uiteraard een **permanente betrachting om medewerkers aan te trekken en te houden**. Grosso modo kan men stellen dat een op de drie actief belangstellenden effectief lid wordt. Elke belangstellende wordt gevraagd om op een werkdag (meestal zaterdag) eens te komen rondneuzen, waarbij hem/haar wordt uitgelegd wat in de vereniging en haar werking van belang is. Blijft de belangstelling, dan laten we de kandidaat meelopen in normale activiteiten. Hieruit leren we al veel over mentaliteit, achtergrond en karaktertrekken. Het is uiteraard belangrijk te weten of de nieuwe vrijwilliger bepaalde opleidingen heeft genoten, ervaring heeft opgebouwd in een bepaalde richting (mechanica, elektriciteit, elektromechanica, ICT etc.). Zo ja, zal aan de vrijwilliger worden gevraagd of hij/zij deze kennis en ervaring wil ter beschikking stellen binnen de werking van de vereniging. Indien een mechanicus echter verkiest om eerder de afwas te doen in het restaurant dan te sleutelen aan een locomotief, dan gaan wij dit niet tegenhouden. Het zijn en blijven vrijwilligers. Het is echter in de eerste maanden en afhankelijk van hoe frequent iemand zich wil inzetten, dat de band en het vertrouwen groeit. Dit is echter vrij informeel, doch in de veiligheidsfuncties wordt er zeker een gestructureerde weg gevolgd.

Aan de vrijwilligers wordt permanent uitgelegd waarom minder interessante bezigheden toch van wezenlijk belang zijn voor de vereniging: kassadienst, catering op de treinen, onderhoud van het spoor, restauratie van materieel, niet alleen locomotieven maar ook rijtuigen, snoeien van struiken en bomen, kuisen en ander onderhoud van gebouwen, enz. Het is dan ook duidelijk en zelfs te verwachten dat sommige medewerkers hierop afhaken. Spijtig, maar het is zo. **Een eenvoudige be-**

danking, een schouderklop kunnen hier veel soelaas brengen en de mensen aan boord houden.

De vrijwilligers worden wekelijks geïnformeerd over de werkzaamheden aan infrastructuur en materieel die op het programma staan, en welke treindiensten er moeten gereden worden. Eénmaal per jaar wordt er een ontmoetingsdag georganiseerd om van gedachten te wisselen over werking en toekomst op middellange termijn. De moderne media zijn echter ook bij ons het grootste en snelste communicatie-element geworden. Vele discussies verlopen via deze media. De orde wordt erin gehouden door het huishoudelijk reglement en de tips en opvolging ter plekke. Regels moeten er nu eenmaal zijn. Wetgeving moet gevolgd worden zowel in het belang van de vereniging en haar bestuursleden als in het belang van de vrijwilliger zelf. Kosten worden vergoed en een zeer uitgebreide verzekering dekt de risico's.

De motivatie is het veilig laten rijden van onze historische treinen tot tevredenheid van het toeristisch publiek, dat ons voorziet van de nodige financiële middelen om de vereniging verder uit te bouwen. Daarom moet elke vrijwilliger de taak, die hij op zich neemt, zo nauwgezet mogelijk uitvoeren. De resultaten van al deze inspanningen worden zeer frequent meegedeeld, zodat iedereen aanvoelt dat zelfs de minste opdracht zeer belangrijk is. Als je na dertig jaar werking terugkijkt, zie je dat velen zijn gekomen, velen zijn gegaan. Verloop van vrijwillige medewerkers is er nu eenmaal. De vrijwilligerswerking heeft er al veel expertise aan overgehouden, die in de toekomst zeker nog zal aandikken.”

Steven De Waele van het Museum voor Oudere Technieken (MOT):

“Hoewel het MOT geen actieve rekruteringspolitiek heeft ten aanzien van vrijwilligers, heeft het museum in het verleden wel steeds handig ingespeeld op de interesses van een aantal mensen die zich aandienden. Zo heeft het museum een smidse gebouwd voor een buur van het museum die zei dat hij een locatie zocht om zijn hobby te beoefenen. Nu geeft hij vrijwillig lessen voor het MOT in die smidse. Een stagiair-museumgids is op die manier ook uitgegroeid tot vrijwillig molenaar van de molen van het museum doordat hij ook zijn stage voor zijn opleiding tot molenaar in het museum mocht doen. Door die mensen hun capaciteiten en interesses juist te benutten, kan je eigenlijk veel door hen laten doen want ze zijn heel gemotiveerd op die manier.”

2.4. Coachen

Zodra een vrijwilliger weet wat van hem verwacht wordt, kan hij aan de slag in jouw vereniging, maar dat betekent niet dat je hem aan zijn lot moet overlaten. Coaching of begeleiding van de vrijwilligers is en blijft belangrijk, vooral voor de nieuwe, maar ook voor de bestaande vrijwilligers. **Vertrek hierbij steeds vanuit de persoon en de nood van de vrijwilliger.** Zorg voor een duidelijke visie en een plan van aanpak. Zorg ook voor een duidelijke structuur binnen de vereniging, zodat de vrijwilliger weet wie zijn coach is en beslis of je op een formele of informele manier de vrijwilligers wilt begeleiden. Je kan die coach vb. ‘peter’ of ‘meter’ noemen. Zoek ook de juiste persoon voor die coaching. Een goede coach moet ook de zaken uit handen kunnen geven. Vergeet niet dat een goede coach anticipeert i.p.v. constateert. **Een goede begeleiding** bestaat dan ook **uit drie fases**: in het begin moet je **‘voor lopen’**, de vrijwilliger de weg tonen en hem aansturen. Als de vrijwilliger al wat ingewerkt is, moet je er als coach **‘naast lopen’** om de vrijwilliger te ondersteunen en bij te sturen waar nodig. Tenslotte zal in het ideale scenario de vrijwilliger het voortouw nemen en zelf trekker zijn. Dan hoeft de coach nog enkel **‘na te lopen’**, louter ondersteuning bieden indien nodig, maar dat betekent niet dat je volledig loslaat.

Het symbool van de **‘emotionele kredietkaart’** is een ander hulpmiddeltje. Als bestuurder wil je dat elke vrijwilliger een aantal zaken doet. Op het moment dat die vrijwilliger zelf tevreden is over zijn engagement en verwezenlijkingen zal de emotionele kredietkaart m.b.t. jouw vereniging stijgen. Na verloop van tijd kan je zo iemand met een opgeladen emotionele kredietkaart ook vragen om eens een taakje te doen dat niemand echt graag wil doen. Een gemotiveerde vrijwilliger bij jouw vereniging zal het dan niet erg vinden om dat eens te doen. De score van de kaart kan misschien wel een beetje dalen, maar dat is niet erg als de kredietkaart van de vrijwilliger nog voldoende opgeladen is met positieve ervaringen. Je kan echter niet aan één vrijwilliger vragen om enkel en alleen saaie taakjes op zich te nemen, want dan zal de emotionele kredietkaart snel een negatief saldo bereiken.

David De Clercq van de Gallische Hoeve:

© Gallische Hoeve

“De Gallische Hoeve doet aan ‘living history’ rond het leven in de ijzertijd. Onze vrijwilligers hebben verschillende achtergronden en leeftijden. De vereniging is opgedeeld in een aantal grote werkgroepen. De werkgroep Furor, de krijgers, kent de laatste jaren een grote groei. Het bestuur van de werkgroep bestaat uit een viertal actieve en ervaren medewerkers. We hebben een uitgebreide ‘screening’ ingelast voor nieuwe medewerkers, aangezien er met wapens gewerkt wordt. Het coachen van de nieuwe medewerkers is belangrijk voor de veiligheid en de historiciteit. Nieuwe vrijwilligers worden eerst aspirant, dan leerling en daarna pas volwaardig krijger. Een aspirant heeft een persoonlijke mentor en krijgt een basisopleiding (historisch en technisch). Een leerling wordt door meerdere mensen getraind. Hij diept de basisopleiding uit en doet ervaring op. Als men krijger wordt, kan men zelf ook mentor worden van nieuwe rekruten. Iedereen kan zich ontwikkelen op zijn eigen tempo. De groei van de leerlingen en aspiranten wordt besproken door het bestuur en de mentor. Eén bestuurslid doet dienst als klachtenpunt. Vaak hebben succesvolle ‘krijgers’ ook interesse voor andere aspecten van de vereniging.”

Rombout Nijssen, ere-voorzitter Heemkunde Nieuwerkerken:

“Tien jaar geleden werd de heemkundige kring opgestart. Het eerste element in het coachen van een nieuwe vrijwilliger is de vrijwilliger er niet enkel bij te halen, maar ook zijn verhaal het jouwe te laten worden. Betrek zijn interesses en verleden bij de werking. Door mee te doen aan Open Monumentendag en Erfgoeddag realiseerde de kring een paar mooie resultaten: een tentoonstelling en bijhorende brochure. De betrokken mensen zijn daardoor gemotiveerd omdat ze ervaren dat ze hun grenzen verleggen. Het is belangrijk dat iedereen een eigen manier vindt om zijn grenzen te verleggen. Zo vertelde de man die de powerpoint-presentatie maakte, achteraf heel enthousiast dat zijn hobby geschiedenis is. Een ander belangrijk element bij coachen is inspireren. Bij lezingenreeks over de Eerste Wereldoorlog in Haspengouw laten we de deelnemers van de verschillende gemeenten telkens naar een andere locatie gaan om naar specialisten te luisteren. Daarnaast wordt ook het voorbeeld van de heemkundige kring van Kanne gebracht om aan te tonen dat zij zelf ook zo'n onderzoek en tentoonstelling kunnen opzetten. Bovendien leren de heemkundigen uit verschillende dorpen elkaar kennen door middel van deze lezingenreeks.”

2.5. Evalueren

Evaluatie is iets dat vaak vergeten wordt in een vrijwilligersbeleid. Het is nochtans cruciaal voor een goede werking en een continue motivering van de vrijwilligers. In elke vereniging is er een evaluatiecultuur nodig voor zowel vrijwilligers als bestuurders. Cruciaal hierbij is dat er geëvalueerd wordt **op taakniveau** en **niet op persoonsniveau**. Focus dus op hoe de activiteit verliep en hoe die aangepakt werd, niet op hoe die persoon is en wat het gevolg hiervan is voor de activiteit. Niemand wordt vrijwilliger om op persoonsniveau geëvalueerd te worden. Zeg dus bijvoorbeeld niet “je bent niet stipt en daarom liep het mis”, maar vraag of de vrijwilliger in de toekomst kan proberen op tijd toe te komen zodat er op tijd gestart kan worden. Er is niets mis met het evalueren van vrijwilligers als de personen in kwestie maar weten dat het gaat gebeuren. Bijna iedereen is bereid om op taakniveau bij te leren.

Nog enkele vuistregels voor een goede evaluatie:

1) Vertrek vanuit de nood van de vrijwilliger!
Je moet beslissen of je persoonlijke evaluatiegesprekken gaat afnemen of niet. Je moet een evaluatiecultuur opbouwen. Bij persoonlijke evaluatiegesprekken ga je na hoe de dingen verlopen waarbij de vrijwilliger bij betrokken is: hoe is dat voor hem en hoe is dat voor de vereniging? Mocht je ervoor kiezen geen persoonlijke evaluatiegesprekken te houden, evalueer dan zeker telkens de afgelopen activiteiten formeel in groep. Als dit niet formeel gebeurt zal het via roddels gebeuren en worden de vrijwilligers persoonlijk geïsoleerd.

- 2) Zorg voor een duidelijke visie, structuur en plan van aanpak!
- 3) Evaluatie gebeurt best op een formele manier, maar kan soms ook informeel.
- 4) Evalueren betekent ook werken aan de cultuur voor de vereniging en moet voor iedereen op uniforme wijze gebeuren. Als er een cultuur van conflicten heerst in een vereniging, komt dat vaak doordat er geen formele evaluatie plaatsvindt. Het roddelcircuit en het viseren van personen nemen dan de bovenhand.
- 5) Het is belangrijk om te evalueren **vanuit de focus op wat lukt, op het positieve**. Begin steeds met wat er goed ging en ga dan over op wat beter of anders zou kunnen om de activiteit nog beter te doen in de toekomst.

Evalueren is leren en bijsturen, niet afrekenen!

Nele Saint-Germain van het Regionaal Landschap West-Vlaamse Heuvels:

“Wij betrekken vooral vrijwilligers bij de educatieve projecten. Bij ons weten vrijwilligers dat er een evaluatie van hun gidsbeurt volgt. De evaluatie gebeurt op drie verschillende manieren. In het begin is er een eerste evaluatie via een stappenprogramma onder hoede van een andere gids. Groepen die een gidsbeurt volgen, geven steeds een schriftelijke evaluatie van de gidsbeurt. De gids zelf evalueert ook de groep. De kwaliteit van de gidsbeurt hangt immers ook af van het feit of de groep meewerkt of openstaat voor de gidsbeurt.”

2.6. Exit

Elke organisatie gaat ervan uit dat hun vrijwilligers zullen blijven en besteden meestal geen aandacht aan de ‘exit’. Indien er toch vrijwilligers beslissen om de werking te verlaten, wordt er door de vereniging vaak gefocust op het zo snel mogelijk rekruteren van nieuwe vrijwilligers om de oude te vervangen. **Mensen die wegstromen uit je vereniging, moet je echter verzorgen.** Als een vrijwilliger weggaat, moet je polsen naar de toestand van de vrijwilliger en van de vereniging. Wat is de motivatie voor het weggaan? Hoe vond je het om vrijwilliger bij ons te zijn? Welke tips kan je ons meegeven? Bij deze laatste vraag moet je er wel op letten geen verdedigend antwoord te geven. Indien een bestuurder beslist om een vereniging te verlaten, dient eigenlijk twee jaar op voorhand de exit te worden voorbereid. ‘Exitten’ is ook waardierend **bedanken en niet afrekenen**. Het ideale scenario is dan ook als je vrijwilligers die weggaan kan **waarderen en ‘parkeren’** zodat je nog steeds op hun expertise en netwerk beroep kan doen, indien nodig. Als ze dan vertellen

over hun afgelopen engagement en dit een positief verhaal is, is dit ook reclame voor je werking.

3. Een vrijwilligersvereniging besturen

Een vereniging goed besturen, is geen evidentie. Waar men vroeger een meer probleemgerichte visie had, moeten goede bestuurders nu **oplossingsgericht denken!** Positief redeneren en aanpakken is immers veel aangenamer en efficiënter dan problemen herkauwen. Blijf niet vastzitten in de knelpunten en de mogelijke oorzaken ervan. Hoe doe je dat concreet? Schrijf de drie grootste knelpunten op i.v.m. het besturen van je vrijwilligersvereniging. **Herformuleer** die drie knelpunten vervolgens in groep tot drie mooie **uitdagingen** en ga daarmee aan de slag. De knelpunten gooi je overboord!

Dertig jaar geleden had het bestuur van een vereniging een zeer lange eindverantwoordelijkheid en moest die ook alles zelf doen. Tegenwoordig moet een goede bestuurder kunnen delegeren en zowel ‘people management’ als ‘task management’ onder de knie hebben. Hoe harder een voorzitter werkt, hoe blinder hij is voor de noden van andere bestuurders en vrijwilligers. **Idealiter mag een voorzitter niets dragen, behalve de ‘verantwoordelijkheid’.** Zo ben je als voorzitter niet uitgeput omdat je alles alleen moet doen, maar ben je fris en sterk om eventuele problemen op te vangen. Uiteraard heb je hiervoor voldoende bestuurders en vrijwilligers nodig. Belangrijk hiervoor is dat er inspirerend en motiverend bestuurd wordt.

Een goed bestuur impliceert een **organisatie en structuur volgens de noden van de (nieuwe) vrijwilligers**. Neem als voorzitter zeker niet gewoon alle taken over van de bestuursleden of vrijwilligers die wegvallen. Tracht daarentegen de zaken anders te **structureren in werkgroepen en projecten** (elke terugkerende activiteit kan vb. door een werkgroep worden uitgevoerd). Op die manier kan je hiervoor dan nieuwe vrijwilligers taakgericht en projectmatig aantrekken en moet je niet op zoek naar een bestuurslid die alles kan. Zo kan je bovendien ook meer vrijwilligers betrekken bij je werking en kan je kortere engagementen en kleinere opdrachten inbouwen. Dan is het ook niet zo’n probleem als één persoon een stapje terugzet en een paar jaar wat minder doet voor je vereniging om dan na twee

jaar terug actief mee te werken bij een welbepaald project dat hem persoonlijk interesseert. Zo speel je actief in op de noden en interesses van de nieuwe (jongere) vrijwilligers. Als bestuurder kan je er zo ook voor zorgen dat de verschillende generaties aanwezig zijn in je werking en leren samenwerken. De monolitische vereniging met enkel bestuursleden en leden zal stilaan plaats ruimen voor de **'plurale' vereniging** met werkgroepen, projectgroepen en losse (al dan niet tijdelijke) medewerkers.

Filip Hooghe, jonge penningmeester van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant:

“De heemkundige kring bestaat 75 jaar maar was eerder geëvolueerd naar een gesloten clubje van zeventien leden waar geen nieuwe leden bij konden komen. In verband met de verplichtingen die de nieuwe vzw-wetgeving oplegt, hadden ze aan mij gevraagd om penningmeester te worden. Zelf stelde ik al vlug voor om meer mensen te betrekken, maar dat lukte niet meteen. Doordat de kring in 2010 uit de oude Sint-Bernardusabdij moest verhuizen, stelde de gemeente een ruimte ter beschikking in het Erfgoedhuis De Casteleyn in Hingene, waardoor de kring zijn werking meer kon openstellen. De voorwaarde van de gemeente was echter dat de bibliotheek van de heemkundige kring dan een halve dag per week open zou zijn voor het publiek. Daardoor werden we verplicht na te denken over onze werking en om nieuwe mensen te betrekken bij onze werking. We hebben er over nagedacht hoe we dat zouden doen. Oplossing was de oprichting van drie werkgroepen waarvoor we nieuwe leden konden aantrekken: een werkgroep paleografie, een werkgroep digitaliseren en een werkgroep archief/bibliotheek. De nieuwe leden weten dat ze zich engageren voor een wettelijk engagement. Die werkgroepen blijken te werken. De oude bestuursleden zorgen nog steeds voor de inbreng van hun waardevolle kennis en ervaring en op die manier is er dus ook een symbiose tussen de generaties.”

Louis Gevaert, bestuurslid van het Documentatiecentrum voor Streekgeschiedenis dr. Maurice Gysseling (DSMG):

“Door contacten met het huidige Sabbattini-theater n.a.v. het beschrijven van een affiche uit onze collectie besloot dit theater het archief van de organisatie te schenken aan het DSMG. Om het archief te inventariseren en te ontsluiten werd de steun ingeroepen van Heemkunde Vlaanderen die voor de begeleiding zorgde via een begeleidingstraject. Er werd gekozen om het projectmatig aan te pakken. Er werd een werkgroep opgericht met een vijftiental oud-spelers en een drietal DSMG-medewerkers. De oud-spelers helpen effectief mee om een tentoonstelling en opvoeringen te realiseren. Zo worden de andere vrijwilligers van het DSMG niet overbelast. Andere professionele erfgoedorganisaties zoals het Firmament en het Huis van Alijn waren ondertussen ook bereid het project inhoudelijk te ondersteunen. Via subsidieaanvragen werd geldelijke steun gezocht bij de provincie, de stad Gent en de Cera-stichting. De voornaamste les uit dit alles is dat je door samen te werken zoveel meer kunt bereiken.”

Goed besturen betekent ook **samen plannen, samen verdelen en eventueel supprimeren**. Als er echt onvoldoende mankracht is, moeten er misschien bepaalde activiteiten/taken gewoon geschrapt worden tot er weer meer bestuurders en vrijwilligers zijn.

4. Motiverend leidinggeven

Om een vereniging goed te besturen, moet je dus **motiverend leiding geven** en dat **impliceert eigenlijk inspirerend leidinggeven**. Onderzoek heeft aangetoond dat je mensen enorm beïnvloedt door het voorbeeld dat je geeft. Als je een positief voorbeeld geeft, **inspireer je je omgeving op een positieve manier** en dat heeft een enorme impact. Gemiddeld heeft een mens 50.000 gedachten per dag, waarvan het grootste deel (83%) onbewust is. Door positief te inspireren, beïnvloed je die onbewuste gedachten en kan je het gedrag van mensen stap voor stap, beetje bij beetje veranderen. Mensen die wereldwijd anderen op die manier kunnen inspireren, worden ‘matchers’ genoemd. Bijvoorbeeld: Barack Obama, Kim Clijsters, Moeder Theresa, etc. Matchers zien in alles de mogelijkheden. De belemmeringen vertalen ze direct in uitdagingen. Hun redenering is continu positief. Ze zijn geïnteresseerd in anderen, want elk probleem dat ze tegenkomen, is ooit al eens opgelost door anderen.

Mensen die motiveren werken als een katalysator en versterken de positieve impulsen in hun omgeving. Als bestuurder is het dan ook jouw taak om je medebestuurders en vrijwilligers op dezelfde manier te motiveren en inspireren.

Maar hoe doe je dat nu juist?

- 1) Door graag leiding te geven en dat uit te stralen.
- 2) Door je te focussen op zaken die je kan veranderen (en niet op de zaken die misgaan waar je geen invloed op hebt) .
- 3) Door geloof uit te stralen in verandering.
- 4) Door niet enkel naar de prestatie te kijken, maar ook naar de vooruitgang.
- 5) Door naar de toekomst te kijken zonder het heden te vergeten.

Als je een positief en inspirerend voorbeeld bent voor je vereniging, dan ben je ‘leider’ in plaats van ‘lijder’ van je vrijwilligers. Denk hier dus bewust over na!

Bedenk dat 20 % van de mensen ‘matchers’ zijn, 20 % zijn klagers en de restende 60 % zijn enorm beïnvloedbaar en gaan mee in dezelfde richting als diegenen die het hardst aan de kar trekken. Zorg dat het de ‘matchers’ zijn die aan de kar trekken van jouw vereniging! Dan is 80 % gemotiveerd.

5. Aan de slag!

Laat dit alles niet gewoon weer een artikel zijn dat je gelezen hebt. **Schrijf nu het nog fris in je hoofd zit direct de uitdaging op die je het eerst gaat aanpakken binnen je eigen erfgoedvereniging!**

Daphné Maes, Elke Verdurmen & Koen Vermeulen

1 Sinds 2009 begeleidt Koen Vermeulen organisaties bij de ontwikkeling van een vrijwilligersbeleid en een vrijwilligersmanagement. Binnen verschillende sectoren treedt hij op als consultant en geeft hij trainingen en lezingen met als centraal thema: vrijwilligers. Hij is sinds 1996 beroepshalve actief als organisator van vrijwilligerswerk en startte in 2009 als trainer vrijwilligerswerk voor de Provinciale Steunpunten Vrijwilligerswerk. In 2011 wordt de vennootschap Koen Vermeulen Comm. V. opgestart van waaruit hij vanaf dan de trainingen en begeleidingen inzake vrijwilligerswerk geeft. Meer info op www.vrijwilligerswerkwerkt.be.

2 In de eerste Bladwijzer van 2011 kan je uitgebreid nalezen welke rekruteringsstips er werden gegeven tijdens de cursus ‘Ook op zoek naar witte raven? Vrijwilligers rekruteren voor lokale erfgoedverenigingen’. Je vindt het artikel ook op www.heemkunde-vlaanderen.be

Jongeren en heemkunde¹

Heemkunde en jeugdbewegingen

Is je heemkring op zoek naar verjonging? Of willen jullie graag een keer samenwerken met jongeren uit jullie dorp, stad of streek? Misschien is er wel een plaatselijke jeugdbeweging die hier interesse in heeft en jullie hulp kan gebruiken! Immers, jeugdbewegingen zijn ook erfgoed en hebben allemaal een boeiende (lokale) geschiedenis.

Optocht van een muziekkapel van de Chiro in Antwerpen, jaren 1940

Samenwerking op Vlaams niveau

Op Vlaams niveau kwam er tijdens de laatste fase van het erfgoedproject 'Chiro Retro' (2007-2010) een samenwerking tot stand tussen Heemkunde Vlaanderen en de koepels van acht Vlaamse jeugdbewegingen.² Het project 'Chiro Retro', dat werd ondersteund door de Vlaamse overheid, kaderde in de viering van het 75-jarig bestaan van Chirojeugd Vlaanderen. Binnen het project werden eerst een aantal instrumenten ontwikkeld voor Chiro-groepen, en kregen deze groepen antwoord op al hun vragen omtrent erfgoed en lokale geschiedenis. Vervolgens ontstond de brochure *Jeugdbewegingen en erfgoed*, een handleiding over de geschiedenis van

de jeugdbewegingen in Vlaanderen en hoe lokale groepen hun eigen verhaal kunnen achterhalen en schrijven. Deze brochure handelt over archivering, mondelinge geschiedenis en de ontsluiting van het erfgoed van jeugdbewegingen, bijvoorbeeld naar aanleiding van een jubileum. Ze is ook digitaal te vinden op www.heemkunde-vlaanderen.be.

De consultants van Heemkunde Vlaanderen ondersteunen nu de Vlaamse jeugdbewegingen (zowel op lokaal, regionaal en nationaal niveau) op het vlak van erfgoedzorg en -ontsluiting, wanneer hierover vragen opduiken die niet beantwoord kunnen worden door de medewerkers van de jeugdbewegingen zelf.

Herbeleven van het verleden naar aanleiding van 75 jaar Chiro te Bokrijk.

Jeugdbewegingen in Vlaanderen

Na de internationale viering van honderd jaar scouting in 2007 vierden onlangs ook de Vlaamse scouts, met name Scouts en Gidsen Vlaanderen en FOS Open Scouting, hun honderdste verjaardag. Zo'n jubileum is de ideale aanleiding om in het verleden te duiken. Dit gebeurde onder andere met de uitgave van het boek *En sterren staan al teder. 100 jaar Scouts en Gidsen Vlaanderen* van Katrien Verreycken.

Viering 100 jaar scouting in het Koning Boudewijnstadion (2007)

Jeugd Rode Kruis, de jongerenwerking van Rode Kruis-Vlaanderen, werd opgericht in 1923 en bestaat volgend jaar dus negentig jaar. Veel Vlaamse jeugdbewegingen ontstonden in de jaren 1920, in het kader van de Katholieke Aktie, een beweging van de paus om de secularisering van de samenleving tegen te gaan, zoals KAJ, KLJ (opgericht door de Boerenbond in 1927 als Boerenjeugdbond), KSA en VKSJ. In 1978 fuseerden deze laatste twee tot KSJ-KSA-VKSJ. Volgend werkjaar staat bij hen het thema ‘historiek’ in de kijker, naar aanleiding van de 85ste verjaardag van KSA en VKSJ, de 35ste verjaardag van KSJ en de 25ste editie van hun bekende vierdaagse tocht Joepie. Erfgoedzorg en –ontsluiting zullen centraal staan, op alle niveaus. Leden en leiding van lokale groepen worden warm gemaakt om aan de slag te gaan met hun geschiedenis.

De Chiro ontstond in 1934. In 2008-2009 werd dit uitgebreid herdacht met tientallen activiteiten, waaronder Chiro Expo en Chiro Retro, twee erfgoedprojecten.

JNM en Wel Jong Niet Hetero zijn de twee jongste jeugdbewegingen in Vlaanderen. JNM, Jeugdbond voor Natuur en Milieu, ontstond in 1983 na een fusie van de Belgische Jeugdbond voor Natuurstudie en de Wielewaaljongeren. Naar aanleiding van 25 jaar JNM in 2008 verscheen het jubileumboek *Excursie vertrekt*, een overzicht van de geschiedenis van deze jeugdbeweging voor jongeren met een interesse voor de natuur en het milieu. Wel Jong Niet Hetero ten slotte ontstond in 1994 wanneer drie lokale verenigingen voor jonge holebi's een samenwerkingsverband op touw zetten. In 2014 worden zij dus twintig jaar.

De acht jeugdbewegingen die samenwerken met Heemkunde Vlaanderen zijn natuurlijk niet de enige in Vlaanderen. Het betreft de jeugdbewegingen die samen De Dag van de Jeugdbeweging organiseren en regelmatig een gezamenlijk overleg houden. Daarnaast hebben ook de Rode Valken en het VNJ (Vlaams Nationaal Jeugdverbond) zowel een nationale koepel als lokale groepen, en uiteraard zijn er nog vele andere jeugdverenigingen actief in Vlaanderen, die niet per se onder de noemer jeugdbeweging vallen.

Samenwerking op lokaal niveau

Ook binnen de lokale context van een gemeente, stad of regio wordt samengewerkt tussen heemkringen en jeugdbewegingen. Dit gebeurt dikwijls naar aanleiding van een jubileum. Op zoek naar historisch materiaal om de viering op te smukken of een tentoonstelling samen te stellen, komen groepen dan al snel bij een heemkring of een documentatiecentrum terecht. Ook groepen die hun archief op orde willen brengen of met een degelijke archiefwerking willen starten, kunnen hiervoor vaak beroep doen op de expertise van heemkundigen uit hun nabije omgeving. In beide gevallen vertrekt de vraag meestal vanuit de jeugdbeweging. Maar ook heemkringen onderzoeken soms de geschiedenis van hun plaatselijke jeugdbeweging. Zij richten zich dan tot de huidige generatie leiding, of, voor bepaalde bronnen zoals de aansluitingslijsten van de groepen, tot het nationaal secretariaat van de jeugdbeweging.

Paneel over het ontstaan van de Chiro. Het paneel is te ontlenen door lokale groepen op het nationaal secretariaat van Chirojeugd Vlaanderen, om te gebruiken op een tentoonstelling, bijvoorbeeld naar aanleiding van een jubileumviering.

In de Antwerpse Kempen staan heel wat dergelijke samenwerkingsverbanden in de steigers. Heemkundige Kring De Griffioen Dessel helpt de plaatselijke Chirojongens en -meisjes naar aanleiding van hun nakende 50ste verjaardag. De heemkundigen helpen met het bijeenbrengen en het onderzoeken van de groepsarchieven, met het digitaliseren van oude films aangeleverd door een oud-leider en dragen zo bij tot (de historische inkleding van) het jubileumfeest. Ook KLJ Tongerlo plant een samenwerking met Heemkring Ansfried. De jongeren willen hun archief, dat voornamelijk bestaat uit verslagen en foto's, in orde brengen en zullen hierbij hulp krijgen van lokale heemkundigen. In Mol ten slotte schrijven enkele leiders van Chiro Albatros Wezel samen met de Molse Kamer voor Heemkunde een artikel over de geschiedenis van deze groep, dat gepubliceerd zal worden in het jaarboek van de heemkring, *Molse Tijdingen*.

De jeugdbeweging werkt mee aan een activiteit rond heemkunde: in Villa de Schans, op de grens van Dessel en Mol, speelt een Chiromeisje uit Retie zuster Antonia, één van de helden die centraal stonden op Erfgoeddag 2012.

Samenwerken met jongeren kan natuurlijk enkel wanneer een heemkring effectief in contact treedt met een lokale groep en met hen afspreekt. Wanneer je jongeren uit de jeugdbeweging wil ontmoeten, hou je best rekening met hun eigen karakteristieken. Jongeren in een jeugdbeweging zijn bijvoorbeeld eveneens vrijwilligers. Je bereikt hen het snelst door hen te bellen of even langs te gaan bij hen thuis. Vaak is er wel een gemeenschappelijke kennis via wie het contact kan verlopen, of om het ijs te breken. Een e-mail sturen kan natuurlijk ook, maar jonge mensen reageren niet altijd frequent op

hun mails. Ze ontvangen graag brieven maar dan moeten ze daarna nog wel willen reageren. Persoonlijk contact is daarom de beste optie om een ontmoeting tot stand te brengen. Hou zeker rekening met de drukke agenda van de geëngageerde jeugd en met de specifieke timing van een jeugdbeweging. In de zomer zijn zij vaak moeilijker te bereiken wegens de kampen die op het programma staan. Veel leiding studeert nog, dus houd ook rekening met de drukke examenmaanden. Een jeugdbeweging plant vaak het werkjaar in september-oktober, dat zijn goede maanden om hen te bereiken. Maar ook bijvoorbeeld de maand maart is een geschikte maand, net voor de meestal drukke lentemaanden vol activiteiten.

Chiro Limburg viert 25-jarig bestaan in stadion Waterschei (1967)

Een ideale gelegenheid om jongeren aan te spreken is een nakend jubileum van een groep. De interesse in de geschiedenis van hun groep wordt hierdoor bij de leiding opgewekt. Misschien hebben de jongeren zelf al plannen om in het verleden te graven maar weten ze niet hoe er aan te beginnen. Dan kan het aanbod van een heemkring als muziek in de oren klinken. Denk hierbij ook aan de grote verjaardagen van de nationale koepels van de jeugdbewegingen, wanneer er sowieso meer aandacht wordt geschonken aan geschiedenis. In het werkjaar 2012-2013 zal dit voornamelijk het geval zijn bij KSJ-KSA-VKSJ, die meerdere verjaardagen vieren en als centraal jaarthema gekozen hebben voor 'historiek'.

Boekpresentatie op jubileumviering van 50 jaar Chiro Iris in Dilbeek in 2005

Een heemkring kan ook ‘verjongen’ door een jeugdig thema te behandelen, wat voor de nodige uitstraling kan zorgen bij de jeugd in de gemeente. Want op veel plekken in Vlaanderen zijn jeugdbewegingen wel verdwenen, maar maken ze wel nog deel uit van de lokale geschiedenis. Naar aanleiding van 75 jaar Chiro zette de Kring voor Heemkunde Berchem in 2009 een tentoonstelling op met ‘materieel erfgoed van zes verdwenen Chirogroepen uit drie parochies in Berchem. In de jaren 1950 en 1960 kende de Chiro een grote bloei aldaar en maakten de jeugdbewegingen een belangrijk deel uit van het verenigingsleven. Eind jaren 1970 hield de laatste groep er op te bestaan. De tentoonstelling kon rekenen op belangstelling van oudere mensen, die er destijds bij waren. Maar ze wekte zeker ook de interesse van Antwerpse jongeren die momenteel actief zijn in een jeugdbeweging en die in het historische verhaal inspiratie vonden voor hun huidige, niet altijd gemakkelijke, werking. In het hoofdstuk ‘De verenigde jeugd’ uit het in 1999 verschenen boek *Leven in oud-Zepperen* vertelde heemkundige Antoine Bessemans de geschiedenis van de nog steeds bestaande KLJ uit Zepperen, maar ook van de verdwenen Chiro-, KAJ- en KSA-groep.

Naast een jubileumviering, een tentoonstelling, een groepsarchief of lokaal historisch onderzoek zijn er nog andere aanleidingen om samen te werken met jongeren uit een jeugdbeweging. Een goed voorbeeld is Erfgoeddag. Op 26 april 2009 stond deze dag in het teken van het thema ‘vriendschap’. In meer dan twintig gemeenten werd een samenwerking opgezet tussen jeugdbewegingen, cultuur- en erfgoedverenigingen en heemkringen.

Een greep uit het aanbod dat werd gerealiseerd:

fiets- en wandeltochten, zangstondes, tentoonstellingen, spelen uit de oude doos, filmvoorstellingen, historische stoeten, gezinsactiviteiten enzovoort. De scouts van Hansbeke en de Chiro van Landegem voerden in de tuinen van kasteel Ter Wallen in Merendree hun geplande spelactiviteiten uit, waarbij elke bezoeker van Erfgoeddag kon meegenieten. Tegelijkertijd werden in een tent foto’s en dia’s geprojecteerd van vier Chirogroepen, drie KLJ-groepen, twee scoutsgroepen, twee KAJ-groepen en twee KSA-groepen, verzameld door de heemkundige kring Het Land van Nevele. Deze intergeneratieve activiteit rond de geschiedenis en het heden van de plaatselijke jeugdbewegingen was een groot succes, met 150 deelnemende kinderen en jongeren en 400 bezoekers. Het Land van Nevele wil in het kader van de herdenking van Wereldoorlog I opnieuw een samenwerking met de jeugdbewegingen realiseren. Denk dus zeker ook eens aan de lokale jeugdbeweging wanneer er plannen worden gesmeed voor Erfgoeddag. In 2013 wordt ‘Stop de tijd’ het thema, en in 2014 ‘Grenzeloos’.

Jubileumviering 50 jaar Chiro Singa Kruishoutem

Ook Open Monumentendag, of De Nacht van de Geschiedenis van het Davidsfonds, kan een aanleiding vormen om contact te zoeken met jongeren, via de lokale jeugdbeweging. Voordelen hiervan zijn de nationale bekendheid van dit soort evenementen. Maar uiteraard kunnen ook lokale projecten leiden tot een samenwerking. De vraag kan vertrekken vanuit de jeugd, wanneer zij nood hebben aan de kennis, expertise en ervaring van heemkundigen. Maar ook een heemkring kan zich wenden tot de jongeren, wanneer er vraag is naar spierkracht, acteurs, figuranten, computerspecialisten, afnemers van interviews... Zoek dus zeker contact met een jeugdbeweging. Verjonging verzekerd!

Waarom samenwerken?

Nergens ter wereld zijn jeugdbewegingen zo groot en populair als in Vlaanderen. Jeugdbewegingen zijn cultureel erfgoed en zijn een fantastische bron voor lokale geschiedenis. Je vindt er zowel immaterieel, roerend en onroerend erfgoed. Het loont de moeite om al deze zaken – liederen, muziek, rituelen, tradities, spelen, verhalen, documenten, foto's, kledingstukken, vlaggen, lokalen, speelterreinen, kapelletjes... - te verzamelen, te bewaren, te registreren, te valoriseren, te bestuderen en te ontsluiten.

Het erfgoed en de archieven van de lokale groepen wordt meestal bewaard door de groepen zelf of door individuen die in de jeugdbeweging zaten of zitten. Maar dit gebeurt vaak niet in goede omstandigheden, of niet systematisch, of onvolledig... kortom, niet volgens de regels van de kunst van de erfgoedzorg. Op deze manier gaat veel waardevolle lokale geschiedenis verloren, en dat is jammer. Dikwijls ontbreekt het de jongeren aan kennis van zaken, en aan tijd. Dit is alvast iets waarbij heemkundigen hen van dienst kunnen zijn. Heemkundige kringen als expertisehouders en lokale bewaarinstellingen kunnen met jongeren samenwerken en op zoek gaan naar oplossingen binnen de lokale context. Op die manier wordt het erfgoed van vorige generaties bewaard voor toekomstige generaties.

Het Historisch-Archeologisch Documentatiecentrum van Spaenhiers, de archeologisch-historische kring van Koekelare kan hier als voorbeeld aangehaald worden. De groepsarchieven van de lokale jeugdbeweging worden bewaard in het HADOC en blijven daardoor in de gemeente waar ze elke eer-

ste en derde zaterdag van de maand geraadpleegd kunnen worden. Soms is er ook sprake van hoogdringendheid, wanneer een groep amper over oude documenten beschikt en de pioniers van de beweging stilaan allemaal het loodje leggen. Een project mondelinge geschiedenis, waarbij zowel jongeren uit de jeugdbeweging als heemkundigen interviews afnemen van stichters, oud-leiding en andere betrokkenen, kan bepaalde leemtes opvullen. Zo'n project is ook iets wat zowel jong en oud interesseert. Jonge filmmakers, fotografen en journalisten in spe kunnen hierbij eveneens hun talenten inzetten.

Jongeren kunnen daarnaast dus ook heemkringen van dienst zijn, met hun specifieke kennis en expertise, bijvoorbeeld over digitalisering, sociale media, communicatie. En aangezien veel jonge mensen geschiedenis, kunstwetenschappen, taalkunde, monumentenzorg... studeren, of een lerarenopleiding volgen, zijn zij massaal vertegenwoordigd onder de populatie van de jeugdbeweging. Zij kunnen vanuit hun studie zeker ook een bijdrage leveren aan het werk van heemkundigen, bijvoorbeeld wanneer zij werken rond een plaatselijk thema.

Het grote voordeel van een intergenerationele samenwerking binnen een lokale context is de gedeelde band met het onderwerp en het dorp, de stad of de streek. Jong en oud zijn samen betrokken, leren van elkaar, ondersteunen elkaar, vullen elkaar aan. Een intergenerationele activiteit draait om interactie, dialoog, uitwisseling en ontmoeting tussen groepen van een andere leeftijd. Heemkunde en jeugdbewegingen zijn hierdoor een perfecte match, want het erfgoed van jeugdbewegingen wordt letterlijk van generatie op generatie overgedragen.

Geertje Cools

1 In mei 2011 werd de 'Werkgroep Jongeren en Heemkunde' opgericht binnen Heemkunde Vlaanderen. De jonge leden van de algemene vergadering (jonger dan 40 jaar) en de jonge medewerkers van Heemkunde Vlaanderen werden uitgenodigd om hieraan mee te werken. Bedoeling van de werkgroep is om na te denken over hoe meer jongeren bij heemkundige kringen betrokken kunnen worden én om binnen Heemkunde Vlaanderen een jongerenwerking op te zetten op landelijk niveau door jongeren die actief bezig zijn met heemkunde samen te brengen. De werkgroep startte met een artikelenreeks in Bladwijzer met tips en goede voorbeelden over jongeren en heemkunde. Een andere recente actie van de werkgroep is de organisatie van een nationale ontmoetingsdag voor jongeren die met heemkunde (willen) bezig zijn op 23 juni 2012 te Tervuren.

2 Chirojeugd Vlaanderen, JNM, FOS Open Scouting, KSJ-KSA-VKSJ, KLJ, Scouts en Gidsen Vlaanderen, Jeugd Rode Kruis en Wel Jong Niet Hetero

Op bezoek bij... (1):

het Centrum Agrarische Geschiedenis

Inleiding

Binnen de cultureel-erfgoedsector zijn veel spelers actief. Naast de vele vrijwilligersverenigingen worden een aantal organisaties door de Vlaamse overheid erkend en gesubsidieerd. In het vorige nummer van Bladwijzer werd de werking al voorgesteld van de cultureel-erfgoedcellen, die actief zijn in een stad of een regio. Maar ook een aantal organisaties met een werking op Vlaams niveau kunnen rekenen op financiële ondersteuning van de overheid. Deze organisaties richten zich tot een specifieke doelgroep, zoals Heemkunde Vlaanderen, of werken rond een bepaald thema.

De meeste van deze organisaties zijn 'expertisecentra'. Zij zorgen voor de opbouw en verspreiding van expertise rond specifieke thema's. In dit nummer van Bladwijzer starten we met een nieuwe reeks, waarin deze verschillende expertisecentra zullen worden voorgesteld. Voor het eerste deel trokken we naar het Leuvense Atrechtcollege, waar het Centrum Agrarische Geschiedenis (CAG) is gevestigd. Professor Yves Segers, sinds een zevental jaar coördinator van het CAG, lichtte ons graag de werking van zijn organisatie toe. Naast het CAG coördineert hij ook het Interfacultair Centrum voor Agrarische Geschiedenis, een onderzoekscentrum binnen de KU Leuven.

Bladwijzer: Waar houdt het Centrum Agrarische Geschiedenis zich zoal mee bezig?

Yves Segers: "Het CAG is het expertisecentrum voor agrarisch erfgoed, maar we interpreteren dat vrij ruim als het erfgoed van landbouw, platteland en voeding. De echte kern van onze werking is het landbouwersbestaan, aangezien dit heel lang synoniem geweest is met platteland. Iedereen had vroeger heel nauwe banden met het landbouwleven, maar sinds de 20ste eeuw is dat lang niet meer het geval. We zijn ook altijd met voeding en voedselproductie bezig geweest. Daarbij beperken we ons

niet tot de productie zelf; we bekijken alle aspecten van de voedselketen. Productie wordt immers steeds meer bepaald door wat de kleinhandel en supermarkten willen, en ook door wat de consumenten verlangen."

Yves Segers

"In onze nieuwe beleidsperiode, die loopt van 2012 tot 2016, gaan we ons nog meer concentreren op voeding, aangezien we die opdracht hebben gekregen van de Vlaamse overheid. Dit komt ook overeen met wat er leeft in de erfgoedpraktijk. Bij veel collecties en musea zien we immers dat er zowel aandacht is voor landbouw als voor voeding. Ik denk dan bijvoorbeeld aan het Groentemuseum in Sint-Katelijne-Waver of het Bakkerijmuseum in Veurne. In die musea krijg je zowel informatie over de productie als over het bereiden en consumeren van voedsel."

"Onze werking spitst zich toe op de periode vanaf de tweede helft van de 18de eeuw tot vandaag. Vanaf ca. 1750 heb je namelijk een aantal belangrijke veranderingen op het platteland. Onder meer door de bevolkingstoename en het begin van de industrialisering ontstaat er in die periode geleidelijk een andere landbouw. Ook de link met vandaag is steeds belangrijk binnen onze werking. Zo proberen we vaak actuele thema's te begrijpen door terug te kijken naar het verleden. We werken ook graag samen met de landbouw- en de plattelandsector zelf. Voor hen zijn die actuele thema's doorgaans interessanter dan bijvoorbeeld de geschiedenis van de landbouw in de middeleeuwen."

"We houden ons voornamelijk bezig met het roerend erfgoed (musea, collecties...) en het immaterieel erfgoed (bijvoorbeeld via mondelinge geschiedenis). Daarnaast hebben we zeker ook expertise over het onroerend agrarisch erfgoed (boerderijen,

landschappen). Hoewel het onroerende niet onze belangrijkste focus is, kunnen mensen zeker ook met vragen daarover bij ons terecht.”

Bladwijzer: Het Centrum Agrarische Geschiedenis vierde onlangs zijn tiende verjaardag. Wat waren voor u de hoogtepunten in de voorbije tien jaar?

Yves Segers: “Heel belangrijk voor het CAG was het project ‘Lekker Dier’ in 2003, over de consumptie van dierlijke producten. Dat was eigenlijk het eerste project waarmee we effectief naar buiten gekomen zijn. Persoonlijk vond ik ook de erkenning door de Vlaamse overheid een hoogtepunt. Dat we door de Vlaamse overheid een structurele verankering als expertisecentrum kregen binnen de erfgoedsector, was voor ons ontzettend belangrijk.”

Bladwijzer: Wat houdt de werking van zo’n expertisecentrum precies in?

Yves Segers: “Een formeel criterium is in ieder geval dat je in heel Vlaanderen en Brussel actief moet zijn, en dat je erfgoedgemeenschappen moet vertegenwoordigen die rond een welbepaald thema of expertise werken. Ieder expertisecentrum vult die rol op zijn eigen manier in: sommige zetten meer in op netwerken, stimuleren, mensen samenbrengen. Onze eigen invulling steunt op drie pijlers: erfgoedonderzoek, publiekswerking, en onze ‘kruispunt’-functie.”

“Binnen de eerste pijler trachten we zelf nieuwe kennis op te bouwen, het onderzoek door anderen te stimuleren, en al deze kennis samen te brengen en te delen. We spreken daarbij wel bewust over ‘erfgoedonderzoek’ en niet over wetenschappelijk onderzoek. Wat uniek is aan het CAG, is dat we die nauwe band hebben met de universiteit. Dat zorgt voor een mooie kruisbestuiving in twee richtingen: wetenschappers krijgen meer interesse voor het erfgoed als onderzoeksdomein en voor de erfgoedsector is de wetenschappelijke ondersteuning zeker een pluspunt.”

“Van bij het begin hebben we ook steeds veel aandacht gehad voor de publiekswerking. Zowat al onze projecten gaan gepaard met publieksactiviteiten: tentoonstellingen, wandelingen... Heel vaak resulteert zo’n project ook in een publicatie. Ten slotte hebben we, binnen onze ‘kruispunt’-functie, veel aandacht voor het samenbrengen van de erfgoedgemeenschap en de expertisedeling.”

Bladwijzer: Hoe delen jullie die expertise dan concreet?

Yves Segers: “Een van de pijlers van onze werking is onze online erfgoedbank ‘Het Virtuele Land’ (www.hetvirtueleland.be). In de eerste plaats is dit een beeldbank met illustraties over de onderwerpen waarmee we bezig zijn: dat gaat dan van ploegen tot reclames voor confituur, van oude foto’s van tractoren, boerderijen, landschappen... tot zelfs bierglazen. Ook vind je er een overzicht van collecties: wie is er bezig en wie heeft er materiaal rond deze thema’s? Van sommige musea, zoals het Fruitmuseum in Borgloon en het Landbouwmuseum in Heuvelland, is zelfs de volledige collectie opgenomen in deze databank. Daarnaast zijn er in de erfgoedbank ook tientallen verhalen te vinden over specifieke thema’s. Ten slotte bevat de erfgoedbank een uitgebreide wetenschappelijke bibliografie met betrekking tot ons werkingsdomein. Die bibliografie wordt ieder jaar aangevuld en wordt erg vaak geconsulteerd.”

“Verder werken we ook rond ‘landbouweducatie’. Hiervoor hebben we een speciale website in het leven geroepen: www.watetenwemorgen.be. Bijna tweeduizend leerkrachten uit het secundair onderwijs hebben zich hierop al geregistreerd.”

Bladwijzer: Werken jullie ook vaak samen met heemkundige kringen?

Yves Segers: “Veel heemkundige kringen zijn bezig met platteland, landbouw en voeding. Bovendien kennen ze hun streek bijzonder goed. Het is dan ook logisch dat we vaak beroep doen op hun expertise, bijvoorbeeld voor het verzamelen van oud beeldmateriaal. In het kader van verschillende projecten hebben we ook effectief samengewerkt met heemkringen.”

“In 2007 was er bijvoorbeeld het project ‘Suikerbonen en beschuit met muisjes’, dat ging over sleutelmomenten in het leven, van geboorte tot overlijden, en welke eetgewoonten daarmee gepaard gaan. In verschillende regio’s werd hiervoor met heemkringen samengewerkt. Er werden interviews afgenomen, een studie geschreven... Daarnaast maakten we een kleine rondreizende tentoonstelling over het thema. Op de verschillende locaties van de tentoonstelling konden heemkringen, musea en toeristische diensten de inhoud aanvullen met eigen materiaal.”

“Recentere deden we het project ‘Het landschap vertelt’, een mondelinge-geschiedenisproject over hoe de mens met het landschap omgaat. We hebben daarvoor een basisstudie uitgewerkt. In vijf dorpen werd dan een centraal thema gekozen, waarrond telkens een activiteit werd georganiseerd voor het grote publiek. We hadden hiervoor een ‘klapcaravan’ gemaakt, een echte caravan waarin je als bezoeker de verhalen over de streek kon ontdekken en beluisteren. Ook die activiteiten werden vaak samen georganiseerd met heemkringen.”

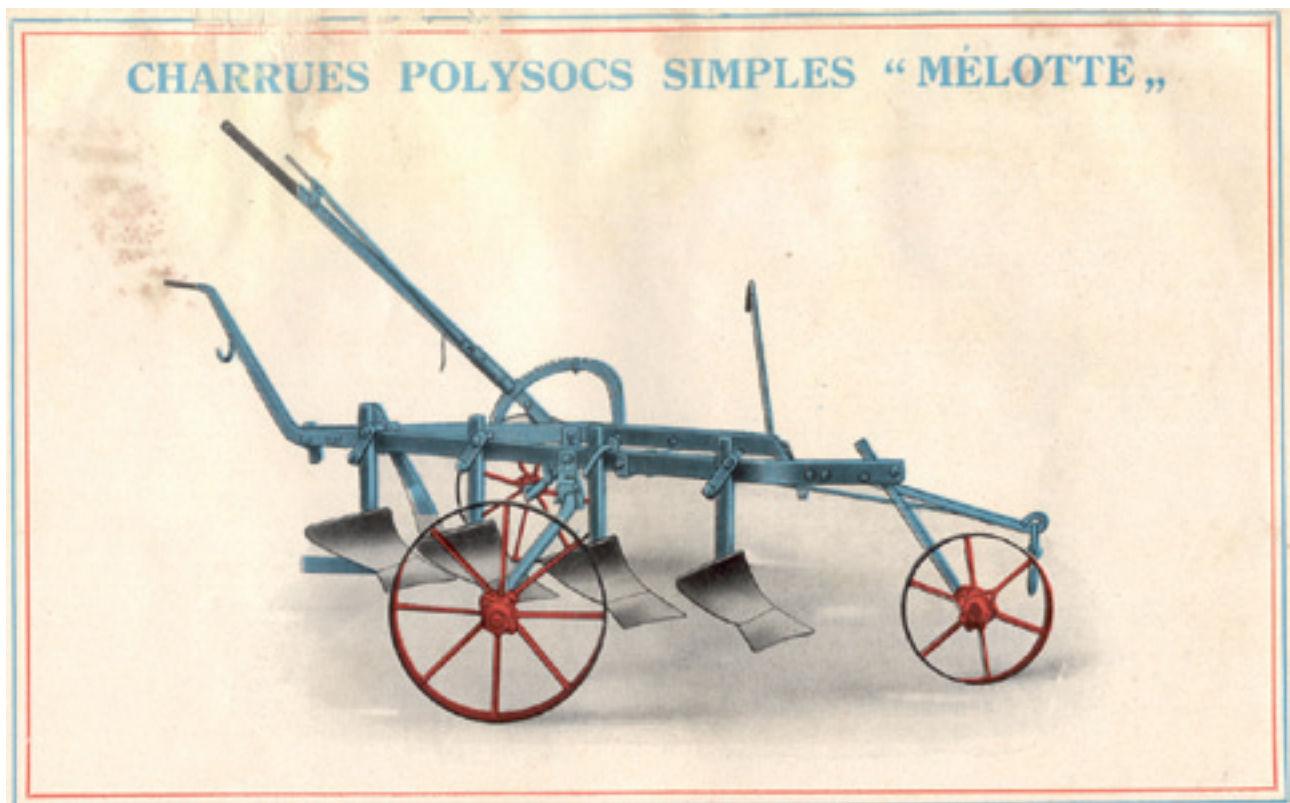
“Inventarisatie en registratie van het agrarisch erfgoed is voor ons ook heel belangrijk. We stimuleren collectiebeheerders dan ook om deze taak ter harte te nemen. Enkele jaren geleden hebben we een inventarisatieproject opgezet samen met het heemkundig museum in Putte en het museum van de Zuiderkempfen. Door een van mijn collega’s werd een toepassing gemaakt om vanuit het museum de collectie online te registreren, en de vrijwilligers zijn daarmee aan de slag gegaan.”

Bladwijzer: Zo’n landbouwcollectie beheren is wellicht niet evident?

Yves Segers: “Veel landbouwcollecties zijn opgestart in de jaren ‘60-’70, vaak vanuit een nostalgische reflex. De initiatiefnemers van toen worden ouder en hebben vaak geen opvolging. Ten tweede is de publieke interesse voor plattelandswerktuigen en objecten niet altijd zo groot, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de interesse in alles wat met voeding te maken heeft. Ons uitgangspunt is dat we niet alles kunnen bewaren. Daar is geen ruimte voor en het zou sowieso te duur zijn om dat te doen. Niet alles is voldoende uniek om te bewaren. Het is belangrijk om het materiaal in de collecties te waarderen, om na te denken over wat waardevol genoeg is om te bewaren. Dit kun je alleen maar doen wanneer je een goed zicht hebt op de collecties. In samenwerking met heel wat partners willen we de collectiebeheerders dan ook aanzetten om collecties te inventariseren en te digitaliseren. Op macroniveau zijn de landbouwcollecties intussen vrij goed gekend. De volgende jaren willen we deze

Foto Pieter Baert, i.o.v. Erfgoedcel Leuven

collecties op een meer gedetailleerde manier beschrijven. Ook willen we nu de collecties rond voeding in kaart brengen. Het gaat echter niet alleen om de objecten zelf, maar ook om de kennis achter de objecten. Het is belangrijk dat we niet alleen de functie van een object kennen, maar dat we het ook in zijn context kunnen plaatsen. Helaas verdwijnt ook die kennis razend snel.”

Bladwijzer: Voor welke diensten kan men bij het CAG zoal terecht?

Yves Segers: “Het CAG is geen ledenvereniging; in principe kan iedereen beroep doen op onze ondersteuning. Alle vragen zijn welkom via ons algemene e-mailadres contact@cagnet.be of telefonisch. We proberen om iedereen zo snel mogelijk verder te helpen. Veel informatie is wel al te vinden op www.hetvirtueleland.be. Het is dus best om eerst even een kijkje te nemen op de website, en vaak vind je daar al een antwoord op je vraag. Ook aanvragen voor ondersteuning bij bepaalde projecten of ideeën om samen te werken zijn altijd welkom. Als deze voorstellen passen binnen onze werking, gaan we hier graag op in. Omdat we zelf geen collectie heb-

ben, staan we altijd open voor samenwerkingsverbanden in het kader van publieksactiviteiten zoals Erfgoeddag. Vorig jaar hebben we voor Erfgoeddag bijvoorbeeld samengewerkt met de geitenbond van Vladslo, de oudste in Vlaanderen, om een activiteit uit te werken rond de geschiedenis van de geitenbonden.”

“We zetten ook meer en meer in op onze gespecialiseerde bibliotheek, waarvan de catalogus consulteerbaar is via LIMO (<http://limo.libis.be>). Deze publicaties zijn in de eerste plaats bedoeld voor intern gebruik, maar op afspraak kunnen ook externen de werken in de bibliotheek raadplegen. Nog een dienst die we aanbieden is het gebruik van foto’s uit onze beeldbank. Als we zelf de rechten op de beelden bezitten, kunnen geïnteresseerden deze beelden ook in hogere resolutie aanvragen. Door een nieuwe module in de beeldbank kan dit op een eenvoudige manier gebeuren. Overigens kunnen mensen ons ook altijd nieuw materiaal bezorgen voor opname in de beeldbank.”

“Verder zijn er een aantal tentoonstellingen die we kunnen verhuren aan geïnteresseerden, zoals een

tentoonstelling over streekproducten in Vlaanderen of de fototentoonstelling bij ons nieuwe boek over het Vlaamse platteland in de 'fifties' (zie kader). Verenigingen die een lezing willen organiseren over het erfgoed van landbouw, platteland en voeding in Vlaanderen, kunnen hiervoor ook steeds contact opnemen met ons."

Meer informatie over het Centrum Agrarische Geschiedenis vind je op de website www.cagnet.be. Wie op de hoogte wil blijven van de werking en de activiteiten van het CAG, kan zich op de website inschrijven voor de tweemaandelijks elektronische nieuwsbrief. De erfgoedbank 'Het Virtuele Land' is te vinden op www.hetvirtueleland.be.

Contactgegevens:

Centrum Agrarische Geschiedenis
Atrechtcollege
Naamsestraat 63
3000 Leuven
Telefoon: 016/32.35.25
E-mail: contact@cagnet.be

Het Vlaamse platteland in de fifties

Ter gelegenheid van zijn 10-jarig jubileum bracht het CAG het Vlaamse platteland in de jaren vijftig weer tot leven met een boek en een bijbehorende fototentoonstelling.

In de jaren '40 en '50 trok fotograaf Jos Halsberghe met zijn fototoestel dwars door Vlaanderen. Van de Westhoek tot in Limburg maakte hij beelden over het leven op het Vlaamse platteland. Zijn foto's tonen het landelijke leven in Vlaanderen zoals het vroeger was. Met een café op elke hoek, de kinderen in korte broek, ongerepte velden en weiden. Duivenmelken en krulbollen zijn de populairste volkssporten. Champetters en pastoors in soutane zijn niet weg te denken uit het dorpsbeeld.

Dit kijkboek, dat verschenen is bij Davidsfonds Uitgeverij, reist terug in de tijd en brengt het platteland van weleer tot leven. De sprekende foto's van Halsberghe worden afgewisseld met korte essays rond thema's als het leven als boer, het dorps- en verenigingsleven, de invloed van religie, ambacht en industrie, landschap en wooncultuur.

Bij de publicatie hoort ook een reizende fototentoonstelling. Organisaties die interesse hebben om deze tentoonstelling op te stellen, kunnen hiervoor contact opnemen met het CAG.

Paardenmolens als erfgoed

Kruisvaarders spelen een belangrijke rol in de traditie van paardenmolens. We maken een reis door de tijd met het oog op het doortrekken van een traditie. Met of tegen de zon: draaien doen de paardenmolens, al zien we ze minder frequent op kermissen en feesten allerhande. Het Vlaams Dansarchief doet een duik in de zak met de notatie van de 'Carrousel', een danscreatie van Andrea Sterck. Deze creatie doet de traditie van de paardenmolen dansend herleven...

Hoe het begon

Bronnen vermelden een afbeelding van ruiters in manden, opgehangen aan balken en draaiend rond een centrale paal. Dat toestel wordt beschouwd als de verre voorloper van de carrousel, zo'n 1500 jaar geleden. Kruisvaarders maakten kennis met een roterende constructie waarmee ruiters zich oefenden in het bewegend vechten. Het woord carrousel is afgeleid van het Italiaanse *garosello* en het Spaanse *carosella*, wat zoveel betekent als 'klein gevecht'. Maar dat was niet de enige betekenis. Rond de carrousel werden ook palen met opgehangen ringen opgesteld. De ronddraaiende ruiters moesten met hun lansen door de ringen priemen. Hierin herkennen we duidelijk de voorloper van het nu nog steeds beoefende 'ringsteken'. Paarden of muilezels trokken de constructie; uitzonderlijk gebeurde het voortstuwten met mankracht. Het paardendefilé bij koninklijke huwelijken werd ook 'carrousel' genoemd. Kortom: het begrip carrousel had van bij het begin te maken met draaiende bewegingen, ruiters en paarden.

Carrousel op maat van kinderen (Luis Miguel Bugallo Sánchez)

Doorheen de eeuwen gaven invloedrijke mensen de carrousel een duw in de rug. Lodewijk XIV had een bijzondere belangstelling voor deze attractie. In 1662 schonk hij een carrousel aan de stad Parijs, vandaar ook de plaatsnaam 'Place du Carrousel'.¹

Hoe het verder ging

In de loop van de 19de eeuw waren de ruitende ridders al lang naar de geschiedenis verwezen. Wagenmakers zagen evenwel opportuniteiten in het historische gegeven. Ze bouwden carrousel voor vermaak van jong en minder jong, vooral in Engeland en Oost-Europa. Carrousel waren een graag geziene attractie bij allerlei festiviteiten. De eerste carrousel hadden geen draaiende vloer. De paarden waren bovenaan bevestigd en draaiden rond. Ze hingen schuin door de middelpuntvliedende kracht tijdens het draaien. In de volksmond kregen deze molens de naam 'flying horses'. Paarden maar ook mensen trokken deze molens voort.

Met de intrede van stoommachines en elektrische aandrijving konden zwaardere carrousel gebouwd worden. Paarden en andere dieren werden gemonteerd op een ronddraaiende vloer. Reuzecarrousel telden zelfs twee verdiepingen. Paarden werden gemonteerd op stangen wat mogelijkheid bood om ze op en neer te laten bewegen. Naast paarden konden sleeën en koetsen op de draaiende vloer worden geplaatst, telkens kunstig en kleurrijk versierd.

Amerika

In de Angelsaksische wereld stond de paardenmolen bekend als 'merry-go-round'. Engeland, Frankrijk, Duitsland en Italië waren welbekend met de attractie. Franz Wiesenhoffer creëerde de eerste

carrousel in Hessville, Ohio. We schrijven dan 1840. Omstreeks het midden van de 19de eeuw stak carrouselbouwer Gustav Denzel de grote plas over. Hij vestigde zich in Philadelphia waar hij begin 1860 een paardenmolen neerpootte. De attractie werd een groot succes. De familie Denzel bouwde een werkplaats in Germantown, het centrum van waaruit menige carrousel de Verenigde Staten veroverde. Denzel was bekend om zijn robuuste mechaniek, maar ook om zijn prachtige decoraties. Denzels zonen William en Edward namen de firma over. Het overlijden van William in 1927 en de grote recessie maakten een einde aan hun succes.

Muziek

Het orgel deed zijn intrede als muzikale omlijsting rond het einde van de 19de eeuw. De orgels werden centraal geplaatst of dicht bij de carrousel, want muziek bepaalde mee de sfeer in en rond de attractie. Orgelbouwers vinden we vooral in Duitsland, Frankrijk en België. Al snel vormden de bandorgels een onlosmakelijke eenheid met paardenmolens. Na de grote recessie ging de orgelbouw door, ook in de Verenigde Staten, met Wurlitzer als bekendste (bij deze naam denken we ook aan de befaamde 'juke box')².

Maar ook aan die succesperiode kwam een einde. Eigenaars van carrouselen werden het dure onderhoud van de orgels beu. Bovendien waren deze orgels moeilijk te transporteren van kermis naar kermis. De opkomst van geregistreerde muziek leidde tot meer gebruiksvriendelijke geluidsinstallaties. Dat was nochtans buiten de smaak van het publiek gerekend. De deuntjes en de typische klank van de bandorgels oefenden een bijzondere aantrekkingskracht uit op de abonnees van paardenmolens, zo bleek. Een carrousel zonder bandorgel werd aanzien als een lichaam zonder ziel. De bandorgels stegen opnieuw in kwalitatieve en kwantitatieve waarde, en de hernieuwde belangstelling was een hart onder de riem voor orgelbouwers. Ook Vlaanderen liet en laat zich niet onbetuigd. In Antwerpen vinden we orgelbouwer Decap.³ Aloïs Decap en zijn zoon Livien begonnen in 1902 draaiorgels te bouwen. Hun bedrijf groeide uit tot het grootste van België. Steeds meer instrumenten deden hun intrede in de constructie, zoals het accordeon (1933), het drumstel (1935) en de saxofoon (1936).

Een Decap orgel in cafe Beveren in Antwerpen (Marc Delforge). Voor een lijst van plaatsen waar dergelijke orgels kunnen beluisterd worden verwijzen we naar de voetnoot.⁴

De techniek bleef ook niet stilstaan. Ventilatoren vervingen gaandeweg de blaasbalgen. Het boekenwiel deed zijn intrede: hierin werden een aantal boeken aan elkaar geplakt, zo moest er niet continu een boekenlegger achter het orgel plaatsnemen.

Orgelboek van een Decap orgel in een boekenwiel (Stefan Kühn)

Kermis in Vlaanderen

Van Genechten et al. (1986) maakten een inventaris van het kermisgebeuren in Vlaanderen⁵. De auteurs stelden kermissen in een bijzonder licht. Ze hebben het over attracties “[...] die onder meer de mogelijkheid bieden om op een ge vulgariseerde maar praktische wijze (aan de man in de straat) de vooruitgang van de wetenschap te leren kennen [...]”. Het hoeft ons niet te verwonderen dat de carrousel in bovengenoemd gegeven een bijzondere plaats innam, naast fotografie en windbuksen. De na 1860 door stoommachines aangedreven paardenmolens moeten op het publiek een bijzondere indruk nagelaten hebben. In het begin van de 20ste eeuw waren de befaamde stoomcarroussels zoals deze van Vandersypen, de Grand Carroussel à Chevaux Galoppant & Gondoles van Leener-Opitz, de Grand Carroussel-Salon Fermé Hollandais en de American Cake-Walke van Schenoff-Xhaflaire graag geziene attracties tijdens Gentse jaarmarkten.

Safeguarding

Wat de carrousel als traditie betreft, draagt het Instituut voor Vlaamse Volkskunst (IVV) zijn steentje bij. Als expertisecentrum erkend door Unesco wil IVV de cultuur ondersteunen rond paardencarroussels, en dat in de meest ruime zin. Met haar danscreatie van de ‘Carrousel’ leverde Andrea Sterck een stevige bijdrage. Voor de uitvoering van deze dans zijn minstens 36 dansers nodig. De komende maanden neemt het Dansarchief initiatieven om dansers vertrouwd te maken met de uitvoering.

Carroussels zijn ware attracties voor jong en minder jong.

Doe-agenda

Het zou interessant zijn om de kennis aan te reiken over paardenmolens overal in Vlaanderen. De meeste gegevens zijn wellicht terug te vinden rond historiek van kermissen. Anderzijds moeten er ook gegevens zijn over eigenaars van paardenmolens en hun geschiedkundige achtergrond.

Praktisch is IVV in samenwerking met Heemkunde Vlaanderen op zoek naar het antwoord op volgende onderzoeksvragen:

1. In hoeverre berusten er gegevens in diverse lokale of museumarchieven over de rol van paardenmolens?
2. In welke mate zijn er technische beschrijvingen van paardenmolens terug te vinden?
3. Welke rol speelde Vlaanderen in de historie van paardenmolens?
4. Hoe sterk was de verbondheid van mechanische orgels met paardenmolens?
5. Wat is bekend over de rol die Vlaanderen speelde in de productie en het gebruik van deze orgels?

Lokaliseren van archieven betekent een eerste stap. Exploratie ervan is een tweede fase en verloopt in nauwe samenwerking met de archiefhouders. Publicatie van de gegevens via specifieke publicaties (uitgave van de dansbeschrijving, plattegronden bij de dans, dansmuziek en DVD) en in geëigende tijdschriften vormt de derde fase. Parallel werkt het Vlaams Dansarchief aan het inoefenen van de dans met het oog op uitvoering.

Voor correspondentie verwijzen we naar onderstaande e-mailadressen van het Instituut voor Vlaamse Volkskunst en Heemkunde Vlaanderen⁶.

Gert Laekeman

Voorzitter Instituut voor Vlaamse Volkskunst

¹ <http://jandingo.com/index78/index78.html> (geraadpleegd op 16 juni 2012)

² <http://en.wikipedia.org/wiki/Wurlitzer> (geraadpleegd op 16 juni 2012).

³ <http://www.youtube.com/watch?v=asV0Ma6TI3U> (voor demonstratie: geraadpleegd op 16 juni 2012).

⁴ <http://www.draaiorgelsite.nl/viewtopic.php?t=77> (geraadpleegd op 16 juni 2012).

⁵ Van Genechten G., Convents G., Muylaert E. Kermis het spiegelpaleis van het volk. Museum voor Industriële Archeologie en Textiel. M.I.A.T. Gent. Uitgegeven bij KRITAK, Leuven 1986: pagina's 45, 100, 120.

⁶ IVV: Gert.laekeman@pharm.kuleuven.be of marcel.oelbrandt@telenet.be; Heemkunde Vlaanderen: info@heemkunde-vlaanderen.be

The People's Court

De mogelijkheden van vrederechtdossiers als historische bron

In het kader van het recent opgestarte project 'Soldatenlaarzen en kauwgom. Globaliseringserfgoed van de Limburgse Kempen'¹, dat focust op de impact van de Tweede Wereldoorlog op het dagelijkse leven, mocht projectcoördinator Evelien D'Haese in de bronnen van het Rijksarchief Hasselt grasduinen. Op aanraden van hoofdarchivaris Rombout Nijssen startte het onderzoek met de vrederechten van Noord-Limburg uit de periode 1940-1945.

In dit artikel ga ik dieper in op de kenmerken van de vrederechtdossiers en de mogelijkheden die zij bieden. Bedoeling is om de lezer een houvast te bieden bij het verkennen van deze bronnen.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog bestond voor de Limburgse Kempen onderstaande onderverdeling:

Once upon a time...

Het vrederecht is een vrucht van de Franse Revolutie en het daaraan gekoppelde gedachtegoed van de Verlichting. Met idealen als democratie, rechtvaardigheid, mensenrechten en een stem voor de burger was er nood aan een toegankelijke rechter die als het feitelijke gezicht van de rechtspraak kon fungeren. Bemiddeling en verzoening zouden

zijn belangrijkste taken worden. Na de officiële aanhechting van onze gewesten bij Frankrijk op 1 oktober 1795 werd deze instelling ook in ons land ingevoerd.² De schepenbanken uit het Ancien Régime werden daarbij afgeschaft en juridisch werd het latere België ingedeeld in departementen, arrondissementen en kantons.

De vrederechter had oorspronkelijk twee bevoegdheden: burgerlijke zaken en strafzaken. Hij trad op als verzoener, rechter en openbaar ambtenaar (burgerlijk) of als politierechter. De nadruk lag voornamelijk op zijn functie als ‘bemiddelaar’, onder meer binnen de verplichte verzoeningsprocedure die door de wetgever werd voorzien en pas in 1911 zou worden afgeschaft. Als rechter kon hij zich uitspreken over betwistingen, die een bepaald bedrag niet overschreden, en – in het kader van zijn bijzondere bevoegdheid – over huurcontracten, ont-eigeningen, sociale zaken, erfdiensbaarheden... Daarnaast stond de vrederechter ook bekend als voorzitter van familieraden of zegellegging en ontzegeling. Hij zag toe op het afleveren van akten van bekendheid, eedafname, het plaatsen van geesteszieken en dergelijke.³

Aanvankelijk was de vrederechter dus ook bevoegd voor strafzaken, in de hoedanigheid van politierechter.⁴ De politierechtbank bestond uit de politie-/vrederechter, de griffier en de ambtenaar van het Openbaar Ministerie. In de later besproken minuten van de vonnissen figureren telkens opnieuw deze drie personen, die allen eveneens datzelfde verslag ondertekenden. De vrederechter behandelde voornamelijk kleine overtredingen en wanbedrijven (o.a. bedelarij, landloperij, smaad, verkeersinbreuken...). Door de oprichting van afzonderlijke politierechtbanken, verviel deze bevoegdheid echter steeds vaker en werd ze uiteindelijk afgeschaft.

Tot op heden blijft deze vorm van rechtspraak slechts bewaard in Frankrijk, België, Luxemburg en Zwitserland. De huidige bevoegdheden van het vredegerecht in ons land, zo’n 80-tal, zijn terug te vinden in de artikelen 590 tot 601 van het Gerechtelijk Wetboek. Op dit moment wordt het vredegerecht voornamelijk gepercipieerd als een toegankelijke rechtbank, voorgezeten door een alleen zetelende magistraat, die beslist over kleinere geschillen en daarmee bijna alle zaken uit het dagelijkse leven behandelt.⁵

Wat gebeurt er in een minuut?

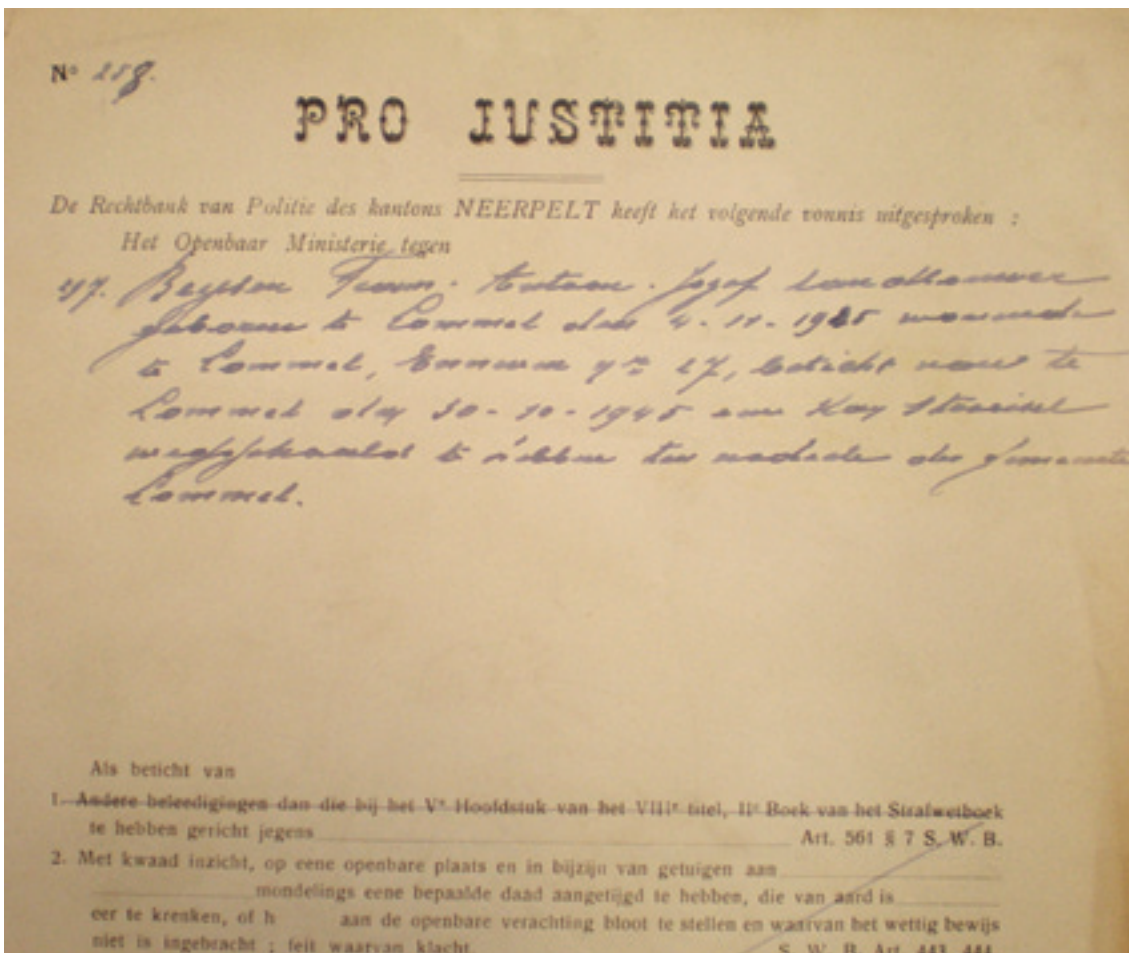
Beslissingen van de vrederechter zijn vervat in het vonnis. Bij eenvoudige geschillen of wanneer er geen bezwaren zijn en alle formaliteiten correct worden afgehandeld, kan men meteen bij de eerste zitting tot een uitspraak komen. Zo niet wordt de zaak verdaagd en op een latere datum effectief behandeld. De schriftelijke neerslag, de akte of ‘minuut’ van het vonnis, biedt historici en andere geïnteresseerden mogelijkheden als historische bron.⁶

Dergelijke documenten vermelden steeds een aantal standaardgegevens. Bovenaan wordt de naam van het gerechtelijk kanton vermeld, en vaak ook de plaats waar de zitting plaatsvindt. De meest voorkomende titel is “PRO JUSTITIA. De Rechtbank van Politie des kantons...heeft het volgende vonnis uitgesproken”. Bij de meeste akten is in de linkerhoek eveneens het nummer van het vonnis terug te vinden.

Het Openbaar Ministerie treedt telkens op tegen de beschuldigde, van wie naam, beroep, geboorteplaats, geboortedatum en huidig adres wordt neergeschreven. Indien de beschuldigde een vrouw is, wordt doorgaans vermeld of en met wie zij gehuwd is. Wanneer de verdachte minderjarig is, noteert de rechtbank ook de naam van zijn/haar voogd; meestal – indien nog in leven – de vader. Daarnaast krijgt iedere beschuldigde een volgnummer, dat bij sommige archieven terugkomt in een overzichtslijst die zich voor- of achteraan de verzameling minuten bevindt.

Vervolgens wordt de beschuldiging uiteengezet. Datum, plaats en misdrijf worden, in verschillende stadia van accuratesse, beschreven. Sommige kantons maken gebruik van voorgedrukte akten, waarbij de vaakst voorkomende misdrijven slechts in of aan te vullen zijn. Daarbij wordt er meestal verwezen naar de wet of het reglement dat werd overtreden (Koninklijk Besluit, Gemeentelijk Reglement, Beslissing van de gouverneur...).

Daarna volgt het vonnis, eventueel met een aanvullende motivatie. Bij de uitspraak wordt eveneens vermeld of de beschuldigde al dan niet is opgedaagd voor de zitting. Het vonnis wordt opgesplitst in een te betalen geldboete, volgens het systeem van een bepaald bedrag dat wordt aangevuld met datzelfde bedrag dat vermenigvuldigd werd met zestig

Akte 258, Kanton Neerpelt, 1945

deciemen, en de daarmee overeenstemmende gevangenisstraf bij het uitblijven van betaling. Wanneer een boete van 20 Franken werd uitgeschreven, betekende dit dus een totale som van honderd veertig Franken (20 + 20x6). Als laatste worden de kosten van de zitting genoteerd.

Tot slot wordt de akte afgesloten met het vermelden van de plaats en datum van de zitting en alle ambtenaren die aanwezig waren; meestal de vrederechter, de ambtenaar van het openbaar ministerie en de griffier. Handtekeningen van de vrederechter en griffier sluiten het document af. Voor het in werking treden van het Gerechtelijk Wetboek (1967), werd het Openbaar Ministerie vertegenwoordigd door de politiecommissaris van de hoofdplaats van het kanton en, indien er geen commissaris voorhanden was, door de burgemeester van die gemeente.⁷ Zo werd de functie onder andere in het kanton Bree, Beringen en Neerpelt uitgeoefend door de oorlogsburgemeester.

Wat opvalt, is dat voor bijna elk kanton, bij iedere

zaak, dezelfde drie namen terugkeren. Alle zaken worden gedurende die vijf jaar, bijna allemaal behandeld door steeds dezelfde vrederechter, ambtenaar van het openbaar ministerie en griffier. Enkel in het kanton Beringen zien we dat tijdens de eerste oorlogsjaren twee vrederechters elkaar afwisselen. Blijkbaar werd er dus toch bewust gekozen voor een zekere continuïteit.

Ook de frequent aanwezige bijlage of 'Conclusiën van het Openbaar Ministerie' is vaak de moeite waard om door te nemen. In dit document bevindt zich bovenaan links hetzelfde nummer, samen met de vermelding van de datum en de aanwezige functionarissen. Nadien volgt de beschuldigde en de aard van de beschuldiging. Het belangrijkste onderdeel van deze 'conclusie' bevat bevestiging van de aan- of afwezigheid van de beklagde, met zijn verweer, ontkenning of bekentenis, en het verhaal van eventuele getuigen of slachtoffers. Het is dus dikwijls dankzij deze toevoeging dat de onderzoeker meer te weten komt over de gebeurtenissen die aan de basis lagen van de rechtszaak.

In een minuutje geleerd?

Wat kunnen deze akten het historisch onderzoek leren? Natuurlijk bieden deze bronnen een inkijk op de (toenmalige) werking van het vrederecht. Geïnteresseerden in juridische geschiedenis vinden dus zeker hun gading. Eén mogelijkheid voor onderzoek is de evolutie binnen de bevoegdheden van de vrederechter. Door middel van een aantal steekproeven kan er eventueel achterhaald worden hoe het ambt van vrederechter als politierechter geleidelijk werd uitgehold. Werden na verloop van tijd misdrijven, die eerst onder zijn bevoegdheid vielen, doorverwezen? Was de vrederechter bevoegd voor steeds 'kleinere' wandaden?

Maar ook het algemeen functioneren is interessant. Het verloop van een zitting, de aan- of afwezigheid van een advocaat, het verhoren van getuigen of het motiveren van het vonnis zijn aspecten die mogelijk bekeken kunnen worden. Misschien bestonden er tussen de kantons aanzienlijke verschillen op het vlak van aanpak of werking. Of kan er eventueel een geleidelijke standaardisering worden ontdekt?

Wat de inhoud betreft, zijn er een resem mogelijkheden. Gezien de beperkte bevoegdheid en het oorspronkelijke doel van het vrederecht – “de rechter die het dichtst bij de burger staat” – fungeren deze verslagen als bron voor het dagelijkse leven. De zaken die werden behandeld, zijn kleine steekproefjes uit de microkosmos van een lokale gemeenschap. De getuigenissen bieden een antwoord op wat de mensen dagelijks bezig hield en waarvoor ze naar de rechtbank trokken. Zo gebeuren de meeste verkeersovertredingen in de periode '40-'45 met de fiets of gespan, maar af en toe duiken er auto's op. Zo is het leuk om bepaalde verschuivingen binnen het leven van alledag te verifiëren.

Een ander boeiend onderwerp is het thema voogdij. Minderjarigen (tot 21 jaar) werden vertegenwoordigd door, in de meeste gevallen één van de ouders, bij voorkeur de vader. Het valt hierbij op

dat bij de uitspraak, de boete en kosten ten laste worden gelegd van de zogenaamd “burgerlijk verantwoordelijke”, met andere woorden dat ouders verantwoordelijk geacht worden voor de daden van hun kinderen. Dit wordt eveneens vastgesteld bij getrouwde vrouwen, die bij bepaalde misdrijven, afhankelijk zijn van hun echtgenoot. Het is tevens hij die vervolgens de bepaalde straf moet betalen of uitzitten.

Vrederechtdossiers kunnen mogelijk ook een aanwinst zijn voor het onderzoek naar lokale geschiedenis. Bijvoorbeeld als bron voor familiekunde, maar ook de verspreiding van familienamen binnen een bepaalde streek of het voortbestaan van straatnamen binnen een gemeente of dorp. Financieel is het mogelijk interessant om het boetesysteem te onderzoeken. Kunnen er bepaalde richtlijnen of standaarden worden ontdekt? Werd de boete aangepast aan het vermogen van de beklaagde? Steeg het bedrag met de tijd, rekening houdend met het stijgen van de levensstandaard? Groeiden de kosten van de zitting?

Met behulp van statistiek kan er tevens een breed scala aan vragen worden nagegaan: de gemiddelde leeftijd van de beklaagden, de verhouding man en vrouw, het percentage minderjarigen, meest voorkomende beroepen, het aantal recidivisten, de 'populairste' misdrijven, geografische spreiding van verdachten, en nog veel mee... Met andere woorden, vrederechtdossiers zijn een bijzonder veelzijdige bron en de moeite waard om te onderzoeken!

Evelien D'Haese
Projectcoördinator 'Soldatenlaarzen en kauwgom'
Projectvereniging Erfgoed Limburgse Kempen
Luikersteenweg 244
3920 Lommel
Evelien.elk@gmail.com

1 www.soldatenlaarzenenkauwgom.be

2 Velle K. Het vrederecht en de politierechtbank 1795-1995: organisatie, bevoegdheden en archiefvorming. Brussel, 1995, p. 74.

3 Coene F. Enkele mijlpalen in de geschiedenis van het Zeelse vrederecht (1796 – 2006). Zele, 2006, p.

4 Velle K. Het vrederecht en de politierechtbank 1795-1995: organisatie, bevoegdheden en archiefvorming. Brussel, 1995, p. 94.

5 Zie Communicatiedienst Federale Overheid Dienst Justitie. Brochure De vrederechter: de rechter die het dichtst bij de burger staat. Brussel, 2005, pp. 6-7.

6 Muys E. en Velle K. 'Het archief van het vrederecht als bron voor de familiekunde.' In: Vlaamse Stam, 34 (2), februari 1998, pp. 41-61.

7 Vranken F., 'Enkele beschouwingen over de vrederechten vanaf hun ontstaan tot heden.' In: Recht in beweging, Opstellen aangeboden aan prof. Mr. Ridder René Victor, Antwerpen, 1973, pp. 1331-1352.

Straf- en zuiveringsdossiers na WO II als bron voor lokale geschiedschrijving

Nico Wouters was de lesgever van de cursusreeks 'Hoe schrijf ik een historisch verantwoorde tekst?' in Lint, waar de straf- en zuiveringsdossiers onder de loep werden genomen. Er waren in de veertig deelnemers voor deze vierdelige cursusreeks in oktober/november 2011. Nico Wouters werkt als hoofd Academische Activiteiten bij het SOMACEGES en is eveneens betrokken bij de Onderzoeksgroep politieke geschiedenis van het Departement Geschiedenis aan de UA. In het kader van deze cursusreeks schreef hij dit artikel voor Bladwijzer.

De bezetting tijdens de Tweede Wereldoorlog (WO II) blijft een belangrijk thema voor de lokale geschiedschrijving. Nu de eersterangsgetuigen schaars worden, zullen we terugvallen op bepaalde essentiële bronnen. De straf- en zuiveringsdossiers zijn hiervan misschien wel de meest belangrijke. Beide bronnen bevatten informatie die uniek is: zo-

wel tijdsdocumenten als getuigenverklaringen van kort na de bevrijding. Op dit moment is de toegankelijkheid van beide bronnen voor onderzoekers beperkt. Niettemin is duidelijk dat als beide bronnen in de nabije toekomst breder toegankelijk worden, dit zal leiden tot totaal nieuw lokaal onderzoek over WO II. Dit korte artikel wil basisrichtlijnen geven over het gebruik van deze complexe en delicate bronnen.

Welke dossiers, welke repressie ?

Dit artikel behandelt twee verschillende bronnen: gerechtelijke strafdossiers en administratieve zuiveringsdossiers. Beide bronnen worden vaak met elkaar verward. Het gerechtelijke strafdossier kwam tot stand in het kader van een gerechtelijke procedure gebaseerd op de Belgische strafwet. De administratieve zuiveringsdossiers ontstonden als gevolg van sanctieprocedures vanwege administraties en overheden ten aanzien van het eigen personeel. Beide type dossiers zijn dus helemaal verschillend qua doel en karakter.

In de context van de naoorlogse repressie zijn beide bronnen echter perfect complementair. Ten eerste behandelen ze dezelfde 'historische' thema's van bezetting en collaboratie. Ten tweede gaat het soms om dezelfde personen. Iemand die 'beschikt' over een strafdossier kan (in sommige gevallen) ook 'beschikken' over een apart administratief dossier.

Beide bronnen zijn uiteraard sterk verweven met de geschiedenis van de Duitse bezetting tijdens WO II: de geschiedenis van de collaboratie en van de naoorlogse bestraffing van collaboratie (de repressie). Dit artikel kan niet ingaan op de problematiek van de repressie en de nasleep.

Het is enkel nodig kort in te gaan op de term 'repressie'. 'De repressie' is een verzamelterm voor heel verschillende zaken: 1) de straatrepressie (september-oktober 1944 en opnieuw in mei 1945),

2) de gerechtelijke bestraffing van collaboratie en oorlogsmisdaden door Belgische militaire rechtbanken, 3) de administratieve uitzuivering (of sanctionering) van ambtenaren of politiek personeel (wegens 'inciviek gedrag'), 4) de burgerlijke epuratie (de vervallenverklaring van bepaalde politieke en civiele rechten), 5) de attesten van burgertrouw en 6) de autonome interne zuiveringen (door vakbonden, politieke partijen, bepaalde beroepsorganisaties, tot zelfs bedrijven).

Dit zijn allemaal verschillende zaken, die soms overlapt maar soms totaal naast elkaar liepen. De straatrepressie en de interne 'privé'-zuiveringen gingen bijvoorbeeld niet uit van de Belgische overheid. Wat ook bij 'de repressie' hoort, zijn alle verzachtende maatregelen na de veroordelingen of sancties: vervoegde en voorwaardelijke invrijheidstelling, genade, eerherstel (wet juni 1948) en rechterherstel (wet juni 1961). Deze maatregelen werden massaal toegepast. De overgrote meerderheid van veroordeelde collaborateurs verkreeg volledig eerherstel (en dus teruggave van alle politieke en burgerrechten). Wat nauwelijks bekend is, is dat tegen december 1950 meer dan 95% van alle veroordeelde collaborateurs in België alweer was vrijgelaten. In dit artikel, gaat het enkel om de gerechtelijke bestraffing en de administratieve zuivering.

Een kast met een omvangrijk 'groepsdossier', in dit geval Belga Press.

Strafdossiers: een moeilijke juridische context

Het is onmogelijk het strafdossier als bron te gebruiken zonder basiskennis over de juridische context.

In België waren de militaire rechtbanken bevoegd voor de bestraffing van collaboratie en oorlogsmisdaden (besluitwetten van respectievelijk mei 1944 en juni 1947). In tegenstelling tot Nederland of Frankrijk, werd in België geen gebruik gemaakt van uitzonderingsrechtbanken of nieuwe (retroactieve) wetgeving.

Belangrijk was de grote macht van de Krijgsauditeur. Hij combineerde eigenlijk de taak van onderzoeksrechter (opdrachtgever en organisator van het hele onderzoek) en procureur des Konings. De Krijgsauditeur kon een zaak verwijzen naar de Krijgsraad. Hij kon ook een zaak klasseren zonder gevolg of een beschikking tot buitenvervolginstelling uitspreken. Vanaf 1947 was enkel de buitenvervolginstelling (of *ordonnance de non-lieu*) mogelijk. Een belangrijke opmerking, is dat deze niet-vervolgde personen dus ook over een 'gerechtelijk onderzoeksdossier' beschikken. Je moet dus niet veroordeeld zijn, om over een 'dossier' te beschikken. Vaak zijn deze zogenaamde '*non-lieus*' erg mager (als het onderzoek al snel werd geklasseerd zonder gevolg), maar soms bezitten ze veel informatie.

Krijgsraden spraken in eerste aanleg een vonnis uit. Het krijgshof kon in beroep een arrest vellen. Het strafdossier, bevat zowel vonnis als arrest(en). Het Hof van Cassatie tot slot, kon eventueel een arrest verbreken (en de zaak verwijzen naar een ander Krijgshof) als bepaalde vormvereisten of wettelijke bepalingen waren geschonden. Een gerechtelijke veroordeling kon leiden tot een vrijheidsberoving, bepaalde pecuniaire sancties (boete, inbeslagname goederen), een vervallenverklaring van bepaalde burgerlijke en politieke rechten, het verlies van de Belgische nationaliteit en de uitsluiting van het genot van bepaalde diensten, ambten en voordelen door de overheid (rechten op pensioen, werkloosheid, vergoedingen voor oorlogsschade, bepaalde militaire statuten...).

Collaborateurs werden meestal aangeklaagd en/of veroordeeld op basis van vier strafwetartikelen: artikel 118bis¹ (of politieke collaboratie), artikel 115 (of economische collaboratie, het verschaffen van soldaten, manschappen, geld, levensmiddelen, wapens of munitie aan de vijand), artikel 113 (of militaire collaboratie, wapen- en uniformdracht ten dienste van de vijand) en tot slot artikel 121bis² (of 'verklikking'). Daarnaast waren er soms ook ge-

meenrechtelijke feiten aanwezig (diefstal, slagen en verwondingen enzovoort).

Deze vier strafwetartikelen zijn belangrijk, omdat ze de basis vormen van elk vonnis of elk arrest (het eindoordeel van elk dossier). Zonder kennis van deze vier artikelen, is het moeilijk een vonnis/arrest correct te lezen of te begrijpen. Elk vonnis of arrest begint met de aanklacht en daarin worden altijd één of meerdere van deze strafwetartikelen geciteerd. Het eindvonnis/arrest zal opnieuw aansluiten bij deze artikelen en bepalen voor welke feiten en welke strafwetartikelen iemand veroordeeld wordt. Eén opmerking: artikel 118bis (politieke collaboratie) en 121bis werden aangepast met de besluitwet van 17 december 1942. De strafmaat werd gewijzigd en het begrip ‘kwaadwillig’ werd vervangen door ‘wetens’. Dit was een verstrenging van de strafwet. Dit betekent dat in het begin van elk vonnis/arrest dat je in een dossier vindt, artikel 118bis telkens zal opgesplitst worden (namelijk: feiten gepleegd vóór en na januari 1943) en dus tweemaal wordt geciteerd.

Strafdossiers zijn in principe individueel, op naam. Echter, bepaalde individuele dossiers werden door hun onderlinge samenhang samengevoegd tot één gerechtelijke procedure en één uitspraak. Een bekend voorbeeld is het Breendonk-proces. Andere voorbeelden zijn het proces Volk en Staat of het proces Volksverwerping. Dit soort dossiers bevatten individuele ‘subdossiers’. Het is dus in principe ook mogelijk om ‘collectieve’ groepsdossiers aan te vragen. Onderzoekers van Geheugen Collectief konden in 2010 bijvoorbeeld Kaproen identificeren als Willy Vandersteen, via een klein document in het omvangrijke collectieve dossier Volk en Staat.

Enkele essentiële documenten uit straf-dossiers

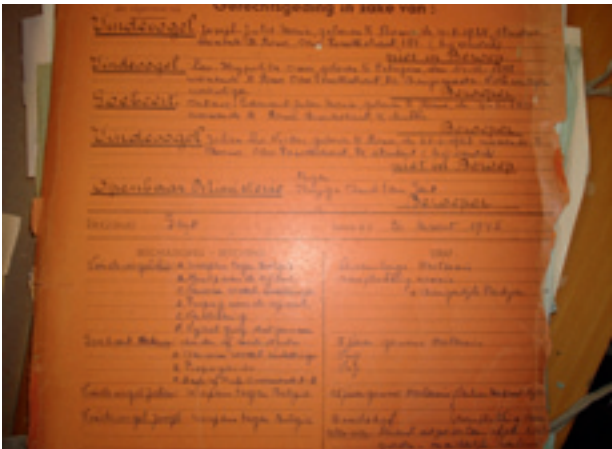
Strafdossiers variëren onderling sterk qua omvang. Sommige strafdossiers zijn zeer omvangrijk. Vaak is de ordening van de documenten erg onoverzichtelijk en zelfs niet logisch (niet chronologisch bijvoorbeeld). Daarom is het des te belangrijker te weten wat voor soort documenten je kunt aantreffen in strafdossiers. Dit vormt een sleutel om de dossiers te lezen.

- 1° De kافت van het dossier zelf bevat meestal al de eerste cruciale informatie: de datum van vonnis en arrest, de strafmaat en de strafwetartikelen, de nakomende maatregelen (invrijheidstelling, eerherstel).
- 2° Het vonnis (en in eventueel beroep: arrest) zijn de eerste basisdocumenten. Dit document bevat de aanklachten en het eindoordeel, alsook (soms) opsommingen van feiten en citaten van getuigen. Dit document is de sleutel tot het hele dossier. Het is ook noodzakelijk om het onderzoek en de procedure te begrijpen: welke feiten het gerecht (niet) belangrijk vond, welke zaken bewezen werden, of niet als bewezen werden beschouwd, welke feiten nauwelijks onderzocht werden. Soms bevat een straf-dossier aparte besluiten vanuit het vonnis per strafwetartikel (of per burgerlijke partij).
- 3° De overtuigingstukken: dit is ‘bewijsmateriaal’, in beslag genomen (bijvoorbeeld bij een huis-zoeking) of verzameld tijdens het onderzoek zelf. Het gaat meestal om tijdsdocumenten: correspondentie van de verdachte, persoonlijke notities of dagboeken, ledenlijsten, pers-artikelen, soms ook foto’s. In een geval van economische collaboratie, bevat het dossier veelal ook boekhoudingen, jaarrekeningen en een financiële doorlichting van het bedrijf in kwestie door experts.
- 4° De processen-verbaal van ondervragingen of getuigenissen. Naast de overtuigingstukken, is dit het meest belangrijke en unieke stuk informatie. Het gaat om ondervragingen door de onderzoekers van de verdachte, van slachtoffers, mededaders, of getuigen in de meest brede zin van het woord. Soms worden getuigen met elkaar geconfronteerd. Let altijd goed op de datum van de ondervraging: sommige stellingen worden later ontkracht door nieuw binnengekomen bewijsmateriaal. Ook de processen-verbaal van de openbare zittingen, zijn vaak erg nuttig (confrontatie van getuigen).
- 5° Interessant is ook het zogenaamde *exposé des faits* (gebrekkig vertaald met : ‘uiteenzetting der feiten’). Dit document was een soort requi-sitoir van de Krijgsauditeur of openbaar ministerie. Hierin worden de belangrijkste aanklachten aangehaald. Het is altijd heel kort: één of twee pagina’s. Het geeft zo de essentie weer van het onderzoek en het proces. In tegenstelling tot het vonnis/arrest, is het vaak ook een

leesbare en heldere tekst. Dit document lijkt ook een officieel karakter te hebben; het wordt vaak geciteerd in andere documenten (zoals in latere genadeprocedures). Dit document is voor de onderzoeker een handig instrument om snel een inhoudelijk inzicht te krijgen in de gerechtelijke zaak. Elk strafdossier bevat een *exposé des faits*. Als u dit document eerst zoekt in het dossier zal de rest van het dossier bevatelijker worden.

- 6° Ten slotte zijn er nog een reeks administratieve documenten die inzicht kunnen geven in de manier waarop het gerechtelijk onderzoek verliep (opdrachten voor huiszoekingen, onderlinge correspondentie tussen verdediging en auditoraat, de inzage van het dossier door bepaalde partijen). Dit is wellicht minder belangrijk.

Samenvattend: kijk eerst naar de gegevens op de kartonnen kaft, zoek dan het *exposé des faits*, en zoek ten derde het vonnis of arrest. Met die informatie, kun je veel gericht omgaan met de chaos aan getuigenverklaringen, overtuigingsstukken en administratieve documenten in het dossier.

De omslag van de binnenkaft bevat altijd de basisgegevens over de veroordeelden en de veroordelingen.

De administratieve zuiveringsdossiers

Hier gaat het dus om de andere bron: de administratieve sanctiedossiers in het kader van de naoorlogse 'zuivering'. De context is hier dus niet gerechtelijk. Het gaat hier om de Belgische overheden die hun eigen ambtelijke en politieke personeel onder de loep hielden en eventueel sanctioneerden. Oostfronters hebben dus doorgaans géén zuiveringsdossier. Het gaat hier zowel om ambtenaren, maar

ook politiek personeel. Dit alles was zeer ruim: de zuivering gebeurde binnen de ministeries, binnen de politie en rijkswacht, binnen de NMBS, de post, de provincie- en gemeentebesturen...

Het is ook belangrijk te vermelden dat het enkel gaat om overheidspersoneel dat vóór de bezetting al benoemd was. Met de besluitwet van 5 mei 1944 immers, werden alle bestuursdaden van tijdens de bezetting ongedaan gemaakt. Alle benoemingen, bevorderingen etc. van overheidspersoneel tijdens de bezetting werden wettelijk beschouwd als zijnde 'nooit te hebben plaatsgevonden'. Dat betekent concreet dat collaborateurs die tijdens de bezetting waren benoemd in een bepaalde overheidsfunctie, vaak níét uitgezuiverd moesten worden (hun benoeming had volgens de Belgische wet immers nooit plaatsgevonden). Zij hebben dus ook géén zuiveringsdossier. Concreet: enkel een VNV-burgemeester die in 1938 al tot gemeenteraadslid was verkozen (en dus wel een wettelijk mandaat had) duikt op in de administratieve zuivering. Omdat in Vlaanderen na de zogenaamde Vlaamse Concentratie van de jaren 1930 nogal wat VNV-leden verkozen waren bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1938, hebben veel Vlaamse collaborateurs ook een zuiveringsdossier (in tegenstelling tot rexisten in Franstalig België, die zelden een zuiveringsdossier hebben).

De finaliteit van een administratieve zuivering was helemaal anders. Hier ging het zelfs niet om een 'schuldvraag'. Een overheid wilde oordelen of een personeelslid gedrag had vertoond dat niet in overeenstemming was met de waardigheid van het ambt. Het was een 'subjectief' oordeel van een overheid ten aanzien van het eigen personeel. Hier ging het er dus specifiek om of iemand 'onvaderlands' gedrag had vertoond. Als een persoon bijvoorbeeld zelf ontslag nam, dan was de situatie 'opgelost'. Het doel was vooral het stabiliseren en normaliseren van het overheidsapparaat en het herstel van vertrouwen in dat apparaat.

In de praktijk werd de zuivering vaak georganiseerd binnen diensten zelf. De zuivering was deels een soort beoordeling door 'peers' (collega's). Een eindbeslissing van zo'n onderzoek kon divers zijn: een tijdelijke schorsing, een inhouding van loon, een degradatie, een blaam, tot in het ergste geval ontslag of ontzetting uit het ambt.

152 PARLEMENTAIRE BESTUUR VAN COMITEE Ingekomen den 24. 1. 1946 betreffende den Heer [redacted] <i>volgend raads lid</i>	
1. Werd tegen betrokkene, wegens zijn gedrag tijdens de bezetting, een klacht ingediend?	<i>Bij ons weten: neen.</i>
2. Is hij het voorwerp van een onderzoek of instructie?	<i>Volgens mij vernomen hebben, is de [redacted] over een paar dagen door de Rijkswacht aangehouden, die toen de kennis of beschuldiging van den Burgemeester.</i>
3. Is hij geïnterneerd? Waar? Of is hij geïnterneerd geweest en werd hij in vrijheid gesteld?	<i>Daar wij niet op de hoogte van de feiten zijn kunnen wij hier niet op antwoorden.</i>
4. Van welke partij of politieke groepering (V.N.V. - Rex - De Vlag) maakte hij deel uit? Sinds wanneer? Tot wanneer? Betaalde hij regelmatig zijn bijdragen?	<i>[redacted] was gedurende de bezetting volgens de publieke opinie bij de V.N.V. aangesloten. In Noord-België in de maand van het Volk als handlangers van den Rijksaad.</i>
5. Was zijn lidmaatschap actief? Woonde hij vergaderingen of manifestaties belegd door die partij bij? Vervulde hij opdrachten voor die partij in zake politieke of culturele aangelegenheden? Voerde	<i>Hij konnen geen bepaalde inlichtingen aantroeven vermits wij niet volgen men hier tegeve hij zich verscheidene malen hebben geëngpromitteerd. Hij heeft het klagenchap gedurende de bezetting als waard onder leiding van een</i>

Een standaard vragenlijst, die in sommige zuiveringsdossiers werd gebruikt.

Zuiveringsdossiers bestaan in alle maten en soorten. Ze zijn volledig afhankelijk van de manier waarop de verantwoordelijke overheid de zaken aanpakte. Globaal gesproken, kan worden gezegd dat hoe hoger op de ladder het individu, hoe omvangrijker het zuiveringsdossier. Van de secretarissen-generaal (de ministeriële topambtenaren) werden diepgaande onderzoeksrapporten opgesteld. Voor gemeentelijk personeel in kleinere gemeenten of politieagenten/veldwachters, is vaak zelfs niet eens een zuiveringsdossier opgesteld of bewaard. Door de context moest de zuivering vaak snel gaan. Het overheidsapparaat moest blijven draaien. Dat zie je bijvoorbeeld goed bij de rijkswacht en de politie. De zuivering van de politie in steden als Gent en Antwerpen gebeurde snel (en oppervlakkig). Er zijn geen individuele dossiers per individuele agent. Leden van 'onvaderlandse' groeperingen moesten verschijnen voor een administratieve sanctiecommissie (zuiveringscommissie) en werden door de band ook gesanctioneerd.

Bij lokaal politiek personeel was er wel degelijk een zekere mate van diepteonderzoek. Dat is logisch: hun positie was veel delicateser (én zij hadden een

democratisch mandaat, bijvoorbeeld als gemeenteraadslid). Het was in de eerste plaats de provinciale overheid (de gouverneur en/of de arrondissementscommissaris) die hier een grote rol speelde. Medio 1946 waren er onderzoeken gestart tegen 343 provincieraadsleden, 1947 gemeenteraadsliden, 329 schepenen en 468 burgemeesters. Ik gebruik dit type zuiveringsdossier als voorbeeld, enerzijds omdat er veel informatie inzit, anderzijds wegens het belang van dossiers van lokaal politiek personeel voor lokale geschiedschrijving.

Een eerste opmerking is dat zuiveringsdossiers veel minder omvangrijk zijn dan strafdossiers. Doorgaans verliep een onderzoek als volgt: na ingekomen klachten na op het lokale niveau werd de persoon in kwestie 'bij ordemaatregel geschorst' (wat géén sanctie was). De arrondissementscommissaris of de gouverneur verzamelde vervolgens lokale meningen, doorgaans via interviews of brieven/verklaringen van enkele lokale protagonisten/notabelen uit de gemeente. Deze mensen – de pastoor, de notaris, het lokale verzetshoofd, de politieke mede- en tegenstanders etc. – gaven een mening over de persoon in kwestie. Een zuiveringsdossier van een burgemeester kan wel degelijk verklaringen van getuigen bevatten over bepaalde feiten. Een arrondissementscommissaris moest eigenlijk de lokale stemming peilen, en proberen de persoonlijke of puur politieke klachten te scheiden van de 'echte' gegronde klachten. Dat was in de context van 1944-46 vaak zeer moeilijk.

Indien tegen de persoon in kwestie ook een gerechtelijk onderzoek liep, ging de arrondissementscommissaris (of soms een provinciaal) ambtenaar altijd ook dat strafdossier consulteren. Het 'bewijsmateriaal' (zoals overtuigingsstukken) bevindt zich in het strafdossier, niet in het zuiveringsdossier. Indien een gerechtelijk onderzoek liep, wachtte de hogere overheid altijd op het vonnis vooraleer een administratief oordeel te vellen. Daardoor konden sommige administratieve onderzoeken soms lang aanslepen. Een belangrijk document in het zuiveringsdossier van burgemeesters of schepenen is het eindoordeel, dat de arrondissementscommissaris en/of de gouverneur opstelden. Hierin vatten zij de situatie samen en gaven zij een advies aan de minister van Binnenlandse Zaken (een voorstel tot ontslag of behoud in het ambt).

Bewaring en toegankelijkheid

In 2003 werd het militair gerecht per KB afgeschaft. Recent werden alle dossiers overgedragen aan het Algemeen Rijksarchief, in het depot Anderlecht.

De bewaartoestand was jarenlang niet ideaal. Het papier is aangetast door slechte bewaaromstandigheden. Bij elke consultatie of verplaatsing, worden de dossiers onvermijdelijk beschadigd. Bijkomend probleem is ook dat de documenten in het dossier in principe geperforeerd zijn en met een koordje vastgemaakt. Dit om de volgorde van de (individueel genummerde) documenten te controleren. Dit maakt de consultatie echter soms onmogelijk, gezien de broze staat van het papier.

Door de staat van bewaring, is het erg moeilijk een straf-dossier in te zien zonder de documenten te beschadigen.

‘Het college van procureurs-generaal en niet het Algemeen Rijksarchief moet de toestemming geven voor inzage van deze dossiers.

Aanvragen voor consultatie van deze dossiers, moeten per brief aan het college van de procureurs-generaal worden gericht. De onderzoeker dient een schriftelijk aanvraag in te dienen, met vermelding van de naam en (zeker ook) de geboortedatum van de persoon in kwestie. Ook het vermelden van de concrete doeleinden van het onderzoek – onderzoek, een publicatie, een tentoonstelling – is belangrijk.

De toegankelijkheid van strafdossiers is anno 2012 echter problematisch. Tijdens de jaren 1970-1990, waren de strafdossiers van veroordeelde collaborateurs die eerherstel hadden bekomen, gesloten voor onderzoek. Aangezien de overgrote meerderheid van veroordeelde collaborateurs volledig eer-

herstel heeft bekomen, was de facto slechts een kleine minderheid van dossiers toegankelijk. Ik heb bijvoorbeeld voor mijn eigen doctoraatsonderzoek over oorlogsburgemeesters (2000-2003) bijna geen enkel strafdossier kunnen inzien. Bijna alle VNV-burgemeesters hebben immers volledig eerherstel gekregen na de bezetting.

Een strafdossier in de leeszaal voor consultatie in het Brusselse Justitiepaleis.

Na 2004 veranderde de situatie volledig. Tussen 2005 en 2010 waren in principe al deze dossiers open voor wetenschappelijk onderzoek, zelfs de non-lieus. In 2011 echter veranderde het college van procureurs-generaal plots haar beleid. Men lijkt op dit moment teruggekeerd naar de situatie van voor 2004. Momenteel lijkt de toegang tot de dossiers van collaborateurs die volledig eerherstel kregen (en uiteraard ook de non-lieus) opnieuw volledig gesloten zijn. Ooit zal dit veranderen. Deze dossiers zijn wetenschappelijk en maatschappelijk te belangrijk om afgesloten te houden. We zijn nu ca. 70 jaar na dato. Onderzoekers, ook lokale onderzoekers, zouden intussen het recht moeten hebben om deze dossiers in te zien en te bestuderen.

De administratieve zuiveringsdossiers worden in principe bewaard bij de inrichtende overheid (zoals de provincie) of bij provinciale rijksarchieven. Aanvragen voor consultatie van deze dossiers, moet dus gericht worden aan de archiefverantwoordelijke binnen de specifieke overheid. De toegankelijkheid hangt helemaal af van de manier waarop specifieke overheden deze archieven hebben beheerd.

Voor veel overheidsinstellingen zijn deze dossiers niet meer bewaard (vernietigd). Een belangrijke bewaarplaats blijven de archieven van de provincie (ofwel bewaard bij de provinciale archieven zelf, ofwel bewaard in de provinciale depots van het Rijksarchief). De provinciale zuiveringsdossiers, omvatten de dossiers van het lokale politieke personeel (de burgemeesters en schepenen). Ook bewaard, zijn de zuiveringsarchieven binnen bepaalde ministeries (zoals Binnenlandse Zaken, bewaard in het algemeen rijksarchief).

Thema's: welke lokale geschiedenis ?

De vraag voor welke thema's beide bronnen gebruikt kunnen worden, hangt volledig af van het karakter van het dossier. Gaat het om een straf dossier van een oostfronter of een administratief zuiveringsdossier van een politieman? In zeer algemene termen (los van de specifieke dossiers) is het toch mogelijk om 'opportune' en 'minder opportune' bezettingsthema's op te lijsten, voor beide bronnen.

De volgende bezettingsthema's kunnen worden toegepast op deze beide bronnen:

- 1° Gemeentepolitiek (Vlaamse Concentratie 1938, lokale coalitievorming, postverlating mei 1940, infiltratie van het VNV, benoemingen en zuiveringen tijdens en na de oorlog, naoorlogse gezagsherstel tot eerste gemeenteraadsverkiezing van november 1946).
- 2° Lokale collaboratie: lokale oostfronters, activiteiten van lokale collaborerende groepen/ individuen (VNV, DeVlag, bepaalde milities, Boerenwacht), plechtigheden, politieke manifestaties, politieke affiches/werving, geschreven pers
- 3° Verplichte tewerkstelling (opsporingen; onderduikers)
- 4° Politiek geweld tijdens de bezetting, verzetsacties, samenwerking met de Duitse repressie, anti-verzetsrazzia's tijdens het voorjaar van 1944
- 5° Naoorlogse repressie (verloop van de bestrafing en de zuivering, het politiek herstel en de lokale politieke strijd)
- 6° Bedrijven en economische politiek tijdens de bezetting (indien het een dossier van een bedrijf betreft)

Voor deze thema's zijn beide dossiers primaire bronnen. Ik wil hierbij vooral het thema naoorlogse lokale politiek benadrukken. Beide bronnen kwamen tot stand in 1944-1948. Veel getuigenverklaringen van lokale protagonisten werden dus gemaakt in 1945-46, in een situatie van hevige lokale politieke strijd. De lokale pastoor of het lokale verzetshoofd die in november 1945 een verklaring komt afleggen, doet dit in een specifieke lokale context. Hoewel de verklaringen gaan over de bezetting, kan je als onderzoeker vaak veel leren over de politieke toestand in de jaren 1945-46. Dit geldt zeker voor de administratieve zuiveringsdossiers van burgemeesters en schepenen, waar de politieke spanningen van 1945-46 zelfs op de voorgrond staan.

De volgende bezettingsthema's kunnen doorgaans minder goed worden onderzocht via straf- en zuiveringsdossiers:

- 1° Het militaire aspect, het Duitse bestuur en de Duitse aanwezigheid, heropbouw (de inval in mei 1940, de bevrijding + de straatrepressie + de geallieerde aanwezigheid, de uittocht in mei 1940, krijgsgevangenen, de vestiging van Duitse militairen (inkwartieringen), materiële vernielingen)
- 2° Geallieerde bombardementen, neergestorte vliegtuigen, de V1's en V2's
- 3° Sociaal-economisch beleid (en specifiek: landbouw, voedselvoorziening, smokkel, zwarte markt).
- 4° Alles wat te maken heeft met het 'dagelijks leven': vrouwen en kinderen, jeugdbewegingen, vrije tijd en cultuur (literatuur, cinema), kerk, onderwijs

Dit betekent niet dat deze thema's altijd afwezig zijn. Het is perfect denkbaar dat in een bepaald dossier getuigenverklaringen afgenomen in 1945, een mooi beeld geven van – bijvoorbeeld – geallieerde aanwezigheid in de gemeente op dat moment. Maar niettemin zijn de bovenvermelde thema's doorgaans niet de focus van een straf-/ zuiveringsdossier. Voor een meer algemene lokale bezettingsgeschiedenis over bijvoorbeeld dagelijks leven en voedselvoorziening in een gemeente, is het straf- en zuiveringsdossier enkel maar een aanvullende bron.

Wat met de wet op de privacy?

De wet op de privacy (of eigenlijk de wet van 8 december 1992 *tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens*) wordt in deze context vaak vermeld. Deze wet blijft leiden tot verwarring. Ze is nooit ontworpen met historisch onderzoek in het achterhoofd. Niettemin bestaat de wet en is ze dus in principe ook op historisch onderzoek toepasbaar.

De wet gaat in essentie over de systematische verwerking van persoonsgegevens (en het als gevolg van die verwerking in de openbaarheid brengen van die gegevens). De wet beschermt ‘natuurlijke personen’; het is eigenlijk nog altijd niet helemaal duidelijk of hiermee ook overleden personen worden bedoeld(!). De wet is qua toepassing ook strikter wat gerechtelijke bronnen betreft, omwille van de delicate aard en de aanwezigheid van informatie over derden. Indien deze wet strikt zou worden toegepast, zou historisch onderzoek over de hedendaagse periode onmogelijk worden. Er is echter geen duidelijke richtlijn wat wel of niet kan, ook niet voor professionele historici. Precies daarom schreef de Commissie ter bescherming van de persoonlijke levenssfeer die toeziet op de toepassing van deze wet, een brochure over historisch onderzoek en deze wet. De actuele tekst van deze wet en de brochure zijn beide terug te vinden op de website van de commissie (<http://www.privacy-commission.be>).

Niettemin blijft veel verwarring en onduidelijkheid bestaan. Een probleem is dat er géén aparte afspraken zijn met historici over de toepassing van de wet (zoals voor journalisten wél het geval is). Een ander probleem is dat er geen relevante jurisprudentie is voor historici. Er is nog nooit een historicus op basis van deze wet voor de rechter gedaagd. Tot die tijd blijft het voor iedereen interpreteren. Hieronder geef ik louter enkele bedenkingen en opmerkingen.

Wat het publiceren van persoonsnamen betreft, kan verwezen worden naar het belangrijke principe van de ‘publieke figuur’. Mensen die een bepaalde openbare gezagsfunctie vervulden tijdens de bezetting, zoals een politiek mandaat, stelden vaak openbare daden, vanuit hun functie, met een openbaar karakter en belang. Het heeft bijvoorbeeld geen zin de lokale burgemeester, politiecommissaris of zelfs pastoor of notaris te ‘anonimiseren’. We gaan ervan uit dat deze mensen gekend zijn. We gaan er

ook van uit dat zij bewust voor dat mandaat gekozen hebben en als dusdanig ook daden stellen die als publiek beschouwd kunnen worden (het gaat hier dan uiteraard níet om zaken uit de zuivere privésfeer). Dat gegeven omvat al veel namen en veel feiten. Een gedetailleerde reconstructie van de rol van burgemeester X bij een Duitse razzia in april 1944 in gemeente Y, kan m.i. niet anders gebeuren dan met vermelding van naam van de burgemeester (uiteraard) en de door hem gestelde daden. Ik kan me moeilijk voorstellen dat hier de wet op de privacy ingeroepen kan worden. Het wéglaten van gegevens zou hier eerder problematisch zijn.

Dan blijven er echter nog de namen van niet-publieke figuren, zeker als het om delicate materie gaat. Nogmaals: hierover bestaat geen jurisprudentie. Wat volgt is louter een persoonlijk advies. Wat ik persoonlijk een belangrijke kernvraag vind, is: ‘draagt het publiceren van deze persoonsnaam wezenlijk bij tot mijn analyse of het verhaal dat ik vertel?’. In mijn persoonlijk geval is het antwoord heel vaak: ‘nee’. Zonder oneerbiedig te willen zijn; of de dader of het slachtoffer nu X of Y heet, doet voor mij vaak niets ter zake. De analyse blijft dezelfde. Dat ligt echter voor lokale historici vaak helemaal anders. Voor een lokaal publiek maakt de individuele identificatie van bepaalde mensen soms wel een groot verschil.

Hier kan ik nauwelijks algemene raad geven. Iedere lokale historicus kent zijn/haar ‘casus’ het best. Ik kan enkel aanraden dat de lokale historicus vooraf weet wat hij/zij precies wil bereiken. Is het publiceren van namen gekoppeld aan feiten belangrijk en zo ja, waarom precies? Is het mogelijk problemen op te lossen door vooraf tijdens het onderzoek gesprekken te voeren met nabestaanden of betrokkenen? Zij kunnen zo ook vooraf op de hoogte gebracht worden en zelfs hun goedkeuring geven. Een perfecte oplossing hiervoor is er niet.

Laten we hetzelfde voorbeeld gebruiken. Het is goed mogelijk dat je op basis van het straf dossier van een burgemeester een Duitse razzia in uw gemeente kunt reconstrueren, inclusief wie welke rol speelde en wie door wie is verraden, mishandeld of gearresteerd. Is het nodig hier alle namen en feiten te vermelden? De manier waarop je zaken formuleert is hierin ook belangrijk. En uiteindelijk is het een afweging; wat draagt het vermelden van de namen precies bij?

We moeten in deze ook niet blind zijn voor het onderscheid tussen academische (of professionele historici) en lokale historici en/of heemkundigen. De eerste groep, heeft doorgaans de machine van een instelling (zoals een universiteit) en een academische beroepsgroep achter zich. De tweede groep staat zwakker of geïsoleerder. ‘Ook die overweging kan helpen om een zekere voorzichtige opstelling door de tweede groep ten aanzien van de wet op de privacy toch te ondersteunen.

Wat de interpretatie van bepaalde feiten betreft, tot slot, moet eigenlijk verwezen worden naar de normale historische kritiek. De historicus moet feiten en bronnen staven en vermelden. Hij/zij moet alle uitspraken kunnen funderen met feiten. Een persoonlijke analyse moet altijd met argumenten worden gestaafd. Anders zitten we op het domein van laster en eeroof (strafwetboek artikel 443-453), dat we hier buiten beschouwing laten.

Omgaan met de bron: valkuilen, vuistregels en beschouwingen

Natuurlijk is historisch onderzoek voor een groot deel altijd ook een subjectieve interpretatie. Hier volgen enkele brongerelateerde opmerkingen in dit verband.

Een belangrijke opmerking gaat over het onderscheid tussen historische waarheid en gerechtelijke waarheid. Een dossier bevat veel informatie die niet in het vonnis/arrest wordt gebruikt. Sommige aanklachten werden als onvoldoende bewezen beschouwd. Het is absoluut cruciaal dit heel strikt te bekijken. Beweer nooit dat iemand ‘verantwoordelijk is voor de verklikking van tien verzetsmensen’ enkel omdat het dossier daar tientallen documenten over bevat die dat ondersteunen. Veel strafdossiers bevatten soms tientallen gedetailleerde getuigenverklaringen over zware voorvallen zoals verklikkingen, geweldplegingen, samenwerking met de bezetter in repressieve acties. Vaak is deze informatie heel overtuigend en is het mogelijk een gedetailleerde geschiedenis te schrijven van een bepaald voorval. Maar even vaak worden veel van deze feiten helemaal niet gebruikt in het vonnis/arrest (uit gebrek aan bewijs, omdat getuigen elkaar te veel tegenspreken, of vaak gewoon omdat men al andere feiten had voor een veroordeling). Dat betekent dat de persoon in kwestie dus juridisch

niet verantwoordelijk is geacht voor die feiten. Als je bijvoorbeeld de geschiedenis van een razzia in maart 1944 beschrijft, let er dan goed op dat je precies weet waarvoor de persoon in kwestie wel of niet werd veroordeeld (ook in beroep!). Maak duidelijk het onderscheid tussen jouw historische waarheid en de juridische waarheid.

Deze opmerking hangt ook samen met het omgaan met de getuigenverklaringen. Als bron zijn deze documenten uniek en uiterst waardevol. Tegelijk zijn het heel subjectieve, individuele interpretaties van een realiteit. Deze verklaringen werden ook opgetekend in een heel specifieke context. De context noch de getuigen waren neutraal. Elk dossier bevat getuigenverklaringen ter verdediging van de verdachte die heel positief zijn, en verklaringen die de aanklacht moeten ondersteunen. Getuigen speelden een bepaalde rol. Ook werden deze getuigenverklaringen opgetekend in 1945-47, jaren na de feiten in kwestie. Sommige herinneringen waren al niet meer zo helder.

De historicus heeft hier een grote verantwoordelijkheid. Het is erg gemakkelijk om met een subjectieve selectie uit getuigenverklaringen een heel specifiek (positief of negatief) beeld te creëren. Veel moeilijker is het om alle tegenspraken en onduidelikheden te verwerken tot een zo objectief mogelijk beeld. Het ergste wat je kunt doen, is heel specifieke getuigenverklaringen selecteren en de rest negeren. Probeer de tegenstrijdigheden niet te verbergen. Wijs er altijd op dat het gaat om individuele interpretaties. En als verder in het dossier blijkt dat bepaalde getuigen de waarheid niet verteld hebben, of dat hun verhaal onbewezen blijft, moet u de informatie ook als dusdanig behandelen.

Een laatste opmerking. Het militair gerecht werkte na de bevrijding niet als een historisch onderzoekscentrum. De strafdossiers zijn volgens een gerechtelijke logica opgesteld. Dat lijkt evident. Nochtans is dit erg belangrijk en moet de onderzoeker dit permanent in het achterhoofd houden. Het militaire gerecht zocht niet naar ‘de waarheid’, of zelfs naar ‘volledigheid’. Bepaalde feiten die eigenlijk maatschappelijk of historisch zeer belangrijk zijn, kunnen in het onderzoek helemaal naar achter worden gedrukt en nauwelijks aan bod komen. Het beste voorbeeld is dat van VNV-burgemeesters. Gerechtelijke onderzoeken besteedden veel aandacht aan de puur politieke feiten (die soms triviaal overko-

men: het dragen van een uniform op een zondagmiddag), maar vaak veel minder aan het veel belangrijkere bestuur als burgemeester. Soms kan één PV enkele zinnen cruciale informatie bevatten die verder in het dossier niet meer aan bod komt. De onderzoeker moet zich permanent bewust zijn dat hij/zij niet zomaar de prioriteitenbepaling van het gerechtelijk onderzoek voor waar mag aannemen.

Elke publicatie over een lokale casus die strafdossiers gebruikt, zou eigenlijk ten dele ook een publicatie moeten zijn over dat dossier zelf. Zo'n publicatie zou het dossier zelf aan de lezer moeten voorstellen: wat er (niet) in het dossier zit, hoe het proces is verlopen, welke zaken (niet) naar boven kwamen, welke feiten uiteindelijk hebben geleid tot een veroordeling en van welke verzachtende maatregelen iemand gebruik gemaakt heeft na de veroordeling.

Tot slot: lokale geschiedschrijving en WO II

Het benaderen van WO II via lokale geschiedschrijving, heeft een aantal voordelen. Het grootste voordeel is zeker, dat de 'grote' politieke verhalen (Vlaanderen vs. België, verzet vs. collaboratie) tot een concreet en individueel niveau worden gebracht. Lokale geschiedenis overstijgt de karikaturen en doet de genuanceerde complexiteit van een oorlog en bezetting tot zijn recht komen. 'Goed' en 'fout' worden snel overstegen. Een tweede voordeel, is dat lokale historici en heemkundigen, vaak toegang hebben tot bronnen (archieven, getuigen, informatie) die anders gesloten of verborgen zou blijven. Een lokale onderzoeker komt vaak uit de gemeenschap en kent de verhalen die de ronde doen. Hij/zij kan mensen overtuigen om toch te praten, om privé-documenten naar boven te halen. Na het inzien van een straf/zuiveringsdossier, is het goed om met die gegevens nieuw onderzoek te doen op lokaal niveau. Lokaal onderzoek over WO II heeft trouwens vaak een sneeuwbaaleffect: het begin is altijd moeilijk, maar eens een bepaalde barrière is overwonnen, beginnen meer mensen naar voor te komen.

Toch kunnen deze voordelen snel omslaan tot gevaren. De betrokkenheid van de lokale onderzoeker kan omslaan in te grote subjectiviteit, of 'gekleurdheid'. Weinig lokale heemkundigen of onderzoekers staan neutraal in hun gemeente. Iedereen heeft een bepaald profiel en een bepaalde mening over de erfenis van WO II. Ook kan de persoonlijke betrokkenheid van de lokale onderzoeker leiden tot te grote zelfcensuur (het bewust niet vermelden van bepaalde feiten wegens 'te gevoelig'; angst om bekenden te kwetsen of tegen de borst te stoten). Het is geen overbodige luxe voor een onderzoeker om vooraf een klein kritisch gewetensonderzoek te doen rond de vraag hoe hij/zij zelf tegenover de gebeurtenissen staat.

Veel lokale geschiedenissen over de bezetting hebben de neiging in een welles-nietes scenario af te glijden. Het is verleidelijk, om de 'grootste schuldige' aan te wijzen. Dat is helaas intrinsiek verweven met die tijdsperiode en de gebeurtenissen. Lokale artikelen over traumatische bezettingsgebeurtenissen worden snel een nieuwe veroordeling of een eerherstel. Het mag geen van beiden zijn; en dat is soms een precair evenwicht.

Ondanks alle wettelijke en maatschappelijke beperkingen, wil ik graag tot besluit principieel pleiten voor totale openheid van de dossiers. WO II ligt intussen enkele generaties achter ons. Nog altijd bestaat in veel gemeenten onduidelijkheid over wat er precies is gebeurd tijdens de bezetting. Er is vaak desinformatie en beeldvorming. Het (lokale) debat over dit stuk geschiedenis zou in alle openheid moeten worden gevoerd. Ik ben benieuwd wat er zal gebeuren als lokale onderzoekers toegang krijgen tot alle feiten in deze dossiers. Ik kan enkel maar veronderstellen dat de beeldvorming in Vlaanderen over de collaboratie heel anders zou zijn verlopen, als lokale onderzoekers vroeger toegang zouden hebben gekregen tot strafdossiers van collaborateurs. De naakte feiten die in deze dossiers naar bovenkomen, blijven vaak onthutsend.

Nico Wouters
SOMA-CEGES
Dept. Geschiedenis UA

1 'Het dienen van de politiek of de plannen van de vijand, het deelnemen aan de vervorming door de vijand van wettelijke instellingen, het aan het wankelen brengen van de trouw van de burgers jegens de koning en de staat en het voeren van propaganda gericht tegen de weerstand.'

2 'kwaadwillig blootstellen van mensen omwille van een echt of ingebeeld feit, aan onderzoek, vervolging of straffen door de vijand'.

Ideeën en tips voor De Nacht van de Geschiedenis

Hoe je activiteit invullen als heemkring in 2013 en 2014?

De Nacht van de Geschiedenis is elk jaar opnieuw een van de sterkhouders van de Davidsfonds Evenementen. Elk jaar staat De Nacht garant voor zo'n 250 geschiedenisactiviteiten op één avond in maart: van theatervoorstellingen, rondleidingen, wandelzoektochten, tentoonstellingen, workshops tot interactieve lezingen, het komt allemaal aan bod. Davidsfonds vrijwilligers zorgen elke editie opnieuw – vaak samen met plaatselijke heemkundigen – voor een boeiend en gevarieerd programma binnen een overkoepelend thema.

Davidsfonds Evenementen doet dan ook graag – samen met partner Heemkunde Vlaanderen – een warme oproep aan heemkringen om samen met Davidsfonds-afdelingen met hun beste, creatiefste en/of origineelste activiteit deel te nemen aan De Nacht van de Geschiedenis in 2013 en 2014. In **2013** vindt het geschiedenisevenement plaats op **dinsdag 19 maart** (thema: **de vakman/-vrouw**), in **2014** is dat **dinsdag 25 maart** (thema: **oorlog**).

De Nacht van de Geschiedenis bestaat vooral dankzij de inzet van vele honderden vrijwilligers. Ben jij ook een van die enthousiaste vrijwilligers? Fantastisch! Organiseer dan zeker mee De Nacht van de Geschiedenis in je buurt. In dit artikel vind je alvast flink wat frisse en leuke ideeën om aan de slag te gaan. Als (mede-)organisator sta je in voor de inhoudelijke en praktische uitwerking van het thema. Met andere woorden: je bepaalt volledig zelf welk soort activiteit je als heemkring – samen met een Davidsfonds-afdeling – tijdens je Nacht van de Geschiedenis organiseert!

Je staat er uiteraard niet alleen voor. De medewerkers van Davidsfonds Evenementen (en Heemkunde

Vlaanderen) begeleiden en ondersteunen je graag waar nodig. Maar je ontvangt ook gratis promotiemateriaal om De Nacht van de Geschiedenis in je stad of gemeente te promoten (A2- en A3-affiches en programmafolders). Ook kan je rekenen op een nationale pers- en promotiecampagne, met zelfs enkele super-de-luxe acties via onze mediapartners.

In dit artikel vind je de nodige tips en ideeën voor De Nacht van de Geschiedenis van 2013 en 2014: achtergrondinformatie bij beide thema's, inhoudelijke ideeën voor activiteiten, vormelijke ideeën voor een Nacht-activiteit. Die tips zijn niet louter op De Nacht van de Geschiedenis van toepassing. Je kan ze ook voor andere activiteiten gebruiken. Tot slot vind je ook nog een korte literatuurlijst over het thema 'oorlog'.

Dit artikel is een ingekorte versie van de 'Ideeën-bundel De Nacht van de Geschiedenis 2013-2014' die je integraal terugvindt via www.heemkunde-vlaanderen.be.

De thema's in een notendop

VAKMAN/-VROUW? (2013)

In 2013 staat De Nacht van de Geschiedenis in het teken van de vakmannen en -vrouwen. De bakker, de slager, de kruidenier om de hoek maar ook de loodgieter, de huisschilder, de schoenmaker, de chocolatier... Het zijn beroepen die stilaan met uitsterven bedreigd zijn, maar tegelijkertijd een boeiende geschiedenis kennen, niet zelden verbonden met een generatieverhaal. Daarnaast is anno 2011 onmiskenbaar een beweging ingezet richting 'specialisten ter zake'. Een zeer breed en interessant

thema dus, maar wie of wat is die vakman/-vrouw nu eigenlijk?

Een vakman of vakvrouw is iemand die zich bekwamd heeft in een of slechts enkele activiteiten binnen zijn of haar vakgebied. Hij of zij *verstaat* dus zijn/haar vak zoals men dat in de volksmond zegt. Vakmannen en -vrouwen bestaan al sinds het begin der tijden en zijn dus inherent verbonden met onze geschiedenis, ook plaatselijk. Een vakman kan zowel ambachtelijk als machinaal werken. Vroeger leerde de vakman of vakvrouw zijn of haar vak in de praktijk, tegenwoordig gebeurt dat ook via schoolopleidingen. Het vakmanschap (vaak ook wel ambacht genoemd) heeft een aantal gelijkenissen met de hedendaagse industrie; beiden zijn immers op de productie en verwerking van materiële goederen gericht. Vakmannen of -vrouwen maken tegenwoordig ook gebruik van mechanisering en automatisering. Bij de industrie gebeurt dat echter op een grootschalige en fabrieksmatige manier.

Er zijn verschillende soorten ambachten: voedingsambacht (bv. banketbakker, slager, ijsbereidingsbedrijf...), productieambacht (bv. schoenmaker, keramiëkkunstenaar, steenkapper, instrumentenbouwer...), uiterlijke verzorgingsambacht (bv. kapper, grimeur, schoonheidsverzorging, visagiste...), verzorging van gebouwen (bv. glazenwasser, schoorsteenveger...), medische hulpmiddelentechniek (bv. optiekbedrijf, tandtechnisch laboratorium, orthopedisch bedrijf...), reparatieambacht (bv. fietshersteller, goudsmid, lederwarenambacht, textielreiniger, zadelmaker...), bouwambacht (bv. dakdekker, glazenier, rietdekker, schilder, zonweringbedrijf...). Vaak maakt men ook het onderscheid tussen museale ambachten (bv. touwslager, mandenvlechter, bezembinder...) en hedendaagse ambachten (bv. timmerman, metser, smid, bakker, slager...). Het lijstje is dus eindeloos en het onderscheid met de hedendaagse industrie is niet altijd zwart-wit. Met dit thema zijn er voldoende historische insteken mogelijk.

OOORLOG? (2014)

In 2014 is het exact 100 jaar geleden dat de Servische nationalist Gavrilo Princip de Oostenrijks-Hongaarse aartshertog Frans-Ferdinand vermoordde. Door de alliantievorming raakten alle grootmachten betrokken in het lokale conflict. De Eerste Wereldoorlog was een feit. Van 28 juli 1914

tot 11 november 1918 sleepte het conflict aan: 90 miljoen soldaten waren betrokken, 9 miljoen ervan sneuvelen. De burgerslachtoffers zijn niet te tellen. De Eerste Wereldoorlog kende een internationaal strijdveld, maar de gevechten waren vooral erg hevig in de streek van de IJzer in de Westhoek. In oktober 1914 liep de Duitse invasie vast in West-Vlaanderen. Het was het begin van vier jaar ploeteren in de oorlogsmoeder, met vooral doden en weinig terreinwinst als resultaat. Tussen augustus en oktober 1914 was het neutrale België stelselmatig onder de voet gelopen. Steden en dorpen werden geplunderd, gebombardeerd en platgebrand, de Leuvense universiteitsbibliotheek werd in de as gelegd, burgers werden vermoord zonder aanleiding: het cliché van de Hun, de barbaar uit het oosten, werd bevestigd. In totaal zijn naar schatting 5.000 burgers vermoord tijdens de verovering van België in die maanden, waaronder ook vrouwen en kinderen. Duizenden burgers vluchten via Oostende en Zeebrugge naar Engeland, Frankrijk of Nederland. Er ontstonden Belgische kolonies in die landen. Door het huisvestings- en gezondheidszorgprobleem werd aangeraden om terug te keren naar het bezette vaderland, wat de meeste vluchtelingen uiteindelijk ook deden.

Op 11 november 1918 was de Grote Oorlog voorbij. De gevolgen waren gigantisch. De miljoenen doden (vaak tussen de 16 en 30 jaar) zorgden ervoor dat bijna een hele generatie weggemaaid of verminkt voor het leven was. De sociale structuren na de oorlog lagen overhoop. Maar ook de economische schade was enorm: gigantische schulden, grote verwoestingen in de vroegere gevechtszones, enz. Voor de gewone man had de Eerste Wereldoorlog grote gevolgen: autoritaire ideologieën zoals communisme en fascisme kwamen op, het algemeen enkelvoudig stemrecht (één man = één stem) en later ook het vrouwenstemrecht werden ingevoerd, de taalstrijd ontwikkelde zich in navolging van de wan-toestanden in de loopgraven waarbij Franse officieren Nederlandstalige soldaten nietsvermoedend de dood injoegen, het feminisme kreeg een enorme impuls nadat de vrouwen tijdens de oorlogsjaren de open plaatsen in de fabrieken en werkplaatsen hadden ingevuld. De Grote Oorlog heeft dus zeker ook op het dagelijkse leven een grote impact gehad, ongetwijfeld ook in jouw gemeente. En dat willen we tonen tijdens De Nacht van de Geschiedenis.

Inhoudelijke ideeën voor activiteiten rond de vakman/-vrouw (2013)

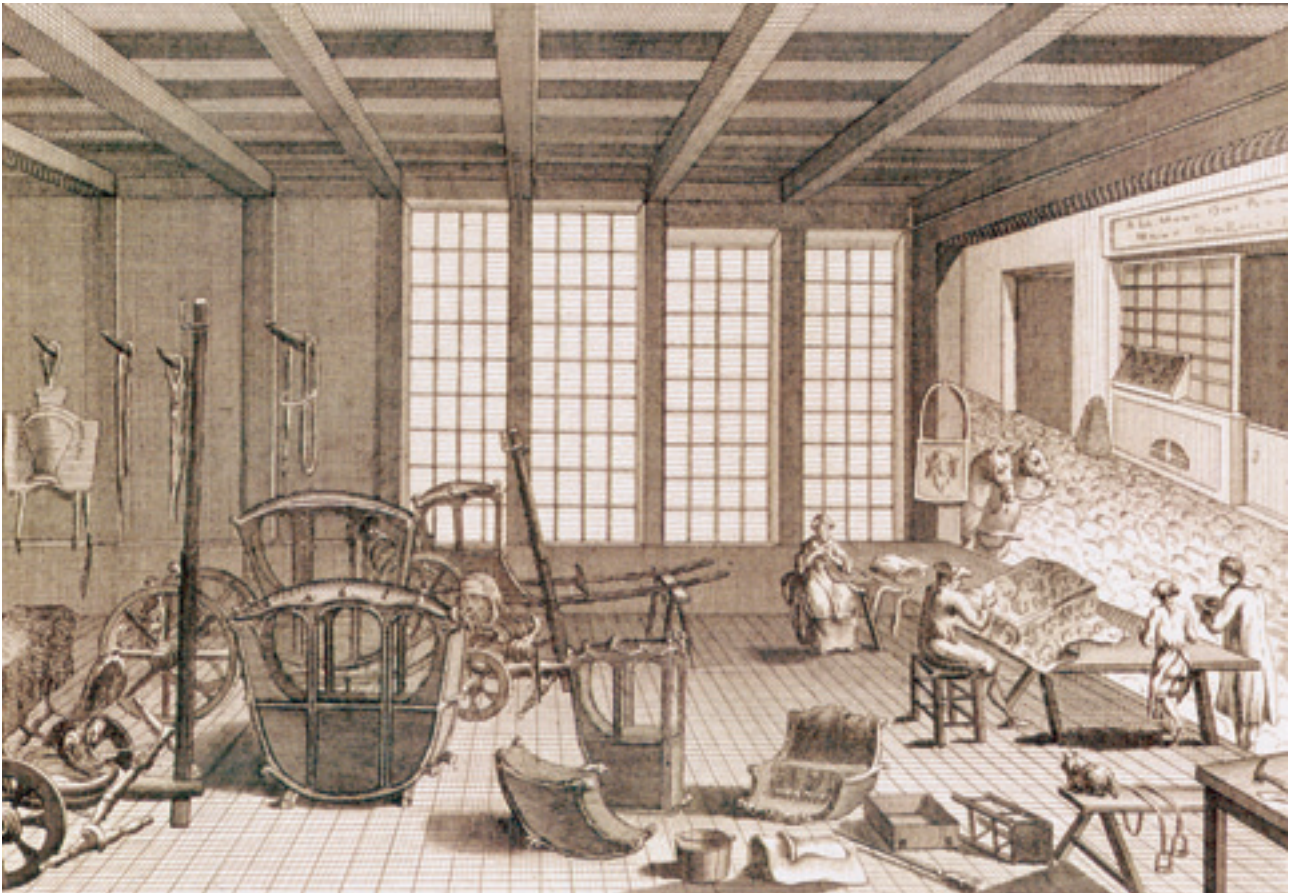
De elfde Nacht van de Geschiedenis staat volledig in het teken van de vakmannen en -vrouwen, niet alleen uit Vlaanderen, maar uit de hele wereld. Het zijn mensen die vaak beroepen met een rijke geschiedenis uitoefenen of uitoefenden. De mogelijkheden om je activiteit in te vullen zijn dan ook legio. Hieronder krijg je een overzicht van enkele inhoudelijke ideeën die je op weg kunnen helpen bij de uitwerking van je activiteit.

- Vertel de **geschiedenis van een vakman of -vrouw** en zijn of haar beroep, doorspekt met concrete faits divers uit de praktijk. Hoe is het beroep geëvolueerd (bv. door industrialisatie, nieuwe technieken, andere producten, veiligheidsvoorschriften, gezondheidsvoorschriften enzovoort)? Uiteraard kan ook een algemene geschiedenis van een bepaald beroep een mogelijke insteek zijn.
- Vertel het **levensverhaal van een vakman** (of laat hem of haar dat zelf vertellen). Waarschijnlijk zagen oudere vakmannen of -vrouwen flink wat zaken veranderen binnen hun beroep. Hoe gingen ze om met die veranderingen? Wat was vroeger beter? En wat slechter? Hier kan ook aandacht zijn voor de levenswijze van de vakman of -vrouw, want die zal waarschijnlijk flink verschillen van beroep tot beroep. Zeker in het verleden was iemand onlosmakelijk verbonden met zijn of haar beroep.
- Vertel het **generatie- of familieverhaal** van een generatie vakmannen en/of -vrouwen. Denk daarbij bijvoorbeeld aan de stijl en de verhalen uit het tv-programma *Drie generaties* waar de verschillen en spanningen over verschillende beroepsgeneraties heen werden belicht.
- Vertel meer over de **onderlinge verhoudingen** tussen vakmannen en -vrouwen. Hier kan ook aandacht zijn voor gendergeschiedenis, waarbij de emancipatiestrijd van vrouwen binnen bepaalde beroepen aan bod komt. De typische ‘mannenjobs’ en ‘vrouwenjobs’ lijken verdwenen, maar hoe is het zover gekomen? Wie waren de vrouwelijke pioniers op dat vlak? Hoe beleefden zij die ruwe en woelige tijden? Wat waren de gevolgen?
- Vertel het verhaal van de verschillende **vakmannen en -vrouwen in je dorp**, gemeente, gehucht

© Corbis

- of wijk. Wie waren ze? Wat deden ze? En waarom deden ze het? Maar ook: wat voor soorten vakmannen en -vrouwen kende je dorp? Zijn er unieke beroepen bij en hoe kwam/komt dat? Hun verhoudingen met de andere inwoners tekenden het sociale weefsel binnen een dorp en geven hoogstwaarschijnlijk een erg interessant beeld van het leven van alledag in het verleden. Misschien vonden er in het verleden belangrijke spanningen plaats die geschikt zijn als insteek?
- Vertel het verhaal van de **publieke opinie** ten opzichte van de vakmannen en -vrouwen. Hoe werden bepaalde beroepen vroeger benaderd en/of bekeken? Zijn bepaalde clichés over sommige beroepen waar? Hoe werden vakmannen en -vrouwen geportretteerd in de kunst? Hoe worden ze beschreven in de pers? Over welke beroepen werd minachtend gedaan en over welke niet? Misschien hangen bepaalde vooroordelen sterk vast aan het verhaal van één of meerdere plaatselijke vakmannen en -vrouwen. Ook dat kan een interessante insteek zijn.
- Vertel het verhaal van de **beroepsverenigingen**. Waren de vakmannen en -vrouwen verenigd? Drukten ze hun stempel op het openbare en economische leven? Denk daarbij bv. aan de gilden ... En hoe zat het met de werkeethiek en de beroepscode? Hoe waren bepaalde zaken geregle-

© Corbis

- menteerd? Hoe veranderde die ethiek doorheen de jaren?
- Vertel het **economische verhaal** van de vakmannen en -vrouwen. Hoe overleefden ze vroeger en nu? Wat is er economisch veranderd? Waarom zijn bepaalde beroepen verdwenen? Hoe was het leven van een kleine zelfstandige vroeger? Hoe zat het met bijberoepen en zwartwerk? Waarom kwamen de buitenlandse werkkrachten naar hier? Welke impact had dat op het dagdagelijkse leven?

© Corbis

- Vertel het **praktische verhaal** achter bepaalde beroepen. Hoe leer je een stiel? Hoe leerden de vakmannen en -vrouwen hun stiel? Waar leerden ze dat? Hoe verliep dat leerproces? In principe leer je een stiel in de praktijk, maar er bestaan ook praktijkscholen. Hoe zijn die ontstaan en waarom? Wat was hun rol bij de ontwikkeling van bepaalde beroepen? Welke maatschappelijke impact hadden ze?
- Vertel het verhaal van de **kinderarbeid**. Kinderen zijn in andere delen van de wereld nog steeds goedkope werkkrachten, maar nog niet zo gek lang geleden was dat ook hier het geval. Hoe zat het met die kinderbeid? Wanneer veranderde de mentaliteit op dat vlak? Hoe zat het met de levensomstandigheden? Wanneer werd kinderbeid verboden?
- Vertel het verhaal van de **criminele 'vakmannen en -vrouwen'**. Criminaliteit is natuurlijk niet te rechtvaardigen of goed te praten, maar inbrekers, brandkastkrakers en vervalsers zijn eigenlijk ook vakmannen en -vrouwen. Ongetwijfeld een boeiende insteek om die kant van vakmanschap te belichten.
- Vertel het verhaal van de **'marginale' beroepen**,

zoals bv. de beul, de nar, de prostituee, enz. Het zijn allemaal beroepen die tot de verbeelding spreken maar waarvan het ware verhaal vaak onderbelicht is gebleven. Het zijn beroepen die mensen altijd in een verdomhoekje hebben geplaatst. Was dat terecht? Welke gevolgen had dat voor die mensen en hun familieleden? Zo'n insteek kan dus zeker een meerwaarde voor jouw Nacht-activiteit zijn.

BRONNEN?

- **Boeken:** er bestaan flink wat boeken (zowel internationaal, nationaal als lokaal) over bepaalde (oudere) beroepen. Zeker voor je plaatselijke Nacht van de Geschiedenis zijn uitgaven van heemkringen of erfgoedverenigingen perfect bronnenmateriaal om de situatier plaatse te schetsen. Maak er dan ook handig gebruik van.
- **Foto's:** er bestaan waarschijnlijk nog tal van foto's van vakmannen en -vrouwen, bv. in het gemeentelijke of stedelijke archief, bij de heemkring, in een documentatiecentrum, of misschien zelfs bij een plaatselijk museum. Fotomateriaal is interessant om een goede visuele indruk te krijgen van het beroep in kwestie of van het leven van een bepaalde vakman of -vrouw. Het zijn ideale bronnen om je inhoudelijk verhaal beter te stofferen.
- **Getuigenissen:** waarschijnlijk zijn er nog vakmannen en -vrouwen in je buurt die levendig kunnen vertellen over hoe het er vroeger aan toe ging. Betere getuigenissen kan je je niet wensen. Maar getuigenissen kunnen ook uit brieven, dagboeken of zelfs reclamefolders of oude kranten komen. Ze tonen allemaal aan hoe een oud beroep of ambacht vroeger beoefend werd of hoe de perceptie op dat beroep was. Voor iedere insteek moet er op die manier waarschijnlijk wel iets te vinden zijn.
- **Archief:** archiefbronnen zijn uiteraard ook zeer interessant. Afhankelijk van het beroep zijn er bronnen te vinden in het gemeentelijk of stedelijk archief, in het rijksarchief, in het bisdomsarchief, bij de heemkring, bij specifieke vakmanverenigingen, bij vakmannen thuis, enz. Het zijn eerder statische bronnen, maar ze kunnen wel een mooie inkijk geven in de wereld van de vakmannen en -vrouwen.
- **Beroepsverenigingen:** misschien bestaan er nog

beroepsverenigingen die je kan aanspreken om het inhoudelijk verhaal mee vorm te geven. Een samenwerking met bv. UNIZO of een andere beroepsvereniging behoort hier zeker tot de mogelijkheden.

Inhoudelijke ideeën voor activiteiten rond oorlog (2014)

De twaalfde Nacht van de Geschiedenis staat volledig in het teken van 'oorlog', in het kader van 100 jaar Wereldoorlog I. De grote vragen die we tijdens De Nacht van de Geschiedenis willen stellen zijn: hoe werd die oorlog in je dorp of gemeente ervaren? Foto's, films, getuigen, expo's...: het kan allemaal bijdragen om er een interessante avond van te maken. Hieronder krijg je een overzicht van enkele inhoudelijke ideeën die je op weg kunnen helpen bij de uitwerking van je activiteit.

- Vertel het **verhaal van de gewone soldaat**. Hoe leefden ze in de loopgraven (of daarbuiten)? Hoe was hun leven van alledag? Minder aan te raden is ingaan op militaire aspecten omdat De Nacht van de Geschiedenis in 2014 vooral de focus wil leggen op het dagdagelijkse leven. Besteed bijvoorbeeld aandacht aan de gezondheidstoestand of mentale situatie van de gewone (jonge) soldaten die de loopgravenhorror meemaakten. Welke impact had het oorlogsleven op hun verdere toekomst? En op de 'thuisblijvers'?
- Vertel het **verhaal van de gewone mensen**. Hoe leefden ze tijdens de oorlogsjaren? Hoe was hun verhouding met de bezetter? Hoe veranderde het dagdagelijkse leven tijdens Wereldoorlog I?
- Vertel het **economische verhaal** van de oorlog. Hoe verdienden de gewone mensen hun boterham tijdens de oorlogsjaren? Hoe overleefden ze überhaupt? Hier kan ook het smokkelen of blauwen aan bod komen natuurlijk, een fenomeen dat in die tijd schering en inslag was. Of zoals ze toen zelf zeiden: *'Blauwen, daar werd je niet blauwer van, maar deed je gewoon om den brode.'* Maar er zijn uiteraard ook nog andere economische fenomenen die je aandacht verdienen: hoe zat het bijvoorbeeld met de dagelijkse boodschappen (rantsoenering), met luxeproducten, met de gedwongen verkoop (en zelfs diefstal) van runderen en andere grondstoffen, met de criminaliteit, enz. Welke rol speelden de vrouwen in het

economische leven terwijl hun mannen aan het front vochten?

- Vertel het verhaal van de **inkwartiering** van Duitse soldaten bij vele gezinnen en families tijdens de oorlogsjaren. Wat voor invloed had de inkwartiering op het sociale en zelfs demografische leven tijdens die oorlogsjaren? Dat aspect is zeer interessant, al moet je hier wel rekening houden met de (grote) gevoeligheid.
- Vertel het verhaal van de **sociale spanningen**. Hoe was de verhouding tussen mannen en vrouwen? Hoe was de verhouding met hun kinderen? Welke impact had het vertrek van vele mannen naar het front? Hoe hielden de vrouwen de boel recht? Dat hangt wat samen met het economische verhaal, maar je kan uiteraard ook dieper ingaan op het sociale en emotionele aspect.
- Vertel het verhaal van de **Frontbeweging**. Hoe waren de omstandigheden voor de Vlaamse soldaten aan het front? Waarom radicaliseerde de Vlaamse Beweging daar? Welke rol speelden de priesters binnen dat verhaal? De Frontbeweging zorgde voor een belangrijke ontvoogdingsstrijd, die lang is blijven nazinderen.
- Vertel het verhaal van het **onderwijs**. Hoe was het onderwijs tijdens de oorlogsjaren? Werd er nog lesgegeven? Welke invloed speelde de Duitse bezetter op het lespakket? Welke rol speelde het oorlogsgevaar op het schoolleven? Hoe gingen jongeren zelf om met het onderwijs tijdens die periode?

'De visie van de vijand' (Davidsfonds Uitgeverij)

- Vertel het verhaal van de **vrijtijdsbeleving**. Was er tijdens Wereldoorlog I nog plaats voor cultuur voor de gewone man en vrouw? Hoe ontspande men tijdens die jaren? Was er tijd voor sport, amusement? Hoe zat het dus met de vrijetijdsbeleving tijdens de oorlogsjaren?
- Vertel het verhaal van het **landschap**. Hoe zag je dorp of stad er uit tijdens de oorlog? Hoe anders zag het landschap er voor, tijdens en na de Eerste Wereldoorlog uit? Zie je daar nog steeds sporen van? Welke impact had dat op het leven van de gewone man tijdens die oorlogsjaren? En daarna?
- Vertel het verhaal van de **dieren**. Hoe ging men in de Eerste Wereldoorlog om met dieren? Werden ze ingezet aan het front? Hoe zat het met de confiscaties? Hoe moeilijk werd overleven als de Duitsers de runderen en andere dieren opeisten?
- Vertel het verhaal van de **hygiëne**. Welke impact had (het gebrek aan) hygiëne? Welke invloed had de dagelijkse hygiëne op de gezondheid van de bevolking? Of op de gezondheid van de gewone soldaten? Hoe werd daarmee omgesprongen? Wat is er sindsdien veranderd of verbeterd?
- Vertel het verhaal van de **burger-slachtoffers**. Hoe komt het dat zij gestorven zijn tijdens de oorlogsjaren? Hadden ze actie tegen de bezetter ondernomen? Hadden ze gewoon pech? Hun verhaal is een verhaal dat vaak niet verteld wordt, ten onrechte. Trek dat recht tijdens je Nacht van de Geschiedenis.
- Vertel het verhaal van het **verzet**. In de Eerste Wereldoorlog sprak men nog niet van verzetsstrijders, zij werden gewoon bestempeld als 'spionnen'. Toch deden zij vaak hetzelfde als hun lotgenoten uit de Tweede Wereldoorlog: informatie verzamelen, sabotageacties, vluchtroutes opzetten, een illegale perswerking opzetten, enz. Welke impact had hun strijd op het dagelijkse leven tijdens de oorlogsjaren? Wat was het verhaal van die 'spionnen'? Hoe leefden zij?
- In essentie wil de 12de Nacht van de Geschiedenis het verhaal van het dagelijkse leven van de gewone man of vrouw tijdens Wereldoorlog I vertellen. En naast bovenstaande ideeën zijn er vast nog andere insteken te bedenken.

'De visie van de vijand' (Davidsfonds Uitgeverij)

BRONNEN?

- **Boeken:** er bestaan flink wat boeken over de Eerste Wereldoorlog. Vaak wordt daar dieper ingegaan op het militaire strijdgewoel, maar achteraan deze bundel vind je ook enkele interessante naslagwerken over het dagelijkse leven tijdens de oorlogsjaren. Maar waarschijnlijk heeft de plaatselijke heemkring of erfgoedvereniging ook al flink wat gepubliceerd over de impact van de Grote Oorlog in je buurt.
- **Brieven | dagboeken:** er zijn misschien wel interessante brieven of dagboeken bewaard, zowel van frontsoldaten als van gewone mensen uit de gemeente of stad. Beide soorten brieven of dagboeken geven een mooie inkijk in het dagelijkse leven tijdens de oorlogsjaren.
- **Foto's:** misschien bleven er mooie foto's van de oorlogsjaren bewaard die tonen hoe het dagelijkse leven er op dat moment uitzag. Het zijn interessante bronnen om mee aan de slag te gaan. Je kan bijvoorbeeld op basis van foto's de geschiedenis laten herleven door een situatie na te bouwen of na te spelen.
- **Getuigenissen:** ook getuigenissen kunnen interessant zijn. Er zijn niet veel mensen meer die de

- Eerste Wereldoorlog nog meegemaakt hebben, maar misschien vind je nog iemand uit het dorp of gemeente die er kan over vertellen. Verhalen die van generatie op generatie werden doorverteld kunnen uiteraard ook interessante bronnen zijn. Alleen moet je daar oppassen dat er geen overdrijvingen of onwaarheden in die verhalen zijn geslopen. Maar ze geven natuurlijk wel een goed idee van de perceptie op die oorlogsjaren.
- **Sporen in het landschap:** misschien zijn er nog sporen in het landschap die kunnen dienen als bron om het dagelijkse leven uit de oorlogsjaren te benaderen of te (her)ontdekken. Ook herdenkingsstenen of -borden kunnen hier een mogelijke rol spelen. Er zijn misschien ook nog monumenten voor de onbekende soldaat waar elk jaar nog een Wapenstilstand-herdenking met Last Post plaatsvindt. Het zijn plaatsen die niet alleen als decor, maar ook als bron kunnen dienen.
- **Archief:** een inhoudelijk verhaal opbouwen kan uiteraard ook altijd via archiefbronnen. Je vindt waarschijnlijk sporen van het dagelijkse leven tijdens Wereldoorlog I in het gemeentelijk of stedelijk archief, bij het archief van de heemkring, bij bisdomsarchieven, via het archief van socio-culturele verenigingen die toen al bestonden (en

actief bleven tijdens de oorlogsjaren), via private personen (inventaris van flink wat privé-archieven vind je terug via Archiefbank Vlaanderen – www.archiefbank.be), enz.

Vormelijke ideeën voor een Nacht-activiteit

Hieronder krijg je suggesties over de vorm van de activiteiten, die zowel op De Nacht van de Geschiedenis van 2013 (= de vakman/-vrouw) als op De Nacht van 2014 (= oorlog) van toepassing kunnen zijn.

- Organiseer een **fietstocht, wandeltocht of zoektocht**. Op die manier kan je verschillende plaatsen die betrekking hebben met je activiteit/het thema combineren. Stopplaatsen voorzien is aan te raden tijdens zo'n fiets- of wandeltocht. Die plaatsen kunnen nog fysiek aanwezig zijn, maar ze kunnen ook verdwenen zijn. Bij die laatste kan je ze bijvoorbeeld tot leven roepen via foto's of bewegende beelden. Of misschien zelfs door een toneelvoorstelling of een muzikaal programma. Zo maak je er een leuke theaterwandeling van.
- Plan een **bezoek**. Een bezoek kan erg ruim zijn: van een vakman over een museum tot een plek van herinnering. Mensen willen graag zaken met hun eigen ogen zien en de sfeer van een bepaalde plaats opsnuiven. Het kan dan ook een meerwaarde voor je Nacht zijn om een exclusieve plaats te bezoeken. Bij zowel het thema voor 2013 als voor 2014 zijn er op dat vlak zeker mogelijkheden genoeg. Rondleidingen zijn bij die bezoeken uiteraard een meerwaarde.
- Zorg voor een **workshop**. Een avondactiviteit is veel interessanter als mensen zelf kunnen deelnemen. Laat mensen actief iets bijleren tijdens je Nacht-activiteit. Die workshops kunnen breed gaan. Ze kunnen ook gebruikt worden om getuigenissen uit het publiek te laten komen.
- Organiseer een **theatervoorstelling**. Vaak kan je een verhaal beter overbrengen door middel van een theatervoorstelling. Ze moet dan inhoudelijk wel goed onderbouwd zijn. Het zorgt er vaak voor dat deelnemers veel meer oppikken van het inhoudelijke verhaal dan tijdens een klassieke lezing. Bovendien is het ook een interessante manier om samen te werken met andere (en misschien niet voor de hand liggende) partners.

Ideaal is hier om getuigenissen of fragmenten uit (dag)boeken of archiefstukken tot leven te laten komen. Ook een theatermonoloog behoort tot de mogelijkheden.

- Stel een leuke en uitdagende **quiz** samen waarbij de deelnemers individueel of in groep hun kennis over het onderwerp kunnen uittesten. Er kan daarvoor een nieuw format uitgedacht worden of je kan je ook baseren op bestaande tv-quizzen zoals De Slimste Mens ter Wereld, Blokken, De Premiejagers, enz. Een ludieke quiz met een historische insteek kan erg aanslaan bij het brede publiek. Bovendien brengt het geschiedenis op een erg frisse manier naar de deelnemers.
- Gebruik het overkoepelende thema als insteek voor een **kunstproject**. Je kan zoeken naar bestaande kunst over het thema, maar je kan bijvoorbeeld ook samen met een kunstacademie of een school nieuwe kunstwerken op basis van het thema laten maken. Op die manier betrek je jongeren bij je activiteit en bereik je misschien ook hun ouders en grootouders bij de vernissage tijdens De Nacht. Het is misschien wel aangeraden om zo'n kunstproject te combineren met iets anders.
- Zorg voor een **filmvoorstelling** die aansluit bij het thema. Bewegende beelden spreken nog steeds het meeste tot de verbeelding en geven een zeer mooie indruk van hoe het vroeger was. Een filmvoorstelling kan een onderdeel van een bredere activiteit zijn, maar het kan ook een activiteit op zichzelf zijn.
- Stel een **tentoonstelling** samen. Of laat er eentje samenstellen. Tentoonstellingen kunnen – als ze interactief of voldoende prikkelend opgebouwd zijn – een zeer interessante manier zijn om het verleden tot leven te wekken. Een tentoonstelling heeft ook als voordeel dat je ze langer dan één avond toegankelijk kan maken. Op die manier blijven je inspanningen langer renderen. De Nacht van de Geschiedenis kan dan gebruikt worden als het moment om de vernissage te laten plaatsvinden, best gecombineerd met een lezing of een muzikaal intermezzo of iets anders.
- Het kan ook interessant zijn om in te zetten op een **gezinsactiviteit**, bijvoorbeeld door een kindvriendelijk programma samen te stellen of door een kinderopvang te voorzien. Bij de kinderopvang kan het een leuke meerwaarde zijn om ook in het thema te werken. Eventueel kan je al in de vooravond zorgen voor een kindvriendelijk

programma en 's avonds het volwassenenprogramma laten plaatsvinden. Of dezelfde activiteit twee keer laten plaatsvinden, een keer met kinderprogramma en een keer zonder. Op die manier bereik je misschien een nieuw publiek met je Nacht-activiteit.

- Plan een **debatavond of panelgesprek**. Bij een debat of panelgesprek kan je meer mensen of meningen aan bod laten komen. Je kan zelfs het publiek actief bij de avond betrekken op die manier. Al die verschillende meningen bieden zeker een interessante insteek.
- Kies steeds voor **speciale locaties** waar je je activiteit laat plaatsvinden. Het zijn het beste plaatsen met een verhaal, die zorgen voor een meerwaarde tijdens de activiteit. Ze kunnen de deelnemer helemaal in de sfeer brengen.
- Misschien behoort een **rondrit** ook tot de mogelijkheden. In plaats van een wandeling kan je je ook laten verplaatsen, bijvoorbeeld door een trein, auto, boot, bus, boerenkar, enz. Het kan een aangename manier zijn om een verhaal ter plaatse te gaan vertellen. En ook voor de verplaatsing heb je dan voor een unieke beleving gezorgd.
- Uiteraard kan je ook een **lezing** organiseren. Die kan zowel statisch als interactief zijn. Een lezing is natuurlijk wel de meest klassieke vorm. Het kan in het kader van De Nacht van de Geschiedenis dan ook interessant zijn om zo'n lezing te verrijken met bijvoorbeeld ook een aantal andere vormen: tentoonstelling, theatermonoloog, mu-

zikaal intermezzo, panelgesprek, workshop, enz. Op die manier krijg je een frissere en originelere activiteit.

- **Specifiek voor thema 2014 (oorlog):** misschien kan er iets gebeuren rond herdenkingsplaatsen, of bijvoorbeeld door het planten van een nieuwe vrijheidsboom, een opkuisactie van de graven en monumenten, een herdenking organiseren, enz. Deze activiteiten kunnen bijvoorbeeld als namiddagprogramma gepland worden ter voorbereiding van de avondactiviteit. Daarbij kunnen scholen een interessante partner zijn, zodat ook de jongeren iets meer over de Eerste Wereldoorlog leren. Of organiseer een vertelavond, eventueel gekoppeld aan muziek en dans. Maar ook een spionnetocht met dropping, een bezoek aan 'gewone' gebouwen (bv. kerk, kapel, molen, enz.) die tijdens de oorlog gebruikt werden als uitkijkpost, een workshop ('creatief met weinig': oorlogskeuken, naaien en herstellen, enz.) kunnen tot de mogelijkheden behoren.

Bovenstaande vormen geven alleen een beeld van wat er allemaal mogelijk is. Maar er zijn nog flink wat andere soorten activiteiten of combinaties mogelijk. Het is daarbij vooral ook aan de plaatselijke organisator om te kijken wat voor activiteit je ter plaatse kan realiseren en wat wel of niet zal werken. Durf daarbij nieuwe wegen inslaan, een beetje experimenteren zo nu en dan kan nooit kwaad. Succes!

Zeker lezen?

Een inhoudelijk artikel zonder beknopte boekenlijst is als een café zonder bier. Vandaar dus dat we enkele interessante (Davidsfonds) boeken over de Eerste Wereldoorlog voor je oplijsten. Ze kunnen je misschien van dienst zijn om enkele ideeën voor De Nacht van de Geschiedenis in 2014 te laten rijpen. En in het andere geval heb je toch enkele lezenswaardige boeken doorbladerd en/of bekeken.

STANDAARDWERKEN

- *De Grote Oorlog. Het koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Sophie De Schaepdrijver.
- *Koning Albert en zijn soldaten*, Luc Vandeweyer.
- *Wereldoorlog I: vijf continenten in Vlaanderen*, Dominiek Dendooven en Piet Chielens.
- *Rites of Spring. The Great War and the Birth of Modern Age*, Modris Eksteins. (Nedl.: *Lenteriten. De Eerste Wereldoorlog en het ontstaan van de nieuwe tijd.*)
- *Voedselschaarste en voedselbedeling. Twee episodes uit bezet België tijdens de Eerste Wereldoorlog*, G. Nath.
- *Occupations et logiques policières*, Benoit Majerus (over Brussel).
- *Het theater van de straat*, Antoon Vrints (over Antwerpen).
- *Sites of Memory. Sites of Mourning. The Great War in European cultural history*, Jay Winter.

GESCHIEDENIS (DAVIDSFONDS UITGEVERIJ)

- *De Grote Oorlog, WO I in gedenktekens, monumenten en begraafplaatsen*, Staf Schoeters.
- *De Grote Oorlog op kleine schaal*, Ruben Donvil.
- *De Eerste Wereldoorlog*, Luc De Vos.
- *De Grote Oorlog voor kleine kinderen. Heldenmoed in beeld*, Nicky & Anthony Langley.
- *De visie van de vijand. Wereldoorlog I door de ogen van Duitse fotografen*, Peter D'haeseleer.
- *Drang nach Westen. De fundamente van de Duitse Flamenpolitik (1870-1914)*, Bruno Yammine.
- *Land van schroot en knoken. Slachtoffers van ontplofingen in de frontstreek*, John Desreumaux.
- *Vlaanderen Niemandsland 1914. Van gendarmen, vrijwilligers en burgerwachten tijdens de eerste oorlogsmaanden*, Patrick Goossens en Lieve Meiresonne.
- *We zullen ze krijgen! Brancardiers aan het IJzerfront 1914-1918*, Inge De Bruyne.
- *In Flanders Fields*, Marc Demeyer.

NATUUR EN REIZEN

(DAVIDSFONDS UITGEVERIJ)

- *In Flanders Fields. Wandelbox*, Robert Declerck.
- *Fietsen in de frontstreek. De mooiste routes tussen Nieuwpoort en Amiens*, Carl Ooghe.

INSPIRATIEGIDS

- *Gemene geschiedenis. Inspiratiegids voor het onderzoek naar het dagelijks leven van het 'gewone volk' (1789-1918)*, Bart De Nil en Gregory Vercauteren (FARO, steunpunt cultureel-erfgoed).

Bert De Smet

Stafmedewerker Davidsfonds Evenementen
coördinator De Nacht van de Geschiedenis
bert.de.smet@davidsfonds.be

016/310.600

Spraakma(k)kers

Limburg in taalvariatie

Hoe wordt er in de klas, op het werk of thuis aan de keukentafel gesproken? Welke woorden stromen er uit de Limburgse monden op een sollicitatiegesprek of over de schutting bij het maken van een praatje met de buurman? Hoe vertel jij je kind of kleinkind een verhaaltje voor het slapen gaan of leg je een vreemde de weg uit naar Brussel? Wordt er thuis Inuktitut of Swahili of juist een eigen variant van de Noord-Limburgse tussentaal gesproken?

Het project 'Sprakma(k)kers. Limburg in Taalvariatie' is een erfgoedproject dat het antwoord op al deze vragen probeert te achterhalen, op initiatief van Variaties vzw. Koepelorganisatie voor Dialecten en Oraal Erfgoed in Vlaanderen, de Erfgoedcel Mijn-Erfgoed, de Erfgoedcel Hasselt, de Erfgoedcel Haspengouw, Erfgoed tussen Maas en Kempen, het Provinciaal Centrum voor Cultureel Erfgoed (PCCE), het Openluchtmuseum Bokrijk, en FARO, Vlaams Steunpunt voor Cultureel Erfgoed.

Het project wil graag aandacht vragen voor de grote schat aan taalvariatie in Belgisch-Limburg. Het is een erfgoedproject waarbij de Limburgers worden aangesproken om hun eigen taalgebruik en -ervaringen te delen. Het doel is om zoveel moge-

lijk verschillende taalvariëteiten (denk aan citétaal, jongerentaal, dialecten, straattaal, standaardtaal, tussentaal, thuistaal, vaktaal en gebarentaal) te verzamelen met de hulp van vrijwilligers en organisaties en deze op de website www.spraakmakers.be voor het grote publiek te ontsluiten.

Het streefdoel is om een bewustwordingsproces op gang te brengen omtrent taalvariatie als een wezenlijk onderdeel van het immaterieel cultureel erfgoed van Limburg. Het project moet taalvariatie breed onder de aandacht brengen, mensen doen stilstaan bij het belang van het beheersen en gebruiken van diverse taalvariëteiten in hun eigen leven, bij de grote diversiteit aan taalvariëteiten die in een regio zoals Limburg voorkomen en bij de erfgoedwaarde die elk van die variëteiten heeft. Het is een publieksgericht project waarbij het draait om de inventarisatie van een momentopname van zoveel mogelijk taalvariëteiten van vroeger en nu in Limburg.

Taalvariatie

Maar wat is taalvariatie nu eigenlijk? Taalvariatie in het algemeen is de verscheidenheid aan taalgebruik. Allerlei talige variëteiten bestaan naast elkaar en worden naargelang de situatie gebruikt. Iedereen spreekt op zijn eigen manier, afhankelijk van de situatie, de gesprekspartner of de context. Zo kunnen mensen zich lid voelen van diverse taalgemeenschappen tegelijk. De moedertaal en haar variëteiten worden gebruikt zoals het ons het beste past. Je kunt bijvoorbeeld horen aan het taalgebruik waar iemand vandaan komt of tot welke 'subgroep' iemand behoort. Sommige jongeren spreken straattaal met elkaar en weer anderen gebruiken een dialect.

Taalvariatie bestaat dus uit verschillende taalvariëteiten. Een taalvariëteit is een bepaalde verschijningsvorm van een taal. Voorbeelden hiervan zijn citétaal, jongerentaal, dialecten, straattaal, standaardtaal, tussentaal, thuistaal, vaktaal, gebarentaal en daarnaast ook alle mogelijke mengvormen en nieuwe creaties. Alle taalvariëteiten die vandaag

in Limburg voorkomen, worden in dit project als een even waardevol deel van het talig erfgoed beschouwd. Taalvariatie is een vorm van culturele rijkdom. Sommige taalvariëteiten krijg je als kind al ingelepeld, andere doen zich vanuit bepaalde omstandigheden voor en weer andere kan je zelf kiezen. Iedereen heeft zo een persoonlijke culturele bagage, die bestaat uit een mix van taalvariëteiten. Per situatie kan gebruik worden gemaakt van de gepaste taalvariëteit.

Taalvariëteiten zelf zijn zeer dynamisch. Ze passen zich aan nieuwe omstandigheden aan en worden beïnvloed door andere variëteiten waarmee hun sprekers in aanraking komen. Die bonte veelheid van taalvariëteiten geven mensen van generatie op generatie door. Taal is dan ook voortdurend in evolutie. Ze is een vorm van immaterieel cultureel erfgoed en bepaalt mee wie we zijn. In dit project staat dus één soort immaterieel cultureel erfgoed centraal, namelijk taal in zijn meest natuurlijke, orale verschijningsvorm en met al zijn diverse variëteiten.

Welke taalvariëteiten bestaan er zoal? Thuis taal is datgene wat in thuissituaties en tussen mensen die elkaar goed kennen gesproken wordt. Een dialect is een lokale of regionale taalvariëteit, die als een hoofdzakelijk gesproken taal niet genormeerd is, niet onderwezen wordt en bijna uitsluitend voor informele taalsituaties gebruikt wordt. Citétaal is een smeltkroestaal die ontstaan is in de arbeiders- en migrantenwijken van de mijnbouwsteden in Belgisch-Limburg door de instroom van immigranten uit heel Europa en Noord-Afrika. De standaardtaal is de taal die algemeen bruikbaar is in het publieke domein, dat wil zeggen in alle belangrijke sectoren van het openbare leven, zoals het bestuur, de administratie, de rechtspraak, het onderwijs en de media. Jongeren- en straattaal zijn het typische, erg trendgevoelige, taalgebruik van jongeren, dat ze onderling ook wel als codetaal gebruiken. Tussentaal is een taalvariëteit die tussen het dialect en de standaardtaal in staat; het is dan ook een mengvorm van deze taalvariëteiten. Vaktaal is het taalgebruik binnen een vakgebied, beroep of een groep mensen, dat vaak moeilijk te begrijpen is voor buitenstaanders. Gebarentaal is een visueel-manuele taal waarin gesproken wordt met gebaren.

Hoe kunnen heemkundigen op lokaal vlak bijdra-

gen aan het behoud van taalvariatie? Om zicht te krijgen op taalvariatie is de registratie van het gesproken woord op lokaal vlak nodig. Dit kan gebeuren door het maken van geluids- of filmopnames. Dergelijk materiaal is zowel vanuit een taalkundig oogpunt als vanuit het erfgoedaspect zeer interessant. Taalvariëteiten zoals dialecten en citétalen verdwijnen zeer snel, doordat het aantal sprekers hiervan daalt. Documentatie is dan ook zeer dringend. De ideale zegspersoon voor bijvoorbeeld een dialectopname is iemand die gesocialiseerd is vóór de jaren '60 van de vorige eeuw, d.i. vóór de massale introductie van de standaardtaal door school en media, en vóór de massale toename van de geografische en sociale mobiliteit van de bevolking. De ideale spreker is dus geboren vóór 1940, heeft een lage opleiding gehad en is zeer honkvast: ouders en partner spreken hetzelfde dialect als de zegspersoon, die ook is blijven wonen waar hij/zij is opgegroeid en een beroep heeft gehad waarvoor de woonplaats niet verlaten moest worden. Personen die aan deze criteria voldoen, zijn steeds moeilijker te vinden. Taalvariëteiten zoals jongeren- en straattaal zijn eerder aan het oprukken dan aan het verdwijnen. Toch is registratie belangrijk, zodat deze variatie nu al voor later vastgelegd kan worden. Neem dus een camera of andere opnameapparatuur ter hand en leg de gesproken taal vast. Naast het registreren van nieuw materiaal bestaat er natuurlijk al veel materiaal waar taalvariatie in naar voren komt. Denk aan eigen videobanden van vroeger tijdens communiefeesten en bruiloften of het archiefmateriaal van de eigen heemkundige kring. Het digitaliseren van dergelijk oud materiaal draagt ook bij aan de registratie van taalvariatie.

Wat zijn goede manieren om taalvariatie te registreren? Vanuit het taalkundig oogpunt gezien is het belangrijk dat een opname zo spontaan mogelijke taal bevat. De methode van het zogenaamde 'vrije gesprek', waarbij de dialectspreker zoveel mogelijk aan het woord is, heeft als methode haar nut bewezen. Probeer als interviewer niet te veel aan het woord te zijn, stuur waar nodig het gesprek alleen aan en zorg dat de spreker op zijn gemak is, waardoor zijn of haar natuurlijkste taalgebruik naar voren komt. Het sleutelwoord voor dergelijke documentatie is vertrouwen. Probeer Labovs 'onderzoekersparadox'¹ te vermijden door het interview te laten afnemen door iemand die dezelfde taal spreekt. Het aanspreken van een zegspersoon

in zijn of haar eigen taalvariëteit zorgt ervoor dat het ijs gebroken wordt en dat de spreker op een natuurlijke wijze het vrije gesprek aangaat. Een andere oplossing zou kunnen zijn om twee sprekers tegelijk te interviewen, waardoor tussen hen een dialoog ontstaat. Het aantal zegspersonen mag niet te hoog zijn, zodat de kwaliteit van de opname gewaarborgd blijft.

Om de erfgoedwaarde naar voren te laten komen, is het goed om het gespreksonderwerp enigszins te sturen in de richting van thema's van de erfgoedsector. Baken van te voren een aantal gespreksonderwerpen af, zodat niet alleen de taalvariëteit naar voren komt, maar ook de leefwereld van de spreker. Voorbeelden van dergelijke onderwerpen zijn onderwerpen die enkel via 'mondelijke geschiedenis' te beschrijven zijn, zoals de introductie van de fiets, de TV, de auto, tradities rondom geboortes, huwelijksvoltrekkingen en begrafenissen... Ook onderwerpen zoals de Eerste en Tweede Wereldoorlog en de mijnen bieden interessant materiaal.

Tot slot is het van belang om enkele metadata te noteren, zeker als men onderzoek wil verrichten naar het opgenomen materiaal. Allereerst gaat het dan om de technische informatie over de opname zelf, zoals plaats, datum, het opnametoestel, duur van de opname, de naam van de onderzoeker en/of gespreks- en opnameleider en het aantal zegsper-

sonen. Daarnaast dient men de persoonlijke gegevens van de sprekers te noteren, zoals de naam, geboorteplaats, geboortedatum, de plaatsen waar men heeft gewoond en de huidige woonplaats, opleiding, beroep, moedertaal, achtergrond van ouders, grootouders en echtgenoten (geboorteplaats, beroep en moedertaal) en de gesproken taalvariëteit tijdens de opname. Belangrijk is dat de sprekers ook toestemming geven voor het gebruik van de opnames voor onderzoek en ontsluiting.

Ooproep

Het project 'Spraakma(k)kers' wil alle Limburgers uitnodigen om hun eigen taalgebruik en -ervaringen te delen. Kijk en luister eens om je heen en laat je verbazen door de grote rijkdom aan taalvariatie van vroeger en nu in je eigen Limburgse leefomgeving! Het is net deze variatie die Spraakma(k)kers in kaart wil brengen en daarbij hebben wij jouw hulp nodig! Registreer je eigen taalgedrag in verschillende gespreksituaties door middel van het maken van filmpjes en/of geluidsopnames. Upload jouw inzending op www.spraakmakers.be of neem contact op met Silvia Weusten (sweusten@limburg.be of 04 74 54 76 33). Naast de kans om een bekende Limburger te worden, maak je ook kans op een Ipad!

1 Het vervallen van het spontane taalgebruik en het zich anders gedragen van de spreker dan gewoonlijk door de aanwezigheid van bijvoorbeeld een camera of een interviewer.

Activiteiten in de kijker

Iedere maand plaatst Heemkunde Vlaanderen een originele heemkundige activiteit 'in de kijker'. Deze activiteit krijgt aandacht op de website, in de elektronische nieuwsbrief en in Bladwijzer. Ook een activiteit van jouw vereniging kan in de kijker komen! We zijn op zoek naar activiteiten die origineel of vernieuwend zijn, of een voorbeeldfunctie kunnen hebben voor andere organisaties. Voldoet jouw activiteit aan die criteria? Stuur dan een verslag en een aantal foto's naar consulenten@heemkunde-vlaanderen.be, en wie weet staat jouw activiteit volgende maand op onze website.

Helden in Lommel

In april 2012 zetten we **Erfgoed Lommel** in de kijker. Samen met de Selimiye Moskee, de Integratiedienst en de Turkse Unie van Beringen zorgde Erfgoed Lommel voor een originele invulling van **Erfgoeddag**. Onder het motto 'Onze helden kwamen van ver' werd gefocust op het erfgoed van de eerste migranten die 50 jaar geleden naar Lommel kwamen. Een internationaal kinderfeest zette de Turkse cultuur in de kijker.

"Vorig jaar, kort na de zomervakantie, nam de Stedelijke Integratiedienst van Lommel contact op met ons," vertelt Ferdi Geerts van Erfgoed Lommel. "Ze wilden graag iets doen rond allochtonen en erfgoed, en vroegen of we hierrond geen goede ideeën hadden." Na enkele dagen bedenktijd en na wat speurwerk op het 'world wide web' trok Erfgoed Lommel met een idee naar de Integratiedienst. De eerste allochtonen arriveerden ongeveer 50 jaar geleden in Lommel. Ze hadden hun thuislanden, Turkije en Marokko, verlaten om in Limburg in de steenkoolmijnen te komen werken. Welke verhalen zou die eerste generatie migranten te vertellen hebben over hun aankomst in Lommel en het onthaal dat hen te beurt viel? Waar kochten ze hun eten en hun kleding? Vierden ze hun feesten nog en hoe? Hoe verliepen de contacten met hun familie in het thuisland?

Erfgoed Lommel stelde aan de Integratiedienst voor om een project op te zetten om die verhalen te registreren en om tegelijkertijd eens nieuwsgierig te informeren bij de geïnterviewden of ze nog erfgoed uit die periode hadden: foto's, brieven, voorwerpen... Aan het einde van de rit zouden de verhalen dan in een brochure kunnen worden gepubliceerd, samen met foto's van het roerende erfgoed. Ferdi: "De Integratiedienst vond dit wel een leuk idee en er werd een vergadering belegd met de vertegenwoordigers van de allochtone gemeenschap. In het begin moesten alle partijen mekaar natuurlijk eerst wat 'besnuffelen', maar het hielp al wat dat één van de Turkse verantwoordelijken vele jaren geleden als schoolkind had deelgenomen aan het educatief project 'Oertijd' van Erfgoed Lommel. Het (dunne) ijs was dus vlug gesmolten en er werden goede en concrete afspraken gemaakt over het project."

Krijgsraad

Een tijdje daarna kwam dan via de provinciale integratiedienst de vraag om samen Erfgoeddag 2012 te organiseren in de Selimiye Moskee in Lommel. De Selimiye Moskee had zich trouwens al aangemeld bij het organisatiecomité van Erfgoeddag met als enige programmapunt de organisatie van het internationale kinderfeest. "Nou, een kinderfeest op Erfgoeddag... dat zag het organisatiecomité in eerste instantie niet zitten," aldus Ferdi. "In Lommel lieten ze zich hier echter niet door ontmoedigen. De koppen werden bij mekaar gestoken voor een 'krijgsraad.'" Het kinderfeest op Erfgoeddag bleef behouden – zij het dan met een gewijzigde

motivatie – en er werd een tentoonstelling ‘Onze helden kwamen van ver’ aan toegevoegd. Deze tentoonstelling zou het erfgoed tonen van de eerste Turkse migranten die in Lommel arriveerden. Verder werden enkele markante uitspraken uit de eerder afgenomen interviews thematisch gerangschikt en rijkelijk gestoffeerd met foto’s uit het persoonlijke fotoalbum van ondermeer Osman en Mazhun. Bovendien zouden enkele van die eerste migranten ‘in levende lijve’ en in confrontatie met hun nakomelingen worden geïnterviewd over hun ervaringen en belevenissen. Het reeds lopende project rond de verhalen en het erfgoed van de eerste migranten kreeg op die manier een ‘aanvullende ontsluiting’. Erfgoed Lommel, als lokale coördinator, kneedde het programma in een mooie vorm en nam opnieuw contact op met het organisatiecomité van Erfgoeddag: “We lichtten toe hoe het Lommelse Erfgoeddagprogramma kaderde binnen het thema ‘Helden’ en... het resultaat was dat Lommel nu zelfs een speciale vermelding kreeg in het Erfgoeddagprogramma. Ter voorbereiding van Erfgoeddag volgden dan natuurlijk nog een aantal vergaderingen. Tijdens deze vergaderingen kwamen toch nog wat culturele verschillen boven water: de meer zakelijke en gestructureerde manier van werken van de noordelijke autochtonen tegenover de wat losere werkmethode van de zuidelijke allochtonen, die vooral betrouwen op hun enorme netwerk waarin heel wat onmiddellijk inzetbare competenties verscholen zitten. Maar, uiteindelijk kwam het allemaal goed!”

Mede dankzij de unieke aanpak werd Erfgoeddag 2012 in Lommel een succes. Ondanks herhaaldelijke en hevige plensbuien genoten de ruim 250 bezoekers met volle teugen. Het internationaal kinderfeest kon op heel wat bijval rekenen. De kinderen – die door de grote held Atatürk bestempeld werden als de ‘helden van de toekomst’ – schotelde het publiek een reeks festiviteiten voor waarin het bevorderen van vriendschap en solidariteit onder kinderen en het onderstrepen van het belang van het kind centraal staan. Onder meer zang, dans en voordracht, maar ook sport en spel stonden op het programma.

Eierlopen

Ook de tentoonstelling ‘Onze helden kwamen van ver’ kon rekenen op vele belangstellenden. “Door de Turkse bezoekers werd er druk en geanimeerd

verteld en herinneringen opgehaald aan de tijd van toen,” vertelt Ferdi. “Zeer mooi daarbij was de interactie die ontstond tussen oudere migranten van de eerste en de tweede generatie en hun kinderen, jonge migranten van de derde en zelfs vierde generatie. De Vlaamse bezoekers toonden zich op hun beurt zeer geïnteresseerd en gingen in dialoog met de Turkse bezoekers”

Ferdi: “Rode draad in deze gesprekken was telkens de nieuwsgierigheid naar en de verwondering over elkaars gewoonten en gebruiken, maar ook het wederzijdse respect voor elkaars erfgoed en tradities. En eigenlijk bleken deze helemaal niet zover uit elkaar te liggen. Want, luid aangemoedigd en toegejuicht maten de Turkse kinderen hun krachten tijdens een wedstrijdje zaklopen of eierlopen. Ook een aloude stoelendans maakte deel uit van de vermakelijkheden. Zaklopen, eierlopen, stoelendans... behoren deze ook niet tot onze Vlaamse volkscultuur?!”

Tot slot werden de bezoekers ook rondgeleid in de Selimiye Moskee en konden ze proeven van de Turkse cultuur, tradities, religie, ontspanning en eetcultuur.

De organisatoren – met name de Selimiye Moskee, de Stedelijke Integratiedienst, de Turkse Unie van Beringen en Erfgoed Lommel – kunnen dan ook tevreden terugblikken op een meer dan geslaagde, hoewel niet zo voor de hand liggende, samenwerking.

Met dank aan Ferdi Geerts voor het verslag.
www.erfgoedlommel.be

Kleuters in het heemkundig museum

In mei 2012 zetten we een geslaagd project rond erfgoededucatie in de kijker. In het kader van de opleiding ‘Erfgoed en Onderwijs’ aan de KATHO-hogeschool, ontwikkelde **Kim Vanhessche** een educatief project voor de kleuters van Moen (Zwevegem). Door een aanbod op maat van de kinderen te voorzien, slaagde ze erin om hun interesse op te wekken

voor de historische voorwerpen in het **Heemkundig Museum van Moen**.

“Als laatstejaarsstudent aan de KATHO heb ik de opleiding ‘Erfgoed en Onderwijs’ gevolgd, georganiseerd door het Expertisecentrum Erfgoededucatie. Via deze opleiding kregen we inzicht in verschillende methodieken. Elke cursist van de opleiding kreeg de mogelijkheid om een case-study uit te werken,” vertelt Kim. “Ik heb ervoor gekozen mijn case-study uit te werken in het Heemkundig Museum van Moen. In dat museum maak je echt een nostalgische duik in het verleden: een klaslokaal, winkel en woonkamer zijn er helemaal nagebouwd.”

Jonge kinderen warm maken voor een heemkundig museum, lijkt op het eerste zicht onbegonnen werk. Kim stelde echter vast dat het toch mogelijk is: “Je kan kleuters spelenderwijs best wel een beginnend historisch besef bijbrengen. Bovendien kan je hen waardering en verwondering laten tonen voor voorwerpen van vroeger. Die historische objecten zien er anders uit, hoewel de functie dezelfde is gebleven. Een voorbeeldje: als mama ’s morgens de Senseo laat lopen, komt daar koffie van. Vroe-

ger maalde men koffie in een koffiemolen, er werd water gekookt om vervolgens dat water op de gemalen koffie te gieten. Dezelfde lekker geurende koffie. Maar met voorwerpen die er anders uitzien. Hoe leg je dit uit aan kleuters? Hoe bereik je dat kleuters een begin hebben van historisch besef? En bovenal, hoe kan je kleuters lang genoeg boeien om dit uitgelegd te krijgen?”

Een goede voorbereiding

Eerst werd een inleiding gegeven in de klas, door de introductie van een handpop en een verhaaltje. De kinderen moesten raden naar het gebruik van voorwerpen. De kleuters werden echte onderzoekers met een witte jas en een vergrootglas in de hand. In kleine groepjes mochten ze spelenderwijs de koffer onderzoeken. Een oude handboor, wat zou dit zijn geweest? Kinderen suggereerden “een krik van een auto”... Een oude blaasbalg, waarvoor diende dit? De kinderen dachten aan “een fietspomp”... “Bij de start van zo’n project is het vooral belangrijk dat de kleuters zelf mogen ontdekken, exploreren...,” weet Kim. “Dat vergroot de beleving en het enthousiasme van de kleuters voor het verdere verloop van

het project.” Een eerste link naar het museum was op die manier dus gemaakt. Daarna volgde het bezoek van het klasje aan het Heemkundig Museum van Moen.

Het museumbezoek

25 jonge kinderen kunnen onmogelijk, zoals volwassenen, in groep aandachtig luisteren naar de uitleg van een gids. Daarom werd de groep kleuters opgesplitst. Eén groep werd toevertrouwd aan de begeleidende kleuterjuf. De andere groep werd begeleid door de gids, verbonden aan het museum. De juf kreeg een vooraf samengesteld pakket instructies in handen. In de handleiding werden alle praktische regelingen beschreven: hoe lang duurt de activiteit? welke beknopte uitleg geef ik mijn kleuters? welke materialen heb ik tot mijn beschikking? In dit pakket zaten ook enkele eenvoudige spelletjes. Zo was er bijvoorbeeld een fotoreeks van baby, tiener, over adolescent tot senior. De bedoeling was dat de kleuters de foto's in een logische volgorde legden volgens leeftijd. Kim: “De onderwerpen van de spelletjes waren geënt op de eigen belevingswereld van de kleuters. Belangrijk hierbij was ook om de kleuters hun zintuigen te laten gebruiken: zien, horen, voelen, zelf dingen doen....”

De andere groep kon intussen, onder leiding van de museumgids, aan de hand van een ganzenspel de voorwerpen in drie verschillende ruimten van het museum ontdekken. Deze ruimtes waren respectievelijk ingericht als schooltje, als winkeltje en als woonkamer. Kim: “Ik koos de ruimtes die aansloten bij de leefwereld van de kleuters. Het ganzenspel was op groot formaat gemaakt. De ganzen uit hout waren zo'n 50 cm hoog, de dobbelstenen in reuzenformaat. Het spelletje diende om op een plezierige manier voorwerpen te duiden, maar was ook een manier om wat wiskundig na te denken via het spelen van het ganzenspel. De gids gaf bij de voorwerpen deskundige uitleg, weliswaar op het niveau van kinderen. De gids kreeg hiervoor uitgebreid instructies. De voorwerpen werden zorgvuldig uitgekozen om de kleuters niet te overladen. In de woonkamer werd bijvoorbeeld enkel uitleg gegeven bij de koffiemolen en de wastobbe. In het klas-

lokaal mochten de kleuters schrijven met een griffel en oude klasfoto's nadoen. Door hen zelf dingen te laten doen, zal de ervaring hen veel beter bijblijven en zullen ze er ook meer bij leren.”

De opzet van het museumpakket was een sterke link te maken met de eigen leefwereld van de kleuters. Het museumbezoek kan ook beschouwd worden als ‘omgevingsonderwijs’, aangezien het deel uitmaakt van de leefomgeving van de kinderen. Het museum ligt immers naast de school en handelt over de gemeente waar de kinderen naar school gaan en/of leven.

Naverwerking in de klas

“Bij een educatief pakket is het ook belangrijk om de kinderen nadien de belevenis te laten verwerken in de klas,” weet Kim. “Als naverwerking liet ik de kinderen zelf een krant maken en een voorwerp voor de toekomst ontwerpen door oude foto's digitaal te bewerken. Ze mochten vervolgens hun werkjes presenteren. Ook werd in de klas de eigenlijke bedoeling van de voorwerpen uit de voorbereidende les uitgelegd en gedemonstreerd.”

“Door tijdens het project verschillende werkvormen te gebruiken, wou ik ook de verschillende manieren van leren en intelligent zijn aan bod laten komen. Dat uitgangspunt is gebaseerd op de theorie van de ‘meervoudige intelligentie’, zoals beschreven door de Amerikaanse psycholoog Howard Gardner. Erfgoed werd niet alleen gebruikt als doel op zich – met als doel meer te weten te komen over erfgoed, maar ook als middel om iets anders aan te leren, zoals bijvoorbeeld wiskunde. Na afloop van het project zagen de kinderen in ieder geval in dat de voorwerpen uit hun omgeving een aanvulling of een verbetering zijn van vroegere voorwerpen maar functioneel hetzelfde betekenen,” besluit Kim tevreden.

Met dank aan Kim Vanhessche voor het verslag.
Website Expertisecentrum Erfgoededucatie:
<http://www.katho.be/page.aspx?smid=2799>.